

Tuomas Olkkola

Sodan uhka Yhdysvaltain Japanin suurlähetystöraporteissa vuosina 1932–1941

Yleisen historian pro-gradu tutkielma

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Toukokuu 2014

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tuomas Olkkola	
Työn nimi – Title Sodan uhka Yhdysvaltain Japanin suurlähetystöraporteissa vuosina 1932–41	
Oppiaine – Subject Yleinen historia	Työn laji – Level Pro gradu-tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2014	Sivumäärä – Number of pages 110
Tiivistelmä – Abstract Tässä työssä tutkittiin Yhdysvaltain Japanin suurlähetystön raportointia Yhdysvaltain ulkoministeriöön vuosina 1932–41, jolloin suurlähettiläänä toimi Joseph C. Grew. Päälähteenä tutkimuksessa olivat Wisconsin-Madisonin ja Illinoisin kirjastojen verkkosivuilta löytyvät suurlähetystöraportit ja vertailevana aineistona käytettiin joitakin artikkeleita The New York Timesista, sekä Foreign Affairs-lehdestä. Aineistosta etsittiin merkkejä sodan alkamisesta Tyynellämerellä, sekä pyrittiin luomaan kokonaiskuvaa suurlähetystön ja ulkoministeriön välisestä kirjeenvaihdosta kyseisenä ajanjaksona. Samalla tutkittiin, miten kansainvälinen poliittinen tilanne vaikutti Japanin ja Yhdysvaltojen poliittiseen päätöksentekoon ja diplomatian vaikutusmahdollisuuksiin rauhan säilyttämisessä. Tutkimus kuuluu diplomatian historian ja kvalitatiivisen tutkimuksen piiriin. Japanin sisäpolitiikkaa leimasi 1930-luvulla militarisoituminen ja armeijan itsenäinen toiminta hallitusta informoimatta, mikä hankaloitti erityisesti ulkopoliittisten suhteiden hoitamista. Salamurhien ja armeijan vallankaappauksen uhkan vuoksi merkittäviä siviilivirkamiehiä ei Japanin poliittiseen elämään päässyt juuri syntymään. Maantieteellisen asemansa vuoksi Yhdysvallat oli erityisen huolestunut Japanin imperialistisista toimista Itä-Aasiassa ja Tyynellämerellä ja toisen maailmansodan lähestyessä Yhdysvallat pyrki poliittisilla ja taloudellisilla toimillaan hillitsemään Japanin laajentumisyhtymisiä. Suurlähettiläs Grew'n raportit keskittyivät erityisesti 1930-luvun alkuvuosina Japanin sisäpoliittisen kehityksen kuvailemiseen ja poliittisten toimien selittämiseen sisäpolitiikan ilmiöiden kautta. Näinä vuosina Grew nautti Yhdysvaltain ulkoministeriössä suurta luottamusta, sillä suurlähettiläs oli paras Japanin sisäpolitiikan asiantuntija. Sodan puhjettua Kiinassa Yhdysvallat asettui yhä selkeämmin Japanin vastustajaksi, jolloin myös suurlähettiläs Grew'n asema hankaloitui. Yhdysvaltain ulkoministeriön virkamiehet ottivat Pearl Harborin tapahtumien lähestyessä yhä suuremman roolin politiikan määrittämisessä Japaniin ja strategiset tavoitteet ajoivat pian diplomatian ohitse. Suurlähettiläs Grew pyrki asiantuntijaraporteilla, sekä henkilökohtaisilla kirjeillä vaikuttamaan Yhdysvaltain ulkopoliittiseen johtoon, mutta hallitusta lähempänä olevat virkamiehet saivat äänensä paremmin kuuluviin. Pitkään Kiinassa sotineen Japanin ei uskottu aloittavan uutta uuvuttavaa sotaa selkeästi vahvemmat resurssit omaavaa Yhdysvaltoja vastaan ja siten tiukka Japania vastustava politiikka sai hallituksen piirissä maltillista linjaa enemmän kannatusta. Pearl Harborin yllätyshyökkäys katkaisi maiden väliset diplomaattisuhteet joulukuussa 1941 ja päätti suurlähettiläs Grew'n toimikauden Japanin suurlähettiläänä.	
Asiasanat – Keywords Japani, Yhdysvallat, diplomatian historia, ulkopoliitiikka, militarismi, suurlähetystö, toinen maailmansota	
Säilytyspaikka – Depository	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällys

1. Johdanto.....	1
1.1 Historiallinen konteksti.....	1
1.1.1 Japanin nousu.....	1
1.1.2 Yhdysvaltojen tie – amerikkalainen imperialismi?.....	3
1.1.3 Suurlähettiläs Joseph C. Grew ja Yhdysvaltojen ulkopoliittinen johto.....	5
1.2. Aiempi tutkimus.....	8
1.2.1 Amerikkalaistutkimukset.....	8
1.2.2 Japanilaistutkimukset ja ylikansalliset tutkimukset.....	9
1.3. Tehtävä.....	13
1.4. Metodi.....	14
1.4.1 Diplomatia tutkimuskohteena.....	14
1.4.2 Diplomatian historian juuria etsimässä.....	16
1.4.3 Kohti uutta tutkimusta.....	17
1.5 Alkuperäislähteet.....	19
1.6 Tutkimuskirjallisuus.....	22
2. 1932–1935: Kaukoidän hauras rauha.....	25
2.1 Japanin poliittinen järjestelmä.....	25
2.2 Mantshurian kriisi.....	27
2.3 Suhteet Yhdysvaltoihin kriisin aikana.....	32
2.4 Japanin poliittinen ilmapiiri vuosina 1932–33 amerikkalaisissa lähteissä.....	35
2.5 Pohjoinen naapuri.....	37
2.6 Liennytyksen vuosi 1934?.....	40
2.7 Pitkittyvä Kiinan kysymys.....	44
2.8 Lontoon laivastokonferenssi.....	47
2.8.1 Neuvottelut käynnistyvät.....	47
2.8.2 Yhdysvaltojen reaktiot.....	49
2.8.3 Konferenssi kariutuu.....	52

3. 1936–1938: Rajuilma näkyvissä.....	55
3.1 Yhdysvaltojen politiikka etsii linjaansa.....	55
3.2 Salamurhia ja uudistuksia.....	57
3.3 Japanin suurvaltasuhteet vuosina 1936–37 amerikkalaisissa lähteissä.....	61
3.3.1 Yhdysvallat.....	61
3.3.2 Uusia liittolaisuuksia.....	63
3.4 Kiinan kysymys kärjistyy – sota Kaukoidässä alkaa.....	65
3.4.1 Neuvottelupyrkimyksistä yleiseen sotaan.....	65
3.4.2 Yhdysvallat valitsee puolensa – Japani tuomitaan hyökkääjänä.....	67
3.5 Rintamalinjat hahmottuvat – akselivallat vastaan liittoutuneet.....	70
3.5.1 Japanin politiikan radikalisoitumista.....	70
3.5.2 Liittoutuneiden kärsivällisyys käy vähiin.....	72
3.5.3 Akselivaltojen yhteistyö syvenee.....	75
4. 1939–1941: Maailma sodassa.....	79
4.1 Euroopan tilanne kärjistyy – Saksan ja Japanin liittolaisuus puntarissa.....	79
4.2 Japanin sisäpolitiikka ja kolmiliiton synty.....	81
4.3 Yhdysvallat Japanin hillitsijänä.....	85
4.4 Japani ja Yhdysvallat törmäyskurssilla.....	89
4.4.1 Suurlähettiläs Grew’n vaikea asema.....	89
4.4.2 Rauhantunnusteluja.....	91
4.4.3 Ratkaisujen kesä 1941.....	93
4.4.4 ”On this decision rests the nations destiny” – Kuka tunnistaa lähestyvän sodan?.....	97
5. Päätäntö.....	104
Lähteet.....	108

1. Johdanto

1.1 Historiallinen konteksti

1.1.1 Japanin nousu

Tässä työssä tutkin Yhdysvaltain Japanin suurlähetystön raportointia Yhdysvaltain ulkoministeriöön, sekä ulkoministeriön virkamiesten välistä kirjeenvaihtoa suurlähetystön aiheisiin liittyen vuosina 1932–41. Lisäksi tarkastelen kansainvälisen politiikan vaikutusta Japanin politiikkaan ja diplomaattien työhön kyseisellä ajanjaksolla yhdysvaltalaisissa lähteissä.

Toinen maailmansota on vuosikymmenien saatossa innoittanut paljon tutkimus- ja kaunokirjallisuutta ympäri maailman. Sotanäyttämöistä Tyynimeri on perinteisesti jäänyt historiantutkimuksessa Euroopan tapahtumien varjoon osaltaan johtuen sen Yhdysvaltojen ja Japanin, sekä Japanin ja Itä-Aasian valtioiden väliseen konfliktiin rajoittumisesta. Eurooppalaisesta näkökulmasta toinen maailmansota alkoi Saksan hyökkäyksestä Puolaan, mutta Aasiassa sodan voidaan katsoa alkaneen Japanin toimista Kiinassa jo vuosia aiemmin. Tyynenmeren sota on puolestaan aina ollut vaikea aihe Itä-Aasian valtioille – erityisesti Japanille – ja tutkimusvastuu on siksi pääosin jäänyt yhdysvaltalaisille tutkijoille. Tästä johtuen eurooppalaisen tutkijan näkökulma aiheeseen saattaisi olla tervetullut.

Japanin nopea kehitys feodalistisesta maatalousmaasta moderniksi teollisuusmaaksi länsimaisten suurvaltojen rinnalle ravisteli Itä-Aasian valtioiden välisiä voimasuhteita 1800-luvun lopulla. Yhdysvaltalainen kommodori Matthew Perry suostutteli Japanin solmimaan Yhdysvaltojen kanssa kauppasopimuksen vahvan laivasto-osaston turvin 1853 alkaen, mikä aloitti Japanin avautumisen länsivalloille. Kiina oli joitakin vuosia aiemmin kieltäytynyt länsivaltojen vaatimuksista, mikä johti muun muassa oopiumsotiin ja Kiinan ajautumiseen tiukasti länsimaiden valvontaan. Tästä kohtalosta viisastuneena japanilaiset päättivät ottaa oppia länsimaista ja sopeutua moderniin maailmaan. Keisarin ja virkamiehistön johdolla sekä samuraiden tuella toteutettu vallankumous ja

Meiji-restauraatio vuodesta 1868 lähtien syrjäytti feodalistisen shogunaatin¹ ja aloitti Japanin nopean kehityksen niin taloudelliseksi kuin sotilaalliseksikin suurvallaksi. Vallankumous ei tosin ollut veretön ja esimerkiksi osa samuraista kieltäytyi tunnustamasta uutta keskushallintoa.²

Taloudellinen ja sotilaallinen vahvuus mahdollistivat Japanin imperialistisen laajentumisen 1800-luvun lopulta lähtien. Japanin pääsaaret (Honshu, Hokkaido, Kyushu ja Shikoku) ovat luonnonvaroiltaan köyhiä teollisen valtion tarpeisiin³, mikä osaltaan pakotti Japania suuntaamaan katsettaan kohti Aasian mannerta ja Kiinan sekä Venäjän valtakuntia. Myös tuntemus rodullisesta paremmuudesta ajoi Japania imperialistisiin toimiin ja halu saavuttaa tasa-arvoinen asema länsimaisiin valtioihin nähden oli kova. Kiina joutui ensimmäisenä Japanin aggression kohteeksi ensimmäisen Kiina-Japanin sodan muodossa vuosina 1894–95. Modernit japanilaiset joukot löivät helposti vanhentuneet kiinalaiset joukot, minkä seurauksena Korea liitettiin Japanin keisarikuntaan. Vielä kunnianhimoisempi hanke alkoi yllätyshyökkäyksellä Venäjän Tyynenmeren laivaston tukikohtaan Port Arthuriin vuonna 1904 aloittaen Venäjä-Japanin sodan. Molempia keisarikuntia koetellut sota päättyi kaikkien yllätykseksi Japanin voittoon, mutta aluemuutoksia merkittävämpiä olivat sodan kauaskantoiset seuraukset.⁴

Nöyryyttävä sota vaikutti osaltaan Venäjän keisarikunnan kaatumiseen ja länsivaltojen suhtautumisen vakavoitumiseen Japania kohtaan. Aasialaisten valtioiden silmissä länsimaat menettivät arvovaltaansa voittamattomina valtioina, mikä nopeutti myöhemmin dekolonisaatiota ja itsenäistymisprosesseja. Japani oli voitostaan huumantunut ja ensimmäisen maailmansodan (1914–18) kynnyksellä se haaveili suuresta mertentakaisesta imperiumista, mistä esimerkkinä toimi 21. tammikuuta 1915 Kiinalle esitetty nootti Twenty-One Demands⁵, mikä herätti länsivalloissa ristiriitaisia tunteita. Alue- ja vaikutusvallan laajennusten toivossa Japani toimi ensimmäisessä maailmansodassa ympärysvaltojen puolella, mutta laihat tulokset Versailles'n rauhankonferenssissa jättivät katkeran maun japanilaisten huulille. Myös Yhdysvaltojen kieltäytyminen rodullisen tasa-arvon tunnustamisesta Versailles'ssa ärsytti suuresti japanilaisia.⁶

---

¹ Shogunit olivat Japanin sotilaallisia ylipäälliköitä ja todellisia vallankäyttäjiä 1100-luvun lopulta Meiji-restauraatioon saakka.

² Gordon 2009, 50–51, 59

³ Huff 2003, 332–333.

⁴ Gordon 2009, 66–67, 70–71, 73–75, 116, 119.

⁵ Käsittelee Japanin vaatimuksia Kiinassa.

⁶ Gordon 2009, 120–121, 174, Burns & Bennett 1974, 197.

Talousoingelmat ja poliittinen epävakaus koettelivat maailmaa sotienvälisenä aikana. Yhdysvalloista alkanut maailmanlaajuinen lama loppuvuodesta 1929 lähtien vaikutti voimakkaasti myös Japaniin, jolle Yhdysvallat oli tärkeä kauppakumppani. Japanin sisäpolitiikassa kamppailivat keskenään maltilliset ystävällismielisiä suhteita kilpaileviin valtioihin ajaneet poliittiset ja taloudelliset johtajat, sekä voimapolitiikkaa kannattaneet nuoret sotilasaktivistit ja ääriajattelijat. Erityisesti nuoret ja innokkaat upseerit kuuluivat uudenlaiseen joukkoon, joka oli lojaali keisarille ja imperiumille; ei niinkään perinteisille klaaneille, jotka olivat pitkään jakaneet Japania. 1920-luvun kuluessa epävakauden lisääntyminen kasvatti voimankäytön suosiota ja johti 1930-luvulla vähitellen koko yhteiskunnan militarisoitumiseen, sekä armeijan vaikutusvallan kasvuun. Vaikea sisäpoliittinen ilmapiiri johti jatkuviin hallituksen vaihdoksiin, mikä murensi uskoa siviilihallinnon kykyyn nostaa Japani sekasorron tilasta. Talouskriisistä ja sisäisistä ongelmista huolimatta Japanin bruttokansantuote nelinkertaistui vuosina 1913–38, mikä johtui muun muassa erityisen voimakkaasta sotilaallisesta kasvusta.⁷

Japanin hyökkäys Mantshuriaan syyskuussa 1931 toi maailman askeleen lähemmäs uutta maailmansotaa. Länsimaiden protestointi ja voimaton Kansainliitto eivät saaneet Japania perääntymään, ja se erosi Kansainliitosta vain kaksi vuotta myöhemmin 1933.

1.1.2 Yhdysvaltojen tie – amerikkalainen imperialismi?

Yhdysvaltojen historiaa värittivät laajat aluelajennukset aina itsenäistymisprosessista 1890-luvulle saakka; uudisasukkaiden levittäytyminen läpi villin lännen oli vasta alkua. Yhdysvallat osti Louisianan Ranskalta, Floridan Espanjalta ja Alaskan Venäjältä ja sodissa Meksikoa ja Espanjaa vastaan turvattiin eteläisimmät osavaltiot, sekä erotettiin Kuuba eurooppalaisten hallinnasta. Yhdysvaltojen nykyisten rajojen hahmottuessa heräsi kysymys uudesta laajenemissuunnasta, johon vallitseva sosiaalidarvinismi⁸ ja teollistumisen vahvistama valtiokoneisto ulkopoliittikkaa ajoi. Alfred Thayer Mahanin laivastoteorian⁹ tuella Yhdysvallat rakensi 1880-luvulta lähtien vahvan laivaston kontrolloimaan ja turvaamaan intressejään, mikä mahdollisti vaikutusvallan ulottamisen entistä kauemmas merten taakse.¹⁰

---

⁷ Burns & Bennett 1974, 197–198, Huff 2003, 305.

⁸ Sosiaalidarvinismi viittaa tässä ajatukseen vahvimpien ja soveltuvimpien maiden selviytymisestä maailmassa.

⁹ Mahanin teoria ohjasi valtioiden vahvuuden pohjaavan voimakkaaseen jakamattomaan laivastoon.

¹⁰ Roskin & Berry 1990, 23–27.

Yhdysvaltojen myöhästyttyä siirtomaakilpailusta Afrikassa, pyrki se laajentamaan vaikutusvaltaansa etelään ja länteen Tyynellemerelle ja näin ollen Filippiinit, Guam, Havaiji, sekä Wake Island siirtyivät amerikkalaisten haltuun 1890-luvulle tultaessa. Tämän jälkeen Yhdysvaltain politiikka siirtyi rauhallisempaan ajanjaksoon ja niinpä niin sanottu Open Door-politiikka¹¹ vakiintui ensimmäisen kerran 1899–1900 ulkoministeri Hayn johdolla. Monroen oppi¹² vahvistui 1900-luvun alussa turvaamaan Yhdysvaltojen intressejä Amerikoissa ylipäätään, ja muun muassa Panaman kanavan rakennusprojekti aloitettiin kauppalaivaston liikennöimisen helpottamiseksi Atlantilta Tyynellemerelle. Osaltaan syynä avoimista aggressioista luopumiseen olivat uudenlaiset rauhanliikkeet maailmalla ja niiden yleistymisen myös Yhdysvalloissa.¹³

Yhdysvallat pyrki viimeiseen saakka pysymään erossa ensimmäisestä maailmansodasta, mutta Saksan harjoittama rajoittamaton sukellusvenesota käänsi vaakakupit lopulta sodan eduksi vuonna 1917. Saksan ja keskusvaltojen tappiota seurannut Versailles'n rauhankonferenssi oli Yhdysvalloille ja presidentti Woodrow Wilsonille pettymys, eikä senaatti muun muassa hyväksynyt uuteen kansainväliseen järjestöön, Kansainliittoon, liittymistä suurimpana pelkonaan amerikkalaissotilaiden lähettäminen vieraille taistelukentille. Erimielisyyksiä syntyi myös Yhdysvaltojen roolin määrittämisestä tulevassa maailmassa, mutta republikaanien kyyninen suhtautuminen muuhun maailmaan ja eristäytymispolitiikka saivat lopulta eniten kannatusta. Euroopan ohella amerikkalaisjoukkoja kotiutettiin siten myös Karibialta ja Väli-Amerikasta, eikä mertentakaisia intressejä eristäytymispolitiikan aikaan puolustettu aseina. Viimeistään suuri lama 1930-luvulla käänsi Yhdysvaltojen mielenkiinnon tiukasti sisäpolitiikkaan.¹⁴

Presidentti Wilson (1913–21) oli demokraattina poikkeus vuosikymmenien perinteeseen ja hänen jälkeensä presidenttiys siirtyi jälleen eristäytymispolitiikkaa ajaneille republikaaneille. Herbert Hooverin valinta presidentiksi (1929–33) oli suorastaan murskaava vuonna 1929, mutta lokakuun pörssiromahdus sysäsi maailman sen hetkisen johtavan valtion vakavaan syöksykierteeseen. Pörssiromahdus laajeni vuoden 1930 aikana pankkikriisiksi ja likviditeettikriisiksi¹⁵, mikä oli henkisesti kova isku koko markkinatalousjärjestelmän uskottavuudelle. Maailmankaupan mukana

---

¹¹ Open Door-politiikan tavoitteena oli kaikkien valtioiden (erityisesti Yhdysvaltojen) intressien turvaaminen Kiinassa, joka ei ollut yhdenkään tietyn valtion vaikutusvallan alaisena.

¹² Monroen opilla tarkoitetaan amerikkalaisten vihamielistä suhtautumista siihen, että muut maat sekaantuisivat Amerikkojen asioihin.

¹³ Roskin & Berry 1990, 27–29.

¹⁴ Roskin & Berry 1990, 29–31.

¹⁵ Pankeilta loppui käypä valuutta ihmisten nostaessa rahansa pankeista.

Eurooppaan laajentunut kriisi toi lopulta esiin Versailles'n rauhansopimuksen ongelmat ja Saksalle määrättyjen sotakorvausten mahdottomuuden.¹⁶

Eurooppalaisten valtioiden lamasta auttaminen oli amerikkalaisesta näkökulmasta täysin mahdoton ajatus jo ennestään epäsuositun sodan vuoksi ja pessimismi muita länsivaltoja kohtaan vain syveni. Samaan aikaan Japani käynnisti Mantshurian valloituksensa, mihin presidentti Hoover ei halunnut missään nimessä sekaantua. Tämä teki Kansainliitosta voimattoman, sillä ilman Yhdysvaltojen resursseja ja auktoriteettia oli kriisiä varsin mahdotonta ratkaista tyydyttävällä tavalla. Japanin näkökulmasta alkoi näyttää siltä, etteivät ulkovallat puuttuisi sen toimiin muuallakaan Aasiassa, rohkaisten sitä yhä röyhkeämpiin imperialistisiin toimiin. Vuoden 1932 työttömyysprosentin noustessa yli kahteenkymmeneen alkoi Hoover vaikuttaa täysin voimattomalta talouskriisiin ratkaisemiseen, mikä antoi demokraateille ja Franklin D. Rooseveltille pitkään odotetun mahdollisuuden varteenotettavaan presidenttikilpaan syksyn 1932 vaaleissa. Hoover oli lyöty mies niin poliittisesti kuin henkisesti luopuessaan presidenttiydestä Rooseveltin hyväksi maaliskuussa 1933.¹⁷

1.1.3 Suurlähettiläs Joseph C. Grew ja Yhdysvaltojen ulkopoliittinen johto

Yhdysvalloilta puuttui 1920- ja 30-luvuilla pitkän linjan ulkopoliitikka, mikä hankaloitti suurlähettiläiden työtä ympäri maailman. Kriiseihin suhtauduttiin tapauskohtaisesti, jolloin suurlähettiläiden oli lähes poikkeuksetta odotettava ohjeita omalta hallitukseltaan lykäten kriittistä päätöksentekoa ja suhteita liennyttävää toimintaa. Jo Grew'n edeltäjä Cameron Forbes¹⁸ oli lyhyen virkakautensa aikana turhautunut ulkoministeriön vaisuun reagointiin ja suurlähettilään roolin aliarvioimiseen. Forbes huomautti ääriiliikkeiden kukoistavan ulkoisen paineen alla, jota Yhdysvallat yritti Japaniin kohdistaa. Forbes myös totesi, että uhkailu oli turhaa, mikäli toteuttamisaikomuksia ei ollut. Riitaantuminen ulkoministeri Stimsonin kanssa saattoi olla osasy siihen, miksi Forbes oli erityisen haluton toimimaan virassaan Japanissa. Jo kahden vuoden jälkeen hänet korvasi Joseph C. Grew, joka aloitti työnsä 19. helmikuuta 1932 ja jatkoi virassaan aina Pearl Harborin yllätyshyökkäykseen saakka 7. joulukuuta 1941.¹⁹

---

¹⁶ Kennedy 1999, 31–32, 65–67, 71.

¹⁷ Kennedy 1999, 75–78, 86–87, 93–94.

¹⁸ Yhdysvaltain suurlähettiläänä Japanissa 1930–32.

¹⁹ Burns & Bennett 1974, 49–58, 65

Joseph Grew’llä oli jo Japaniin saapuessaan takana pitkä ura diplomatian polulla niin Pariisin rauhankonferenssin Yhdysvaltain komission johtavana virkamiehenä, kuin Pariisin ja Berliininkin suurlähetystöjen neuvonantajana. Grew varttui varakkaassa ympäristössä opiskellen huippukouluissa, kuten Grotonissa ja Harvardissa, ja puolitoista vuotta nuoruudestaan hän vietti matkustaen ympäri maailmaa. Tyynenmeren näyttämölle hän siirtyi innolla haaveillen ratkaisevansa Yhdysvaltain ja Japanin väliset erimielisyydet ja saavuttavansa siten paikkansa historiassa kunnioitettuna rauhantuojana. Grew itse ei puhunut japania, mutta useiden japanilaisvirkamiesten englannin kielen taito mahdollisti ainakin kelvollisen kommunikoinnin. Lisäksi Grew’n vaimo Alice oli suora jälkeläinen Japanin ”avanneesta” Matthew Perrystä ja hän ymmärsi kulttuuria ja kieltä helpottaen huomattavasti kanssakäymistä ja oleskelua Japanissa.²⁰

Grew’ssä oli edeltäjänsä tavoin ripaus sosiaalidarvinismia ja hän uskoi siten, että vain teollinen ja alueellinen laajeneminen vapauttaisi Japanin ylikansoittumisesta. Japania olisi arvioitava kokonaisuutena, eikä pelkästään sotilaallisena uhkakuvana, sillä Japanin eristäminen ajaisi sen vain tiukemmin ääri liikkeiden käsiin ja laajenemisen tielle.²¹ Vaikka imperialismiin kultakausi olikin jo päättynyt, ei kansojen itsemääräämisoikeus ollut vielä kaikkialla maailmassa itsestäänselvyys. Niinpä jotkin henkilöt – kuten suurlähettiläs Grew – näkivät Japanin laajentumisen oikeutettuna ja rinnastettavissa länsimaiden imperialistiseen käytökseen joitakin vuosikymmeniä aiemmin. Lisäksi monet ensimmäisen maailmansodan jälkeen itsenäistyneet Euroopan maat ajautuivat diktatuuriin taloudellisten ja sisäpoliittisten ongelmien vuoksi 1920- ja 30-luvuilla, eikä Japani siten ollut sotaan haluttomien länsivaltojen näkökulmasta suurikaan poikkeus. Vasta Japanin toimet Kiinassa ja muualla Aasiassa saivat länsivallat huomaamaan Japanin imperialistisen käytöksen vaarallisuuden.

Presidentti Roosevelt nousi toisen maailmansodan syytymisen myötä nopeasti voimakkaaksi ulkopoliittikan johtajaksi. Presidentin rinnalle vakiintuivat valtionvarainministeri Henry Morgenthau Jr., sisäministeri Harold Ickes, sekä heinäkuusta 1940 sotaministerinä toiminut Henry L. Stimson²², jotka kaikki kannattivat tiukkaa politiikkaa sekä Saksaa, että Japania kohtaan. Ulkoministeri Cordell Hull ei nauttinut Rooseveltin suosiota ja Roosevelt jätti Yhdysvaltain Tyynenmeren politiikan

---

²⁰ Burns & Bennett 1974, 65–66.

²¹ Burns & Bennett 1974, 71.

²² Henry Stimson oli toiminut jo presidentti Hooverin hallituksessa ulkoministerinä ja laatinut niin sanotun Stimsonin doktriinin, jonka mukaan Yhdysvallat ei tunnustaisi mitään Japanin Kiinasta väkivalloin irrottamaa aluetta, kuten Mantshuriaa. Stimsonin ottaminen mukaan Rooseveltin hallitukseen teki Japanin hallituksesta tämän vuoksi varovaisemman politiikassaan Yhdysvaltoja kohtaan.

Hullin harteille käsitellen henkilökohtaisesti kaikki Euroopan näyttämölle sijoittuneet tapahtumat, pääosin siksi, että tiivis yhteistyö Iso-Britannian kanssa koettiin elintärkeäksi erityisesti vuodesta 1940 lähtien.²³

Edellä mainittujen poliitikkojen lisäksi merkittävä Yhdysvaltain Japanin politiikkaan vaikuttanut henkilö oli Stanley K. Hornbeck. Hornbeck toimi ulkoministeriön Kaukoidän laitoksen päällikkönä vuosina 1928–37 ja ulkoministeri Hullin poliittisena neuvonantajana 1937–44. Työhistoriansa vuoksi Hornbeck nautti arvostusta Japanin politiikan asiantuntijana ja hänen suhtautumisellaan Japaniin oli siksi suuri merkitys. Erityisesti vuodesta 1938 lähtien Hornbeck kannusti vahvojen poliittisten toimien tärkeyttä Japanin aggression torjumisessa ja hänen näkemyksensä olivat usein vastakkaisia suurlähettiläs Grew'n kanssa. Hyvän asiantuntijamaineensa ja perustelujensa avulla Hornbeck saattoi olla yksi merkittävä syy sille, miksi suurlähettiläs Grew'n näkemykset eivät saaneet riittävästi huomiota Yhdysvaltain ulkopoliittisen johdon piirissä.²⁴

Roosevelt ja muut johtavat poliitikot vähätelivät Tyynenmeren politiikan merkitystä, mikä osaksi johtui laivaston komentajan amiraali Harold Starkin loppuvuodesta 1940 luomasta sotasuunnitelmasta, joka kulki nimellä ”Plan Dog”. Tuo suunnitelma sisälsi Rainbow 5:n nimellä kulkeneen strategisen doktriinin, jonka mukaan liittoutuneiden tulisi ensin voittaa Saksa ja siten lykätä sotaa Tyynellämerellä mahdollisimman pitkään. Iso-Britannian sotilaallisia resursseja pidettiin riittämättöminä sodassa Saksaa vastaan, minkä vuoksi Yhdysvallat joutuisi lähettämään laajat asevoimat Euroopan rintamille. Japania kohtaan harjoitettiin siten lähinnä pelotediplomatiaa ja usko Japanin tahtoon välttää sota Yhdysvaltoja vastaan säilyi luottavaisena esimerkiksi amerikkalaisten taloudellisen ylivoiman vuoksi.²⁵

Tyynenmeren sota tuli Joseph Grew'lle suurena järkytyksenä ja syvästi katkeroituneena oman hallituksensa toimimattomuudesta hän kirjoitti presidentti Rooseveltille lähettämättömän kirjeen, joka arkistoitii hänen papereihinsa otsikolla ”for the historical record”. Kirjeessään Grew syytti ulkopoliitiikan johtoa piittaamattomuudesta hänen antamiinsa varoitushuutoihin ja kuolemaansa asti Grew uskoi, että sota olisi voitu hänen neuvojaan noudattaen välttää.²⁶

---

²³ Kennedy 1999, 506–507, Ben-Zvi 1978, 35.

²⁴ Burns & Bennett 1974, 92, 109.

²⁵ Kennedy 1999, 479–480.

²⁶ Burns & Bennett 1974, 67.

1.2 Aiempi tutkimus

1.2.1 Amerikkalaistutkimukset

Erilaisia tulkintoja Tyynenmeren sodan syttymisen syistä on tehty useita ja näkökulmia on haettu niin amerikkalaisesta kuin japanilaisestakin tutkimuksesta. Nykypäivää lähestyttäessä myös ylikansalliset tutkimukset pääsääntöisesti amerikkalaisten ja japanilaisten tutkijoiden yhteistyön tuloksena ovat yleistyneet. Uusien lähteiden saatavuuden parannuttua kokonaiskuva on alkanut hahmottua yhä paremmin. Erittelen seuraavassa eri näkökulmien esiintuloa amerikkalaisessa ja japanilaisessa tutkimuksessa, sekä joitakin ylikansallisten tutkimusten tuloksia.

Ensimmäinen kansainvälisen politiikan koulukunta syntyi Yhdysvalloissa toisen maailmansodan jälkeen Yhdysvaltojen noustua maailman johtavaksi valtioksi yhdessä Neuvostoliiton kanssa. Kylmän sodan kaksinaipainen asetelma ja sen seurauksena syntyneet instituutiot olivat maailmanhistoriassa uudenlainen ilmiö, joka innoitti useita tutkijoita. Myös akateemisen maailman läheinen suhde valtioon ja joustavien, erikoistuvien yliopistojen synty rohkaisivat tähän kehitykseen. Luotto amerikkalaistutkijoihin kansainvälispoliittisissa asioissa onkin säilynyt korkeana ja viittauksia heihin tehdään paljon, osin heidän suurempien resurssiensa ja yhteisen akateemisen kielen, englannin, vuoksi.²⁷

Täysin kritiikittä eivät amerikkalaistutkijat kuitenkaan selviä. Yhdysvaltojen johtava asema maailmassa erityisesti Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen on johtanut siihen, että kansainvälisiä suhteita tutkitaan lähinnä amerikkalaisesta näkökulmasta, jolloin jätetään huomiotta muun muassa kulttuuriset aspektit. Tietoisuus oman kontekstin vaikutuksesta kansainvälisen politiikan tutkimukseen siten usein puuttuu.²⁸ Tämä on näkynyt myös tutkimuksessa Tyynenmeren sodan alkamisesta ja sen syiden tulkinnasta.

Vallitsevaksi suuntaukseksi amerikkalaisessa tutkimuksessa noussut rationalismi korostaa järjen ja rationaalisten valintojen tärkeyttä, mutta sivuuttaa samalla eri kulttuurien näkemyserot siitä, mikä on rationaalista ja mikä ei. Esimerkiksi japanilaisten hyökkäys Pearl Harboriin 7. joulukuuta 1941

---

²⁷ Smith 2002, 77–79.

²⁸ Smith 2002, 67–69.

tulkittiin aikanaan yleisesti hulluudeksi ja myöhemmin rationaalisten syiden etsinnästä tuli tärkein tutkimuksen tehtävä. Toisaalta Yhdysvaltojen akateeminen maailma on niin laaja, että myös eriäviä näkökulmia löytyy ja erityisesti yhdessä japanilaisten kanssa toteutetut tutkimukset valottavat Tyynenmeren sodan historiaa laajemmin kuin pelkästään amerikkalaisten näkökulmasta.

Rationalismi jaetaan edelleen neorealisteihin ja neoliberalisteihin, jotka korostavat valtioiden aktiivista roolia toimijoina ja politiikkaan vaikuttajina. Näkemyseroja instituutioiden rooleista on kuitenkin näiden koulukuntien välillä ollut ja kansainvälispoliittinen tulkinta on säilynyt yleisesti melko kapeana. Vastaavasti reflektionismi on kritisoinut rationalismia kapea-alaisena ja pyrkinyt tuomaan esiin mahdollisuuksia hahmottaa maailma eri näkökulmista. Reflektionistisiin tutkimuksiin kuuluvat esimerkiksi rauhanliikkeiden ja feministien tutkimukset, jolloin laajan kirjon vuoksi yhteinen linja rationalismin kritisointia lukuun ottamatta puuttuu. Sosiaalitieteet ovat vallanneet Yhdysvalloissa niin suuren roolin, että reflektionismia on nimitetty epätieteelliseksi sen puuttuvista linkeistä sosiaalitieteisiin ja positivismiin²⁹ johtuen. Rationalistiset työt ovat luonteeltaan perinteisesti melko empiirisiä³⁰ ja positivistisia – vaikka ne eivät sellaisiksi julistautuisikaan – ja ovat pitkälle määritelleet raamit tieteelliselle tutkimukselle Yhdysvalloissa.³¹

1.2.2 Japanilaistutkimukset ja ylikansalliset tutkimukset

Japanilaisista tutkijoista Takeshi Matsuda³² erittelee japanilaista perinnettä Tyynenmeren sodan tutkimuksessa. Hänen mukaansa amerikkalaisten tutkijoiden ohella myös japanilaiset tutkijat kiinnostuivat 1950-luvulta lähtien Tyynenmeren sodan syttymisen syistä ja sen alkuvaiheista. Vuosina 1945–54 Japanissa keskityttiin demilitarisointiin ja feodaalisten piirteiden poistamiseen japanilaisesta yhteiskunnasta, sillä näitä pidettiin suurimpina syinä sotaan ajautumiseen. Tuona ajankohtana japanilaista historiaa tarkasteltiin erityisesti marxilaisesta näkökulmasta, jolloin tutkimuksessa korostui Meiji-restauraation epäonnistuminen, sillä se ei hävittänyt kaikkia vanhoja tapoja ja porvarisvallankumouksesta tuli epätäydellinen. Väitettiin, että nämä epäonnistumiset

---

²⁹ Positivismin mukaan sosiaalista maailmaa voidaan tutkia luonnontieteen keinoin.

³⁰ Empirismen mukaan tutkimus perustuu kokemuserusteiseen havaintoon.

³¹ Smith 2002, 70–72.

³² Takeshi Matsuda on Kioton yliopiston ulkopoliittikan laitoksen professori.

johtivat Japanin ajautumiseen epäsuotuisaan kilpailuun kapitalistisessa maailmassa ja ekspansioon Itä-Aasiassa. Samalla militarismi koettiin turvaksi jälkeenjääneisyyttä vastaan.³³

Länsimaiset tuon ajan tutkimukset yksinkertaistivat militarismin ja demokratian käsitteitä liikaa, eivätkä tunteneet tarpeeksi japanilaista yhteiskuntaa kattavan historiantutkimuksen luomista varten. Amerikkalainen markkinatalous nähtiin Japanissa yleisesti imperialistisena ja konfliktiin hakeutuvana, mikä siirsi sodan syttymisen syytä pois japanilaisten harteilta. Tuon ajan japanilaiset marxistiset tutkimukset asettivat eurooppalaisen markkinatalouden mallikseen ja tuomitsivat sodan aikaisen militarismin ja jälkeenjääneisyyden. Tärkeimpinä syinä näihin suuntauksiin voidaan nähdä halu luoda kuilua hävittyyn sotaan ja osoittaa kiinnostus demokratiaan sitoutumisesta. Ele huomioitiin ja Japanin itsemääräämisoikeus palautettiin San Franciscossa vuonna 1951.³⁴

Toinen ajanjakso japanilaisessa historiantutkimuksessa kesti vuodesta 1955 vuoteen 1967, jolloin marxismia alettiin kritisoida ja tuoda mukaan amerikkalaisia sosiaalitieteitä ja modernisaatioteoriaa. Tuolloin Japanissa oli käynnissä riipeä talouskasvun aika ja usko omaan identiteettiin alkoi tasaisesti kasvaa. Marxismia kritisoitiin erityisesti sen epäonnistumisesta ottaa huomioon yksilöiden rooli ja poliittisten päätösten prosessit. Marxismia pidettiin myös liian optimistisena näkökulmana kansanjoukkojen toiminnasta. Modernisaatioteoria pohjautui Talcott Parsonsin sosiologiaan ja painotti arvovapaata ja empiiristä tutkimusta tavoitteenaan vapauttaa tutkijat kommunismin ja liberalismiin dualismista. Amerikkalaisesta valtio-opista otettiin aikakaudella paljon vaikutteita muun muassa yleisen mielipiteen, poliittisen päätöksenteon ja erilaisten asenteiden tutkimukseen.³⁵

Uusien lähteiden avautuminen tutkijoiden käyttöön innoitti laajoja empiirisiä tutkimuksia Tyynenmeren sodasta 1950-luvulla. Näistä merkittävimpiä olivat muun muassa japanilaisen kansainvälispoliittisen järjestön julkaisema seitsenosainen teos *Taiheiyosenso eno michi* [The Road to Pacific War], joka painotti tien sotaan olleen monimutkainen ja monivaiheinen. Ongelmana teoksessa oli kuitenkin Kiinan kysymyksen ja sisäpolitiikan merkityksen sivuuttaminen sotaan ajautumisessa.³⁶

---

³³ Takeshi 1986, 629–630.

³⁴ Takeshi 1986, 631–633.

³⁵ Takeshi 1986, 633–636.

³⁶ Takeshi 1986, 637–638.

Kolmas japanilaisen historiantutkimuksen ajanjakso ulottuu vuodesta 1968 aina 1980-luvulle. Tuolloin revisionismi³⁷ nousi vallitsevaksi ajatusmalliksi ja yhteistyö amerikkalaistutkijoiden kanssa lisääntyi. Myös ymmärrys markkinataloudesta kasvoi maailmanjärjestelmäanalyysien pohjalta tehtyjen tutkimuksien kautta. Vietnamin sota hämmensi myös Japanissa mielipiteitä amerikkalaisia kohtaan, mikä innoitti paljon amerikkalais-kriittisiä tutkimuksia amerikkalaisesta imperialismista. Toisaalta amerikkalaisjohtajien rationaalisuutta korostettiin liikaa, mitä voidaan pitää vaikutteena amerikkalaisilta historiantutkijoilta.³⁸

Merkittävimpiä yhteistutkimuksia ajalta ovat *Nichibei kankei-shi, 1931–1941* [A History of Japanese-American Relations, 1931–1941] (1971–72), sekä *Washington taisei to nichibei kankei* [The Washington Treaty System and Japanese-American Relations] (1978). Näistä erityisesti ensin mainittu pyrki valaisemaan luottamuspuolan ja eroavien hallintoinstituutioiden vaikutusta sodan alkamiseen. Molemmat tutkimukset kuitenkin sivuuttivat vieläkin Kiinan kysymyksen.³⁹

Takeshin mukaan amerikkalaisen mentaliteetin vaikutusta japanilaiseen voidaan pitää erityisesti Japanin miehityksen suorana seurauksena. Toimeen oli tultava ja yksi keino ystävyysuhteiden parantamiseen olivat yhteiset tutkimukset vaikeasta menneisyyden polusta. Samalla kuitenkin hyvien suhteiden korostaminen nousi ensi sijalle, eikä amerikkalaista tutkimusta juurikaan haluttu asettaa kansainvälisen tutkimuksen kenttään vertailtavaksi. Näin ollen myös yhteistyö jäi pelkästään amerikkalaisten tutkijoiden varaan, eikä muita maita otettu mukaan tutkimukseen.⁴⁰

Takeshin ohella japanilaistutkijoista Tyynenmeren sotaan johtaneita syitä on tutkinut muun muassa Chihiro Hosoya. Chihiro tarkasteli tutkimuksessaan *Miscalculations in Deterrent Policy: Japanese-U.S. Relations, 1938–1941* (1968) Yhdysvaltain epäonnistunutta pelotepolitiikkaa, sekä siihen perustuneita amerikkalais- ja japanilaispoliitikkojen valintoja. Japanilaisen politiikan arviointi jää kuitenkin hyvin pintapuoliseksi.

Yhdysvaltojen ja Japanin suhteita on tutkittu vuosien kuluessa melko laajaltikin, mutta on huomattavaa, että erityisesti Kiinan kysymys on osoittautunut liian vaikeaksi aiheeksi käsitellä erityisesti Japanin näkökulmasta. Japanilaissotilaiden Kiinassa ja muualla Aasiassa sodan aikana

---

³⁷ Ajatus siitä, että nykyinen historiantutkimus on puutteellista.

³⁸ Takeshi 1986, 640–641.

³⁹ Takeshi 1986, 642–644.

⁴⁰ Takeshi 1986, 646.

toteuttamien rikosten varauksellinen anteeksipyytely ja toisinaan suoranainen kieltäminen on johtanut monien Aasian maiden ja erityisesti Kiinan kireään suhtautumiseen Japania kohtaan vielä aivan viime vuosina. Tutkijan ulkopuolinen asema saattaisi siten tuoda jotakin uutta moneen kertaan läpikäydylle aihealueelle.

Viime aikoina kansainvälisiä piirejä on puhuttanut kysymys Japanin asevoimien roolista ja keskustelua on käyty esimerkiksi Foreign Affairs -lehdessä. Yhdysvaltain ja Japanin toisen maailmansodan jälkeen solmiman liittosopimuksen mukaan Yhdysvallat sitoutui puolustamaan Japanin intressejä sen hallinnoimilla alueilla, mikä vapautti Japanin resursseja asevarustautumisesta taloudelliseen kehitykseen. Japanin perustuslain 9. artiklan mukaisesti asevoimat rajoitettiin vain puolustustarkoituksiin ja puolustusbudjetti rajattiin 1 %:iin bruttokansantuotteesta. Kiinan ja Pohjois-Korean sotilaallinen varustautuminen, sekä aluekiistat maiden välisillä aluevesillä ovat kuitenkin herättäneet paljon kysymyksiä Japanin puolustusvoimien kyvystä puolustaa Japanin intressejä.⁴¹

Japanin uusi sukupolvi muistaa yhä huonommin radikalisoitumisen ja nationalismin uhat, mikä on johtanut uudenlaiseen keskusteluun asevoimien palauttamisesta nykyistä paljon suurempiin mittoihin. Havaittavissa on myös ollut väsymystä 60 vuoden anteeksipyytelyyn ja omien sotasankarien väheksyntään, kun valtiomiesten vierailut kuuluisalle Yasukunin pyhätölle ovat saaneet paljon kielteistä huomiota. Japanin asevoimien kasvattaminen johtaisi todennäköisesti naapurimaiden yksimielisen kielteiseen reagointiin ja puolustusmenojen kasvuun monien maiden osalta, minkä vuoksi Yhdysvaltojen rooli Japanin puolustajana korostunee myös tulevaisuudessa. Hyvien suhteiden säilyminen Japanin, Kiinan, sekä Yhdysvaltojen kesken ehkäisee kenties parhaiten Kaukoidän ajautumisen uuteen asevarustelun kierteeseen.⁴²

Edellä mainittujen tutkimusten ohella suuri osa tutkimuskirjallisuudestani kuuluu aiemman tutkimuksen kategoriaan, joista merkittävimpiä esittelen kappaleessa 1.6.

---

⁴¹ Matthews 2003, Curtis 2013.

⁴² Matthews 2003, Curtis 2013.

1.3 Tehtävä

Tutkimukseni keskittyy Yhdysvaltain Japanin suurlähetystön ja ulkoministeriön kirjeenvaihtoon ja tulkintaan vuodesta 1932 Pearl Harborin hyökkäykseen 7. joulukuuta 1941, jolloin Yhdysvaltain Japanin suurlähettiläänä toimi Joseph C. Grew.

Tutkin muun muassa miten suhteiden kiristyminen näkyi suurlähettilään lausunnoissa ulkoministeriöön ja minkälaisia havaintoja Grew teki japanilaisesta yhteiskunnasta ja hallinnosta näiden vuosien aikana. Samalla esitän kriittisiä kysymyksiä suurlähettilään päätelmille hänen havainnoistaan ja arvioin niiden merkitystä laajemmassa kansallisessa ja kansainvälisessä mittakaavassa. Tutkimuskysymyksiäni ovat seuraavat: Millaisista asioista Grew raportoi ulkoministeriöön ja millaisia perusteluita tai lähteitä hän esitti päätelmilleen? Miten kansainvälinen poliittinen tilanne vaikutti Japanin politiikkaan? Miten Yhdysvaltain ulkoministeriössä reagoitiin suurlähetystön raporteihin?

Sodan lähestyessä on kiinnostavaa nähdä, minkälaisia diplomaattisia ja ulkopoliittisia keinoja sodan välttämiseksi yritettiin käyttää ja miten niitä perusteltiin. Lähes kaikki käyttämäni tutkimuskirjallisuus kertoo yksimielisesti Grew'n syrjäyttämisestä poliittisesta päätöksenteosta Pearl Harborin tapahtumien lähestyessä. Grew'n päätelmiä Japanin mahdollisesta aggressiosta esimerkiksi väheksyttiin ja suoranaisesti torjuttiin liioiteltuina. Pyrin arvioimaan tämän tapahtumaketjun syitä ja tutkimaan näkyikö suurlähettilään suhtautuminen oman maansa politiikkaan raporteissa ulkoministeriöön.

Yhdysvaltalaisessa ja japanilaisessa tutkimuksessa on keskitytty Tyynenmeren sodan syttymisen syihin, mutta tavoitteenani ei ole luoda uutta rekonstruktiota sotaan johtaneiden tapahtumien kulusta. Sen sijaan yritän luoda kokonaiskuvaa suurlähetystön ja ulkoministeriön kirjeenvaihdosta ja painotan ulkopoliittiseen päätöksentekoon osallistuneiden henkilöiden (erityisesti suurlähettiläs Grew'n) välisiä suhteita, sekä arvioin heidän johtopäätöksiään ja näiden päätöksien johdonmukaisuutta suhteessa poliittisiin tapahtumiin.

Ei ole mielekästä olettaa, että yhden suurlähettilään raporteista voitaisiin vetää johtopäätöksiä Yhdysvaltojen kokoisen kansakunnan valtiokoneiston toiminnasta. Siksi pyrin hieman arvioimaan

myös sotilastiedustelun, muiden suurlähetystöjen sekä ulkopoliittisen johdon⁴³ välistä kirjeenvaihtoa kokonaiskuvan hahmottamiseksi. Niin ikään japanilaisten virkamiesten ajatusten arviointi yhdessä japanilaisen yhteiskunnan kanssa antaa vertailevaa näkökulmaa, joskin tutkimuksen rajaamiseksi näiden näkökulmien arviointi on jätetty melko pintapuoliseksi ja painottuu amerikkalaisiin lähteisiin. Myös Japanin sotaa Kiinassa arvioidaan tässä tutkimuksessa hyvin pintapuolisesti, mutta aihetta ei voida sen merkittävyyden vuoksi täysin sivuuttaa.

1.4 Metodi

1.4.1 Diplomatia tutkimuskohteena

Tutkimukseni kuuluu kvalitatiivisen tutkimuksen ja diplomatian historian piiriin, jolla on pitkät perinteet historiantutkimuksessa. Viime vuosina diplomatian historia on kuitenkin vajonnut kauas sen kukoistuskaudesta, mikä osaltaan johtuu väitteestä, ettei diplomatian historia ole kehittynyt yhtä ripeästi kuin muut historiantutkimuksen osa-alueet. Näin ollen Schweizer ja Schumannin mukaan diplomatian tutkijat ja myös sotahistorioitsijat (jotka myös kuuluvat vanhakantaiseen historiantutkimukseen) huomaavat usein jäävänsä puristuksiin enemmän teoriakeskeistä tutkimusta painottavien valtio-oppineiden ja sosiologien väliin.⁴⁴

Varsinaista syytä diplomatian historian väheksynnälle ei kuitenkaan ole, sillä maailma on yhä yhtä konfliktiherkkä kuin 50 tai 100 vuotta sitten. Uudistumisen paineessa diplomatian historian kysymykset ovat laajentuneet koskemaan perinteisen tapahtumahistorian ohella myös mentaliteetteja, yksilötasoa ja sisäpolitiikkaa. Toisaalta Craig'n mukaan nykyisessä globaalissa maailmassa valtion aseman itsenäisenä toimijana oletetaan pitkälti hävinneen ja diplomatian historia on siksi ainakin osin muotoutunut osaksi sosiaalihistoriaa.⁴⁵

---

⁴³ Joihin kuuluivat erityisesti edellä mainitut presidentti, ulkoministeri, sisäministeri, valtiovarainministeri sekä sotaministeri.

⁴⁴ Schweizer & Schumann 2008, 150.

⁴⁵ Craig 1983, 2-3.

Valtion itsenäistä toimijan asemaa ovat kuitenkin erinäiset tutkijat puolustaneet muun muassa seuraavin väittein:

”[Democratic State] is not only frequently autonomous as it regularly acts upon its preferences -- but also -- when its preferences diverge from the demands of the most powerful groups in civil society”⁴⁶

”[statecraft] emanates from a milieu -- whose values, political and social institutions, experiences and patterns of authority are never entirely fixed or coherent -- ”⁴⁷

Eric Nordlingerin ja Stanley Hoffmannin lausuntojen mukaisesti pelkät yleiset mallit eivät mitenkään kykene selittämään kaikkea valtioiden harjoittamaa politiikkaa, sillä kontekstisidonnaisuudet ovat politiikassa hyvin vahvoja. Edellisten ohella yhdyn Craig'n näkemykseen, että valtion ja diplomaattien päätöksiä ei tulisi yliarvioida, sillä valinnanvaraa on usein hyvin vähän.⁴⁸ Diplomaattinen peli ei suinkaan pääty päätöksen tekemiseen, sillä teoilla on aina seurauksensa ja päätöksillä niiden tekemisen jälkeen oma elämänsä.

Myös Yhdysvaltojen ulkopoliittinen johto joutui 1930- ja 40-lukujen vaihteessa tekemään vaikeita poliittisia valintoja, jotka vaikuttivat pitkälle historiaan. Ernst Schulin on todennut, että historialla on tarve kiinnittää huomiota yksittäisiin hetkiin, yksilöihin ja heidän päätöksiinsä, sekä sattumaan.⁴⁹ Toinen maailmansota on hyvä esimerkki maailmanhistoriasta, jossa yksilöillä ja heidän valinnoillaan oli suuri merkitys historian muokkaamisessa, joskin sattumalla oli myös roolinsa lopputuloksen määrittämisessä. Näitä konteksteja pyrin omassa tutkimuksessani kuljettamaan mukani Yhdysvaltojen ja Japanin suhteita tarkastellessa.

---

⁴⁶ Eric A. Nordlinger teoksessa Craig 1983, 4.

⁴⁷ Stanley Hoffmann teoksessa Craig 1983, 4.

⁴⁸ Craig 1983, 4.

⁴⁹ Craig 1983, 11.

1.4.2 Diplomatian historian juuria etsimässä

Roskin ja Berryn määritelmän mukaan diplomatia on eri hallitusten välistä poliittista kontaktia.⁵⁰ Diplomatia onkin vanhimpia kulttuurien välisten kanssakäymisten muotoja, jonka juuret ulottuvat aina antiikkiin ja sitä vanhempiin kulttuureihin saakka. Nykyinen diplomatian historian traditio periytyy kuitenkin renessanssihumanismista, jolloin historia nähtiin ensimmäisen kerran ideologisesti neutraalina totuuden metsästyksenä (muun muassa Voltaire, Hume, Burke) tai opettavaisena tieteenhaarana (Frederik II Suuri). Taustalla tähän muutokseen olivat Euroopan uuden ajan virtaukset aina kirkon reformaatiosta uudistuneeseen aseteknologiaan ja feodalismin purkautumiseen. Osin akateemisen maailman ja yliopistojen syntymisen myötä keskiajan kirkollinen valta alkoi näivettyä ja sekularisoituminen kirjallisuudessa yleistyi.⁵¹

Historiantutkijat pyrkivät 1800-luvulla yleisesti oikeuttamaan oman kansansa geopoliittisen aseman historian kautta. Näin tapahtui myös Preussissa, joka ajautui Napoleonin Ranskan käsiin sotilaallisten tappioiden ja niitä seuranneen Tilsitin sopimuksen myötä vuonna 1807. Berliinin yliopiston perustaminen Wilhelm von Humboldtin toimesta vuonna 1810 merkitsi yhdessä Berliini-instituutin kanssa uutta alkua diplomatian historialle. Leopold von Ranke (1795–1886) aloitti uransa Berliinin yliopistossa vuonna 1825, jolloin luotiin uudenlainen asiakirjalähtöinen historiantutkimus. Vähitellen ulkopoliittikan tutkimus vakiintui itsenäisenä ja rationaalisena tieteenä ja siitä tuli historiantutkimuksen tärkein yksittäinen haara. Diplomatian historia käsitti tuolloin ulkopoliittikan ohella valtioiden sisäpolitiikkaa, hallintorakennetta, kansaa, kulttuuria, sekä omakuvaa. Samalla historiasta tuli aikaisempaa arvoneutraalimpaa Ranken pyrkiessä täydelliseen objektiivisuuteen.⁵² Täydellisen objektiivisuuden saavuttaminen voidaan historiantutkimuksessa kuitenkin kyseenalaistaa muun muassa kulttuurikontekstien vuoksi.

Myös Iso-Britanniassa ulkopoliittikkaa ja sen opiskelua pidettiin tärkeänä valtiotoimintana. Brittiläisistä tutkijoista erityisesti Herbert Butterfield (1900–79) on jäänyt historiaan niin sanotun Grand Traditionin⁵³ yhteen kokoajana. Butterfieldin tuotannossa korostuvat diplomatian humanistiset juuret, valistuksen vaikutus historian ja ihmiskäytöksen hahmottamiseen, sekä

---

⁵⁰ Roskin & Berry 1990, 314.

⁵¹ Schweizer & Schumann 2008, 151–152.

⁵² Schweizer & Schumann 2008, 156–157

⁵³ Grand Tradition tarkoittaa tässä perinteisiä edellä esiteltyjä diplomaattihistorioitsijoita ja heidän työtään tieteen hyväksi.

persoonallisuuden liittäminen historialliseen mittakaavaan.⁵⁴ Butterfieldin ajattelussa on huomattavaa hänen uskonsa asioiden kontekstisidonnaisuuteen, jolloin historian yleistäminen muuttuu hankalaksi. Ihmisluonne on impulsiivista, eikä rationalismi siten aina päde; tällöin tulee ylittää kulttuuriset rajat, jotta historiallinen konteksti voidaan tavoittaa. Butterfield edelleen määritteli diplomatian olevan paras tapa ratkaista ihmisen konfliktihalukkuus järjen ääntä kuunnellen. Jo Butterfieldin aikaan historiallinen empirismi johti valtio-opin haarojen syntyyn pienentäen ihmistoiminnan matemaattisiksi yhtälöiksi, mikä johti diplomatian historian merkityksen laskuun.⁵⁵

Ensimmäinen maailmansota oli suuri järkytys koko tiedeyhteisölle, mutta vasta Kansainliiton epäonnistuminen ja toinen maailmansota johtivat traditionaalisen diplomatian historian suosion laskuun. Kokemus rauhan säilyttämisen epäonnistumisesta vavisutti diplomatian uskottavuutta ja uudessa kylmän sodan maailmassa maailman organisaatioiden ja suurvalta-asetelmien tutkiminen valtio-opin näkökulmasta nousi yksittäisiä kriisejä tärkeämmäksi. Niin ikään universaalit mallit sosiologien kuten Marxin, Durkheimin ja Weberin johdolla vieraannuttivat historiantutkimusta Butterfieldin opeista. Matemaattisten sääntöjen ja muun muassa peliteorian⁵⁶ käyttö johtivat kommunikointivaikeuksiin historioitsijoiden ja valtio-oppineiden kesken, mutta myös sosiaalhistorian ja naistieteiden aluelaajennukset ovat Schweizer ja Schumannin mukaan vieneet pohjaa diplomatian historialta sen vanhakantaisen maineen vuoksi.⁵⁷

1.4.3 Kohti uutta tutkimusta

Käytännössä tutkimusmetodini koostuu Yhdysvaltain suurlähetystön ja ulkoministeriön välisen kirjeenvaihdon lukemisesta ja esittelemisestä mahdollisimman kattavan kokonaiskuvan luomiseksi. Tutkimukseen sisältyy siten suurlähettiläs Grew'n raporttien ohella muidenkin suurlähettiläiden ja poliitikkojen muistioita, jotka tukevat Grew'n raporttoimia tapahtumaketjuja. Näitä kertomuksia myös tarkastellaan kriittisesti ja arvioidaan niiden merkittävyyttä maailmanpoliittisesta näkökulmasta. Kirjeenvaihdosta etsitään lisäksi merkkejä toisen maailmansodan laajenemisesta Tyynellemerelle ja pohditaan, miten uhkaan suhtauduttiin.

---

⁵⁴ Schweizer & Schumann 2008, 157–159.

⁵⁵ Schweizer & Schumann 2008, 158–162.

⁵⁶ Vaihtoehtojen puntarointi matemaattisin yhtälöin.

⁵⁷ Schweizer & Schumann 2008, 162–168.

Tutkimuskirjallisuuden ja Yhdysvaltain Japanin suurlähetystöraporttien rajoissa tutkin myös japanilaista näkökulmaa muun muassa sisäpolitiikan ja hallituksen merkittävien henkilöiden osalta. Tästä huolimatta näkökulma säilyy oman taustani mukaisesti länsimaisena ja siten enemmän amerikkalaiseen kuin japanilaiseen mentaliteettiin taipuvaisena. Diplomatian historian tyypillinen piirre kuvailevana tieteenä säilyy, mutta tuon siihen mukaan analyyttisiä piirteitä ja sosiaalishistorian työkaluja.

Sosiaalishistoriallisia suuntauksia ovat esimerkiksi ympäristön ja diskurssin hahmottaminen jonkin diplomaatin arvostelukykyä ja päätöksentekoa arvioitaessa. Tässä tutkimuksessa on esimerkiksi huomattavaa, että Joseph Grew'n arvostelukykyyn vaikutti hänen amerikkalaistaustansa, mutta myös sellaiset asiat kuin vaimon japaninkielen taito ja kulttuurin tuntemus auttoivat Grew'ta hänen suurlähettilään työssään. Arvioinnin kohteeksi tulisi asettaa myös Grew'n omat intressit vertailussa Yhdysvaltain valtion intresseihin ja siihen, miten Grew ajoi omassa päätöksenteossaan näitä intressejä. Tärkeäksi muodostuu siten ainakin osin ymmärtää Grew'n taustoja ja ajattelutapoja.

Tietoisuus oman kontekstin vaikutuksesta on perinteisesti puuttunut amerikkalaisesta kansainvälisten suhteiden tutkimuksesta, mikä on melko suuri heikkous ottaen huomioon, että amerikkalaiset tutkijat ovat alansa johtoasemassa. Rationalismin kulttuuri elää Yhdysvalloissa edelleen vahvana, jonka pohjalta oletetaan kaikkien valtioiden ja valtiomiesten toimivan järkeen perustuvien ratkaisujen pohjalta.⁵⁸ Huomattavaa on, että varmasti myös japanilaiset poliitikot toimivat mielestään rationaalisesti omassa päätöksenteossaan, mutta tätä samaa rationalismia ei hahmotettu esimerkiksi Yhdysvalloissa. Rationalismin heikkous piileekin olettamuksessa totuuden kulttuurin universaalista luonteesta.

Rationalismi ei myöskään millään tavoin ota huomioon irrationaalisuutta ja ihmismielen impulsiivisuutta. Nämä seikat sivuuttavat täysin erilaisten kulttuurien vaikutukset ajattelutapoihin ja rationaalisuuden erilaisen käsittämiseen, mikä on jokseenkin täydellisessä ristiriidassa Herbert Butterfieldin oppeihin. Butterfield nimenomaan korosti ihmismielen impulsiivisuutta ja historiallisen kontekstin merkitystä, joka on erityisen tärkeä seikka tämän tutkimuksen Tyynenmeren sodan alkuaikoihin syventymisessä. Pearl Harborin täydellinen yllätyksellisyys saattoi johtua vain amerikkalaisjohtajien sinnikkäästä uskosta japanilaisten rationaalisuuteen, mikä

---

⁵⁸ Smith 2002, 69, 78–79, 82, 85.

yhdysvaltalaisesta näkökulmasta oli aggressiosta pidättäytymistä selkeästi vahvempaa valtiota vastaan.

Merkittävä osa tutkimusta ovat suurlähettiläs Grew'tä ympäröivät poliitikot. Yhdysvaltain kongressin ja senaatin vahva demokraattiedustus antoi presidentti Rooseveltille ja hänen hallitukselleen hyvät lähtökohdat toimia melko itsenäisesti ja harjoittaa vahvaa ylhäältä käsin johdettua ulko- ja sisäpolitiikkaa.⁵⁹ Suurlähettilään asema jää tällaisessa vahvan presidentin ja ulkopoliittisen johdon asetelmassa vähäisemmäksi kuin mitä kenties toisenlaisissa olosuhteissa olisi ollut mahdollista. Näin ollen on oleellista sisällyttää tutkimukseen suurlähettilään ohella myös Yhdysvaltain tärkeimpiä ulkopoliittisia henkilöitä riittävän kontekstin säilyttämiseksi.

1.5 Alkuperäislähteet

Päälähteenäni tutkimuksessa ovat Yhdysvaltain Japanin suurlähettilään Joseph C. Grew'n lähettämät raportit Yhdysvaltain ulkoministeriöön, jossa ne suunnattiin pääosin ulkoministeri Stanley L. Stimsonille⁶⁰ ja hänen seuraajalleen Cordell Hullille⁶¹. Myös ulkoministeriön Kaukoidän laitos osallistui aktiivisesti suurlähetystöraporttien arviointiin. Suurlähetystöraportit ovat saatavilla Wisconsinin yliopiston verkkosivuilla, joissa ne on jaoteltu vuosittain ja pääosin aihealueittain. Tämä asettaa lähdekriittisiä kysymyksiä joidenkin asiakirjojen puuttumisesta ja jaottelun mielekkyydestä, mutta samalla helpottaa tutkijan työtä erityisesti jonkin tietyn aihealueen rajaamisessa. Foreign Relations of the United States on Wisconsin-Madisonin ja Illinoisin kirjastojen yhteisprojekti sisältäen aineistoa vuosilta 1861–1960, mutta aineistoja verkkosivujen kuvauksen mukaan päivitetään edelleen.

Hyvänä esimerkkinä joidenkin asiakirjojen puuttumisesta (tai niiden sisällyttämisestä toisiin kokoelmiin) toimii seuraava vuoden 1937 kokoelman laatijan huomautus Kiina-Japanin sodan syttymisen yhteydestä:

---

⁵⁹ Toisaalta 1930-luvun lopulla arvostelu presidenttiä kohtaan yltyi ja vasta toisen maailmansodan syttyminen vahvisti presidentin auktoriteettia niin paljon, että hän kykeni tekemään jopa kongressin ohittavia päätöksiä.

⁶⁰ Yhdysvaltain ulkoministeri 1929–33.

⁶¹ Yhdysvaltain ulkoministeri 1933–44.

”Additional correspondence regarding Japan’s undeclared war in China beginning with the fighting at Marco Polo Bridge the night of July 7, 1937, is printed in Foreign Relations, Japan, 1931–1941, volume I pages 313 ff. Numerous telegrams reporting details of military movements and clashes between the Chinese and Japanese forces were received by the Department of State. For the most part, these are not printed. --”⁶²

Suurlähetystöraportit on kirjoitettu diplomatian kielellä, jossa kohteliaisuudet ja tekstin formaalius ovat tärkeässä asemassa. Viestit eri ulkoministeriöiden ja eri suurlähettiläiden välillä ovat hyvin muodollisia, mutta ulkoministeriön ja suurlähetystön kirjeenvaihto on hieman tuttavallisempaa, joskin yhä formaalia, kuten esimiehelle kirjoitetun tekstin olettaa saattaa. Erityismaininnan ansaitsee ulkoministeri Hullin huomautus radio- ja lennätinlinjojen turvallisuusepäilyistä syksyllä 1940, mistä johtuen viestintää vähennettiin suurlähetystön ja ulkoministeriön välillä.⁶³

Oman haasteensa tutkijan työlle tuo diplomaattien ja ulkopoliittisten henkilöiden asiantuntemus. Tutkijalta vaaditaan vahvaa poliittisen kontekstin tuntemusta, jotta edes suurin osa kirjeenvaihdossa mainituista tapahtumista ja henkilöistä avautuu, sillä tekstiä ei alun perin ole tarkoitettu ulkopuolisten silmille. Näin ollen kirjoittajat olettavat vastaanottajan olevan perillä kaikesta aiheeseen liittyvästä, eikä asioita avata sen vuoksi tarkasti. Suurlähettiläs Grew tosin usein laati esimerkiksi kuluneesta puolesta vuodesta tiivistelmän kattavine analyyseineen ja perusteluineen, jolloin yksittäiset viestit nivoutuvat kattavaksi narratiiviksi.

Yhdysvalloissa vallinnutta ilmapiiriä tutkimukseni ajalta pyrin tuomaan esiin joillakin poimintoilla *The New York Timesista*, mikä auttaa aikakauden hahmottamisessa ja tuo kontrastia lehden näkökulmien muodossa. Tällaisia poimintoja ovat esimerkiksi merkittävimmät tapahtumat, kuten Saksan, Italian ja Japanin liittosopimuksen julkistaminen. *The New York Times* perustettiin vuonna 1851 ja se pyrki jo ensimmäisen maailmansodan aikaan luomaan amerikkalaiselle kansalle omien sanojensa mukaan todenmukaisen kuvan sotatapahtumista. *The New York Timesille* myönnettiin Pulitzer-palkinto vuonna 1918 ”tarkasta ja täydellisestä sodanajan kuvauksesta”.⁶⁴

---

⁶² The Far Eastern Crisis 1937, 128

⁶³ Burns & Bennett 1974, 77.

⁶⁴ Diamond 1993, 395.

The New York Timesin päätoimittajaksi vuonna 1935 noussut Arthur Hays Sulzberger halusi *The New York Timesin* muodostavan Yhdysvaltoihin kansallisen foorumin, sillä hänen mukaansa maailma vajoaisi ilman konsensusta Stalinin ja Hitlerin kaltaisten henkilöiden propagandan käsiin. Yhdysvaltojen eristäytymispolitiikka sotien välisenä aikana oli Sulzbergerin mukaan esimerkki konsensuksen puuttumisesta. *The New York Times* onkin näihin päiviin saakka pyrkinyt ylläpitämään maineensa puolueettomana lehtenä, joka esittelee asioiden molemmat puolet. Suuri vaikutusvalta ja levikki ovat mahdollistaneet mielipiteisiin vaikuttamisen paitsi Amerikassa, myös muualla maailmassa, joskin lehden oman päätoimittajan arvioon lehden puolueettomasta roolista on suhtauduttava kriittisesti.⁶⁵

Lehdistön luotettavuutta historiallisena lähteenä on syytä arvioida tarkoin. Yksikään lehti ei varmasti edusta koko kansan mielipidettä, sillä toimittajat ovat yksilöitä ja kirjoittavat omien taustojensa ja taitojensa antamissa rajoissa. Omien linjausten vetäminen on kuitenkin ulkopoliittisessa uutisoinnissa harvinaista, sillä toimittajilla on tuskin ollut samanlaista akateemista osaamista kuin esimerkiksi tutkijoilla tai ulkopoliittikan ammattilaisilla. Tämän vuoksi ulkopoliittikan linjaukset otetaan yleensä annettuina vastaan. Utisten aikarajat ja päätoimittajan odotukset tietynlaisista uutisista jättävät vähän aikaa analyyseille ja syy-seuraus -suhteiden ennustamisille. Lisäksi omien lähteiden suojeleminen vaikeuttaa kriittisen analyysin, koska lähdeä ei haluta menettää turhan julkisen spekuloinnin vuoksi. Lehdistön kriittisyys hallituksen ulkopoliittikkaa kohtaan tulee yleensä esiin vasta ulkopoliittikan epäonnistumisen myötä.⁶⁶

Valtion osallistuminen uutisointiin on myös mielenkiintoinen kysymys. Ulkopoliittisessa uutisoinnissa lehdistön tärkein tehtävä on informoida kansaa hallituksen linjasta muita valtioita kohtaan, jolloin faktat saadaan yleensä suoraan hallitukselta. Lehdistön manipulointi on tässä asetelmassa siten täysin mahdollista, joskin Yhdysvaltojen melko avoimen demokraattisessa yhteiskunnassa se on todennäköisesti jäänyt huomattavasti diktatuurisia maita vähäisemmäksi. Tietojen antamisen valikointia on kuitenkin varmasti harjoitettu aktiivisesti, sillä kaikista ulkopoliittisen johdon keskusteluista ei ollut tietoa edes kaikilla poliittisilla virkamiehillä kansainvälisen poliittisen tilanteen arkuuden vuoksi.

Presidentti Roosevelt toi jo varhain presidenttikaudellaan lehdistön tiukasti Valkoisen talon vaikutusvallan alle. Aluksi Roosevelt käytti paljon radiota uskoessaan lehdistön olevan vielä

---

⁶⁵ Diamond 1993, 147, 178, 383.

⁶⁶ Roskin & Berry 1990, xiii, 24, 52.

poliittisten konservatiivien käsissä, mutta hän otti kuitenkin pian tavakseen pitää säännöllisesti lehdistötilaisuuksia, toisin kuin edeltäjänsä presidentti Hoover. Toimittajille ilmoitettiin kolme tiedonannollista kategoriaa: ensimmäinen koski uutisia, jotka oli ehdottomasti yhdistettävä Valkoisen talon lähteisiin, toinen taustainformaatiota, jota saattoi käyttää vapaasti ilman sitaatteja, sekä kolmas ”off-the-record” -tieto, jota ei missään olosuhteissa saanut julkaista. Tämä oli Rooseveltilta linjaus, joka varmisti lehdistön uskollisuuden valtion johdolle.⁶⁷

The New York Timesin ohella olen poiminut joitakin artikkeleita *Foreign Affairs*-lehdestä vuosilta 1933–41 täydentämään suurlähetystöraportteja ja tutkimuskirjallisuutta. *Foreign Affairs* perustettiin Yhdysvalloissa vuonna 1922 ja se on oman kuvauksensa mukaan Yhdysvaltojen ulkopoliittikkaan, sekä kansainväliseen politiikkaan keskittynyt keskustelufoorumi. Lehden kirjoittajista ja heidän lähteistään on vaikea löytää tietoa, jolloin lähdekriittisyys artikkeleihin on hyvä säilyttää. Yhteneväisyys muiden lähteiden kanssa lisää kuitenkin lehden arvovaltaisuutta ja se toimii siksi hyvänä lisäaineistona.

1.6 Tutkimuskirjallisuus

Aiempaa tutkimusta esitelleiden Steve Smithin ja Takeshi Matsudan tutkimusten ohella esittelen seuraavassa tärkeimpiä tutkimuksessani käytettyjä teoksia. Yhdysvaltalaisen Scott D. Saganin artikkeli *The Origins of the Pacific War (1988)* erittelee seikkaperäisesti Tyynenmeren sodan syitä ja erityisesti vuosien 1938–41 vaiheita japanilaisesta näkökulmasta kuvattuna. Esiin tulevat muun muassa sisäpoliittiset syyt, suhteet Saksaan ja Italiaan kolmiliittosopimuksen muodossa, sekä taloudelliset ongelmat ja Yhdysvaltain painostava rooli.

Suuri osa tutkimuskirjallisuudesta painottaa henkilöitä, jotka hoitivat niin Japanin kuin Yhdysvaltojenkin ulkopoliittikkaa ja päätöksentekoa sotaa edeltävinä vuosina. Näistä tutkimuksista Richard Dean Burns ja Edward M. Bennettin *Diplomats in Crisis – United States-Chinese-Japanese relations (1974)* on omassa tutkimuksessani merkittävimpiä. Burns ja Bennett esittelevät muun muassa Yhdysvaltojen, Japanin ja Kiinan suurlähettiläät, heidän taustansa sekä vaikutuksensa

---

⁶⁷ Kennedy 1999, 137–138.

maiden väliseen politiikkaan. Merkittäviä henkilöitä esitellään myös niin Yhdysvaltain kuin Japaninkin hallinnosta ja näin ollen valotetaan käsitystä henkilöiden vaikutuksesta sodan syttymiseen.

Yhdysvaltain hallinnon henkilöihin keskittyy myös Abraham Ben-Zvin artikkeli *The Outbreak and Termination of the Pacific War – A Juxtaposition of American Preconceptions* (1978). Ben-Zvi tuo israelilaisena tutkijana uutta näkökulmaa amerikkalaisten ja japanilaisten tutkijoiden joukkoon.

Kattavan kuvan Yhdysvaltojen poliittisesta ilmapiiristä 1930- ja 40-luvuilla antaa David M. Kennedyn tyhjentävä teos *Freedom From Fear: the American People in Depression and War 1929–1945* (1999), jonka pääpaino on presidentti Rooseveltissa ja hänen hallituksensa toiminnassa. Yhdysvaltain ulkopoliittikan muotoutumisessa sisäpolitiikalla oli suuri merkitys, sillä laman myötä sisäpolitiikka sai ulkopoliittikkaa enemmän huomiota pitkälle 1930-luvulle saakka ja vaikutti siten suuresti poliittiseen päätöksentekoon. Myös amerikkalaisen demokraattisen yhteiskunnan piirteet aina parlamentarismista presidentinvaaleihin vaikuttivat ulkopoliittisen johdon toimintamahdollisuuksiin, kun esimerkiksi presidentinvaalien aikaan ulkopoliitikassa tehtiin vain varovaisia valintoja.

Metodikirjallisuudesta Gordon A. Craig'n *The Historian and the Study of International Relations* (1983) toimii johdattelevana tutkimuksena diplomatian historiaan ja sen suosion hiipumiseen tiedeyhteisössä. Samalla Craig pohtii diplomatian historian yleisiä piirteitä erinäisten tutkijoiden ajatusten pohjalta. Karl W. Schweizerin ja Matt J. Schumannin *The Revitalization of Diplomatic History: Renewed Reflections* (2008) kuuluu alan viimeisimpiin tutkimuksiin ja esittelee kattavan diplomatian historian ohella mahdollisia tulevaisuuden suuntauksia, joita pyrin itsekin tässä tutkimuksessa edellä kuvatuin tavoin toteuttamaan.

The New York Timesin tutkimuskirjallisuus keskittyy kahteen teokseen: Edwin Diamondin *Behind the Times: Inside the new New York Times* (1993) avaa lehden taustoja, sekä lähihistoriaa ja Nicholas O. Berryn *Foreign Policy and the Press: an Analysis of the New York Times' Coverage of US Foreign Policy* (1990) puolestaan keskittyy kylmän sodan uutisointiin ja ylipäätään lehdistön rooliin ulkopoliittisena tiedottajana.

The New York Timesin tulkinnassa auttaa Roger Fowlerin teos *Language in the News – Discourse and Ideology in the Press* (1994), joka keskittyy nimensä mukaisesti eri diskurssien avaamiseen

lehdistön käyttämässä kielessä, sekä ylipäättään uutisoinnissaan. Fowlerin mukaan uutinen on aina sosiaalisesti rakentunut ja sidoksissa uutislehteä ympäröivään maailmaan (diskurssiin). Diskurssin Fowler määrittää Berger ja Luckmannia mukailleen empiiristen faktojen luomaksi sosiaalisesti konstruoituneeksi todellisuudeksi. Fowlerin mukaan on mahdotonta käyttää lehdistöä puolueettomana lähteenä monestakin eri syystä. Yksi syy on yllä mainittu sitoutuminen oman yhteiskunnan vallitseviin käytäntöihin ja diskursseihin. Toisena voidaan pitää yhteiskunnallisten instituutioiden (esimerkiksi hallinto) vahvaa vaikutusvaltaa lehdistön kirjoitteluun muun muassa lähteiden laajan ja säännöllisen tarjonnan vuoksi.⁶⁸

Politiikan käytänteitä ja tärkeitä käsitteitä puolestaan tekee tutuksi Michael G. Roskinin ja Nicholas O. Berryn teos *The New World of International Relations (1990)*. Vaikka teos keskittyy kylmän sodan jälkeisen maailman kuvaamiseen, sisältää se myös taustoja niin Yhdysvaltain kuin Japaninkin suhteista. Suurlähettiläiden ja poliittisten prosessien toimintatavat ovat sitä paitsi muuttuneet vain vähän sitten 1930- ja 40-luvun. Tärkeää on esimerkiksi huomata, että suurlähetystön työntekijöistä vain pieni osa toimii nimikkeellä diplomaatti. Diplomaattien lisäksi suurlähetystössä työskentelevät niin tulkit, autonkuljettajat kuin viestintähenkilöstökin.

On myös huomattava, että diplomatia on monimuotoinen prosessi, jossa suurlähettiläs ensin raportoi kotimaahansa mahdollisista muutoksista edustamassaan maassa, jonka jälkeen oman maan ulkoministeriö ja valtion johto suunnittelevat politiikan tätä muutosta kohtaan. Kun päätös on tehty, raportoidaan siitä suurlähettiläälle (tai tarpeeksi painavissa tapauksissa suoraan kyseisen maan johtoon suurlähettilään ohitse) ja vasta sitten suurlähettiläs voi tuoda ilmi oman maansa mielipiteet.⁶⁹ Reagointi muuttuneeseen politiikkaan ei siten tapahdu nopeasti.

Tutkimuskirjallisuudesta on huomattavaa sen iäkkäys ja erityisesti 2000-luvun tutkimusten puute. Lisäksi lähes kaikki tutkimukset painottuvat vuosille 1938–41, jolloin erityisesti 1930-luvun alkuvuosien tarkastelu jää hyvin vähäiselle huomiolle. Siten tutkimukseni alkupuolella tutkimuskirjallisuudesta ei juuri ollut apua ja viittauksia siihen on vain vähän. Tutkimuskirjallisuuden painottuminen amerikkalaisin teoksiin saattaa myös vaikuttaa työn objektiivisuuteen.

---

⁶⁸ Fowler 1991, 2, 22.

⁶⁹ Roskin & Berry 1990, 315.

2. 1932–1935: Kaukoidän hauras rauha

2.1 Japanin poliittinen järjestelmä

Vuonna 1889 voimaantullut Meiji-perustuslaki loi ensimmäiset poliittiset puolueet Japaniin vuosisadan vaihteessa. Liberaalipuolueen pohjalta perustettu Seiyukai, sekä progressiivisen kannan seuraaja Minseitō olivat suurimmat ja merkittävimmät parlamentin alahuoneen paikoista kilpailevat puolueet Japanissa 1920- ja 1930-luvuilla. Vaaleilla valittavan alahuoneen lisäksi parlamenttiin kuului konservatiivisena voimana toiminut parlamentin ylähuone, jonka keisari nimitti valtion varakkaimmista ja vaikutusvaltaisimmista henkilöistä eliniäksi. Äänioikeutettujen osuus oli vuoteen 1919 asti vain 5 % väestöstä, jonka jälkeen laki muutettiin koskemaan kaikkia yli 25-vuotiaita miehiä. Perinteisen parlamentarismen vastaisesti ministerit, sotilasjohto ja virkamieskunta eivät olleet vastuussa parlamentille, vaan suoraan riippumattomalle ja kyseenalaistamattomalle keisarille. Näin ollen hallitus ja parlamentti toimivat usein toistensa vastavoimina (erityisesti armeijan lisätessä vaikutusvaltaansa 1930-luvulla) ja parlamenttipuolueet joutuivat tekemään yhteistyötä myös puolueiden ulkopuolisten virkamiesten kanssa pysyäkseen hallituksen tahdissa.⁷⁰

Edellä mainittujen virallisten elinten lisäksi keisarilla oli neuvoa-antava elin, salainen neuvosto⁷¹, johon kuului alun perin 14 elinikäisesti valittua jäsentä tai ”vanhempaa virkamiestä” (*genro*). 1930-luvulle tultaessa alkuperäisistä jäsenistä oli elossa vain prinssi Saionji Kimmochi ja 1940-luvulla *genroon* kokoonpanoksi vakiintuivat kaikki elossa olevat pääministerit, sekä neuvoston presidentti ja neuvoston sinetin haltija. Neuvosto tapasi salaisissa istunnoissa ja se saattoi valtuuksillaan jyrätä parlamentin päätökset tai ohittaa parlamentin kokonaan esimerkiksi ulkopoliittikkaa koskevissa asioissa. Neuvosto myös esitti keisarille seuraavan pääministeriehdokkaan. Parlamentin alahuoneen vaalien voittaja ei siten aina päässyt perustamaan hallitusta.⁷²

---

⁷⁰ Gordon 2009, 164–165, 170–171.

⁷¹ Englanniksi The Privy Council.

⁷² Gordon 2009, 165–166.

Minseito- ja Seiyukai-puolueet vuorottelivat käytännössä vallassa vuosina 1924–32, kunnes pääministeri ja Seiyukai-puolueen johtaja Inukai Tsuyoshin⁷³ joutui salamurhan uhriksi nuorten upseerien toimesta 15. toukokuuta 1932. Salamurhaajat toivoivat tuloksetta syyttävänsä yleisen kapinan maltillista hallitusta vastaan. Tapauksen seurauksena armeijan johto kieltäytyi uusien väkivaltaisuuksien pelossa antamasta Seiyukai-puolueen muodostaa uutta hallitusta, vaikka se saavutti alahuoneessa enemmistön. Toukokuussa muodostetun uuden hallituksen 15 ministeristä kymmenen kuului armeijan ylimpään johtoon tai virkamiehistöön ja siten vain viisi ministeriä tuli alahuoneen puolueista. Pääministeriksi valittiin amiraali Saito Makato, joka nähtiin kriisitilanteessa myös armeijan kannalta suosiollisena vaihtoehtona. Parlamentin alahuoneen puolueet eivät ennen sotaa enää onnistuneet saamaan enemmistöä hallituksessa, joten pääministeri Inukain murhaa voidaan pitää eräänlaisena parlamentarismien aikakauden päätöksenä.⁷⁴

Vaikka vuoden 1889 perustuslaki asetti keisarin koko järjestelmän ylimmäksi auktoriteetiksi ja japanilaisia yhdistäväksi tekijäksi, ei sen alkuperäinen tarkoitus ollut luoda keisarista palvonnan kohdetta. Perustuslakia kirjoittaneet poliitikot halusivat asettaa keisarin järjestelmän ulkopuolelle, jotta keisaria ei voisi käyttää hallitusta vastaan (kuten oli käynyt 1860-luvun vallankumouksessa). Toisaalta keisarin auktoriteettiin haluttiin vedota imperiumin rauhaa taattaessa. Syntyi dilemma, joka tuli ensimmäisen kerran ilmi vuonna 1891 yläkoulun rehtorin kehottaessa koulua kumartamaan keisarin allekirjoitusta. Eräs uskonoppinut kristitty kieltäytyi tästä perustuslaissa taattuun uskonvapauteen vedoten, mikä synnytti välittömästi myrskyn keisarillisen auktoriteetin ja valtiota kohtaan vaaditun tottelevaisuuden uhmaamisesta.⁷⁵

Useat ääriyhtymät ja radikalisoituneet nuoret upseerit vetosivat taistelevansa keisarin puolesta jopa salamurhiin syyllistyessään, jolloin poliitikot huomasivat jääneensä lain vangiksi, joka alun perin suunniteltiin estämään keisarin mukaan tuominen politiikkaan. Erityisesti armeijan itsenäiset toimet ilman hallituksen siunausta osoittautuivat 1920- ja 30-luvulla ongelmallisiksi, jolloin ainoa mahdollinen armeijaa hillinnyt toimija olisi ollut keisari itse, jolle armeija oli suoraan vastuussa. Syystä tai toisesta, keisari Hirohito ei tätä valtuutta ennen sodan viimeisiä päiviä joko kyennyt tai halunnut käyttää, mikä vapautti armeijan ja laivaston toimimaan oman mielensä mukaan hallituksen otteen ulottumattomiin.

---

⁷³ Japanilaiset nimet ilmaistaan Itä-Aasian tavan mukaisesti yleensä sukunimi ensin ja tätä käytäntöä toteutetaan myös tässä tutkimuksessa.

⁷⁴ Gordon 2009, 163, 188–189.

⁷⁵ Gordon 2009, 111.

2.2 Mantshurian kriisi

Vuosi 1932 alkoi Itä-Aasiassa riitaisissa tunnelmissa. Syyskuussa 1931 Mantshuriassa räjäytettiin pätkä ratakiskoa, jonka seurauksena japanilaisten Kwantungin armeija⁷⁶ valtasi Kiinalle kuuluvan eteläisen Mantshurian. Sekä kiinalaiset että japanilaiset syyttivät tapahtumasta toisiaan ja joulukuussa Kansainliitto määräsi alueelle lähetettäväksi eri maiden virkamiehistä koostuvan komission, jonka tarkoituksena oli selvittää tapauksen todelliset taustat.

Amerikkalainen konsuli Culver B. Chamberlain joutui japanilaisen tulkin, sekä kahden sotilaan hyökkäyksen kohteeksi Mantshuriassa 3. tammikuuta, mikä oli vakava diplomaattisen koskemattomuuden loukkaus. Japanin hallitus välittikin tapahtuneesta nöyrän anteeksipyyntönsä ja Yhdysvallat esitti huolensa amerikkalaisten koskemattomuudesta Kiinassa ja Mantshuriassa konfliktin keskellä. Yhdysvaltain hallitus myös vaati syyllisiä rangaistavaksi, johon Japanin armeija oli aluksi haluton tapauksen epäselvyyksien vuoksi; japanilaiset nimittäin esittivät omassa raportissaan amerikkalaisen konsulin hyökkääjäksi. Lopulta Japanin hallitus taipui Yhdysvaltain vaatimukseen ja rankaisi niin tulkkia, sotilaita kuin jopa sotilaspoliisia alueella komentanutta kenraalimajuriakin, mitä japanilaiset kuvasivat ainutlaatuisiksi tapaukseksi.⁷⁷

Havainnollistavaa esimerkissä on se, miten Japanin Mantshurian valtaus vaikutti alueella työskenteleviin muiden maiden virkamiehiin ja muiden valtioiden huoliin omien kansalaistensa turvallisuudesta. Se on samalla osoitus Japanin hallituksen löysästä armeijan kontrollista, erityisesti armeijan osoittautuessa haluttomaksi rankaista syyllisiä. Hallituksen ote oli kuitenkin yhä riittävä syyllisten vastuuseen saattamiseksi ja halu välttää konflikti Yhdysvaltojen kanssa oli tarpeeksi suuri.

Myös Joseph Grew kiinnitti huomiota kurin löysentymiseen erityisesti ylintä johtoa kohtaan raportissaan ulkoministeri Stimsonille 30. kesäkuuta 1932. Hänen mukaansa kehitys oli ollut tämän suuntaista jo ensimmäisestä maailmansodasta lähtien nuorten armeijan ja laivaston upseerien keskuudessa, jotka olivat tyytymättömiä niin toimimattomaan siviilihallintoon kuin ylivarovaiseen

---

⁷⁶ Kwantungin armeija oli perustettu vuonna 1906 turvaamaan Japanin intressejä Koreassa, ja siitä tuli sittemmin myös Mantshurian aluetta hallinnoinut melko itsenäinen toimija.

⁷⁷ University of Wisconsin Digital Collections, Foreign Relations of the United States diplomatic papers: Japan 1932, 728–737.

ylimpään johtoonkin. Äärimmäinen osoitus kurin puutteesta ja yleisestä kuohunnasta oli pääministeri Inukain salamurha 15. toukokuuta 1932 nuorten upseerien toimesta, jolloin sotaministeri kenraaliluutnantti Araki Sadao joutui esittämään henkilökohtaisen anteeksipyyntönsä parlamentin ylähuoneelle. Tämäkin anteeksipyyntö kuvattiin ennenkuulumattomaksi Japanissa.⁷⁸

Grew'n mukaan osasy siviilihallinnon suosion puutteeseen oli korruptio. Esimerkiksi Minseito-hallitus oli joulukuussa 1931 kaadettu Seiyukai-puolueen toimesta, jotta jenin arvo laskisi ja dollareita ostaneet puolueen edustajat ja tukijat rikastuisivat.⁷⁹ Lisäksi siviilihallinnolta puuttuivat voimakkaat johtajat, mikä osaltaan selittyi salamurhilla tai niiden uhkalla, jolloin merkittäviä poliitikkoja ei päässyt syntymään.

Suurin yksittäinen vuotta 1932 leimannut keskustelu Itä-Aasiassa koski Mantshuriaa ja sinne japanilaisten oletetulla tuella perustettua hallintoa, Manchukuota. Kansainliiton komissio työskenteli läpi kevään Kiinan ja Mantshurian alueella aikeenaan selvittää Manchukuon hallinnon taustat ja Japanin hallituksen osallisuus asiaan ja luoda sitten kattava raportti aiheesta.⁸⁰ Keskusteluja käytiin sekä Kiinan, että Japanin hallitusten kanssa.

Suurlähettiläs Grew raportoi ulkoministeriöön läpi kesän ja syksyn Japanin hallituksen, armeijan ja kansan suhtautumisesta Mantshuriaan ja Kansainliiton toimintaan. Yleisesti Mantshurian valloitus nosti Japanissa armeijan kannatusta ja lisäsi uskoa vallitsevasta lamasta selviytymiseen. Vaikutuksensa oli myös Japanin voimakkaalla propagandakoneistolla, jolloin japanilainen yleisö saatiin uskomaan Mantshurian valloituksen oikeutukseen. Varsinaista kieltoa armeijan toimien arvostelulle ei ollut, mutta vastaväitteille löytyi silti hyvin vähän tilaa. Manchukuon hallinnon tunnustaminen sai siten yhä enemmän suosiota niin hallituksen sisällä kuin sen ulkopuolellakin kun kesä kääntyi hiljalleen syksyyn.⁸¹

Manchukuon tunnustaminen ei ollut täysin ongelmaton kysymys, jolle suurlähettiläs Grew eritteli useita syitä. Ensinnä Japanin hallituksen tuli päättää, millainen hallintoelin Manchukuon alueelle luotiin, ketä sen johtoon ylennettiin ja miten sitä valvottiin. Samalla päätettiin Manchukuon

---

⁷⁸ Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 30.6.1932, 697–699.

⁷⁹ Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 30.6.1932, 698.

⁸⁰ Julkaistiin sittemmin nimellä Lyttonin raportti komissiota johtaneen brittiläisen lordi V.A.G.R. Bulwer-Lyttonin mukaan.

⁸¹ The Far Eastern Crisis 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 13.6.1932, 75–78, Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, 21.9., 8.10.1932, 705–720.

hallinnon itsenäisyyden laajuus. Japanissa julkinen paine tunnustamiseen oli kova, jolloin huoli ulkomaiden reaktiosta tuntui painuvan lähes unohduksiin.⁸²

On erikoista, että samalla kuin Japanin hallitus kielsi jyrkästi osallisuutensa Manchukuon hallinnon perustamiseen,⁸³ se melko avoimesti suunnitteli uuden hallinnon laajuutta ja itsenäisyyttä suhteessa Japaniin. Eikö hallitus sitten ollut huolissaan Yhdysvaltain suurlähetystön tietolähteistä tai kotimaahan raportoinnista ja sen vaikutuksista? Voimme vain päätellä, että Japanin hallitus ei todellisuudessa ollut huolissaan Kansainliiton komission päätöksestä, tai se uskoi komission toteavan Japanin syylliseksi Mantshurian kysymyksessä joka tapauksessa.

Komission päätöksen yhdentekevyys tulee ilmi myös Grew'n lehdistöraporteista, joissa sivuutetaan täysin muun muassa taloussaarron merkitys todeten, että Japani on riittävän omavarainen ulkomaisista vientituotteista.⁸⁴ Tämä näkemys on täysin propagandan värittämä, sillä todellisuudessa Japani oli hyvin riippuvainen erityisesti teollisuuden tarvitsemista raaka-aineista, kuten öljystä, ja ulkomaisista vientimarkkinoista omille teollisuuden tuotteilleen.

Manchukuon kysymys jakoi Japanissa niin poliitikkoja kuin armeijaakin. Innokkaimmat armeijan upseerit kiirehtivät Manchukuon hallinnon tunnustamista, jotta jalansijaa Aasian mantereella ei menetettäisi siviilihallinnon hitaiden toimien vuoksi. Grew'n mukaan tavoitteena oli Manchukuon hallinnolle mahdollisimman suuri itsenäisyys Tokiosta ja sen ohjeista. Huomaamme jälleen nuorten upseerien kurin löystymisen korkeinta auktoriteettia ja siviilihallintoa kohtaan ja tavoite irtaantua jopa korkeimmasta armeijan johdosta kertoi kasvavasta skismasta armeijan sisällä. Kotimaan upseerit sotaministeri kenraaliluutnantti Arakin johdolla kannattivat malttia asian suhteen, jotta liian suurta säröä ulkomaihin ei syntyisi. Samalla linjalla oli Japanin ulkoministeriö, joka oli muita osapuolia paljon paremmin tietoinen Manchukuon hallinnon aiheuttamasta närkästyksestä ulkomaiden silmissä. Armeijan painostuksen alla se kuitenkin lopulta taipui tunnustamisen kannalle heinäkuun alkuun mennessä, mutta toivoi asialle löydettävän kuitenkin tarpeeksi valmisteluaikaa. Mantshuriassa oli Japanin tavalliseen kansaan lähinnä tunneside, sillä suuri osa Venäjä-Japanin sodasta oli käyty Mantshurian alueella vuosina 1904–05.⁸⁵

---

⁸² The Far Eastern Crisis 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 13.6.1932, 75–78.

⁸³ Hallituksen suora osallisuus Manchukuon hallinnon perustamiseen tarkoittaisi Japanin syyllisyyttä Mantshurian kysymyksessä, jota Kansainliiton komissio nimenomaan tutki (ja johon se lopulta päätyikin). Samasta syystä hallitus pidättäytyi toistaiseksi tunnustamasta Manchukuota.

⁸⁴ The Far Eastern Crisis 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 13.6.1932, 78.

⁸⁵ The Far Eastern Crisis 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 15.7.1932, 143–148.

Kansainliiton komissio vieraili Japanissa heinäkuussa 1932, jolloin suurlähettiläs Grew’lle avautui mahdollisuus keskusteluihin komission jäsenen kenraalimajuri Frank R. McCoy’n kanssa. McCoy ilmaisi tuolloin luottamuksellisesti, että komissio oli loppusuoralla raporttinsa kanssa ja Japani yksin oli komission mukaan syyppää Mantshurian kriisin syntyyn. Manchukuon hallinto niin ikään oli täysin Japanin armeijan käsissä, ja sen olemassaolo oli vakava uhka rauhan jatkumiselle Kaukoidässä. Kenraali McCoy kiinnitti myös huomiota armeijan itsenäisiin toimiin Japanin ulkoministeriötä ensin informoimatta, mikä oli johtanut lukuisiin kiusallisiin tilanteisiin Japanin hallituksen kannalta. Grew’n ja McCoy’n keskustelut vuotivat sittemmin Yhdysvaltain lehdistöön, jolloin Yhdysvaltain hallitus kielsi kyseisten keskustelujen olemassaolon ja ulkoministeriö niin ikään kehotti suurlähettilästä kieltämään asian.⁸⁶

Syyskuun alkuun mennessä Kansainliiton lähettämän komission raportin sisältö – Lyttonin raportti – oli jo pitkälti Japanin hallituksen tiedossa ja Japanin hallitus päätti tunnustaa Manchukuon hallinnon 15. syyskuuta 1932.⁸⁷ Manchukuon ja Japanin välisessä sopimuksessa Manchukuo tunnusti kaikki Japanin intressit alueeseensa ja Japani sai oikeudet säilyttää armeijaansa Manchukuon rajojen sisäpuolella, mikä lisäsi sen toimintavapautta Aasian mantereella suhteessa Kiinaan ja Neuvostoliittoon. Sopimus laadittiin sekä japaniksi, että kiinaksi, joista japaninkielisen ylivertaisuus mahdollisti Grew’n mukaan sopimuksen tulkinnan Japanille suotuisaksi. Mantshurian johtoon luotiin uusi virka, joka yhdisti kenraalikuvernöörin ja suurlähettilään oikeudet, sekä Kwantungin armeijan päällikkyuden. Virkaan asetettu kenraali Nobuyoshi Muto oli siten vastuussa käytännössä kaikesta Mantshurian alueella.⁸⁸

Kansainliiton komission Japanin hyökkääjäksi tuominnut raportti julkaistiin 2. lokakuuta 1932, mutta se sai Japanissa vain vähän huomiota, kenties Manchukuon paljon huomiota saaneen tunnustamisprosessin päätökseen saattamisen vuoksi. Vaikka raportti julkisesti tuomittiin Japanissa yksimielisesti, löytyi joitakin maltillisia ja ymmärtäviä mielipiteitä, jotka tosin jätettiin lehdistössä julkaisematta armeijan epäsuosioon joutumisen pelossa.⁸⁹

---

⁸⁶ The Far Eastern Crisis 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 16.7.1932, 149–151, The Acting Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 19.8.1932, 203.

⁸⁷ The Far Eastern Crisis 1932: The Japan ”Manchukuo” Protocol of September 15, 1932, 253–254.

⁸⁸ The Far Eastern Crisis 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 29.7.1932, 189–190, 22.9.1932, 269–270.

⁸⁹ Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 8.10.1932, 715–720.

Kiina ei alistunut alueidensa menettämiseen hiljaisesti ja kiinalaisten ja japanilaisten joukkojen välillä syttyi useita yhteenottoja. Levottomuudet ja aseelliset yhteenotot laajenivat Kiinassa tammi-helmikuussa 1933 jo Shanhaikwanin ja Jeholin maakuntiin, mikä toi japanilaisjoukot Kiinan muurille. Tuolloin armeija sai tiukan ohjeistuksen olla etenemättä muurista etelään ja kenraali Araki lähetti varaesikuntapäällikkönsä kenraali Mazakin Jeholiin varmistamaan, että ohjeita ei rikota. Kiinalaisten joukkojen jatkuvat yhteenotot japanilaisten kanssa saivat kuitenkin kaksi Kwantungin armeijan kenraalimajuria matkustamaan maaliskuussa Tokioon anomaan lupaa etenemiselle, jotta vastarinta saataisiin nujerrettua. Toukokuussa japanilaisjoukot olivatkin vain noin 40 kilometrin päässä Pekingistä, johon eteneminen pysähtyi. Pekingin miehitystä ei nähty enää tarpeelliseksi ja aselepo saatiin solmittua 31. toukokuuta 1933, jolloin tilanne Kiinassa suuremmissa määrin vakiintui. Asetelma ei pitkällä tähtäimellä kuitenkaan miellyttänyt kumpaakaan osapuolta.⁹⁰

Aselepo otettiin Japanin lehdistössä vastaan kiitollisissa merkeissä ja toiveissa oli jo kaupan uudelleen avautuminen Kiinaan. Japanin toiveet ystävällismielisen hallituksen saamisesta Pohjois-Kiinan kuitenkin kokivat takaiskun Chiang Kai-shekin edettyä hajanaisen Pohjois-Kiinan hallinnon johtoon.⁹¹

---

⁹⁰ The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 28.2.1933, 216; 25.3.1933, 251; 20.5.1933, 336; The Consul General at Tientsin (Lockhart) to the Secretary of State, Tientsin 31.5.1933, 349–350.

⁹¹ The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 9.6.1933, 357–359.

2.3 Suhteet Yhdysvaltoihin kriisin aikana

Yhdysvaltain presidentti Hoover ei halunnut maansa sekaantuvan Mantshurian kriisiin millään tavalla ja ulkoministeri Stimson ohjeistikin Grew'tä ilmaisemaan vain kysyttäessä, että Yhdysvallat paheksuu Manchukuon hallinnon tunnustamista.⁹² Mantshurian viedessä suuren osan Japanin huomiosta ja resursseista⁹³ politiikka Yhdysvaltoja kohtaan pyrittiin pitämään ainakin virallisella tasolla ystävällismielisenä. Eversti McIlroy arvioi elokuussa japanilaisen yhteiskunnan ja yleisen mielipiteen rakennetun sotaan varten ja sotamateriaalituotannon lisääntyneen, mutta uskoi niiden olevan suunnattu Neuvostoliittoa tai Kiinaa vastaan.⁹⁴

Epävirallisella tasolla Yhdysvaltoihin suhtauduttiin Japanissa epäsuosiollisesti ja jopa vihamielisesti. Suurlähetystön sotilasosaston mukaan eniten japanilaisia suututti rodullisen tasavertaisuuden kieltäminen ja Yhdysvaltojen sekaantuminen ”Japanin oikeutettuun Aasian ekspansioon”. Japanilaiset näkivät itsensä paitsi yhdenvertaisina länsivaltoihin nähden, myös ylivermaisina erityisesti suhteessa Kiinaan ja Koreaan. Yhdysvaltojen lainsäädännölliset muutokset japanilaista siirtolaisuutta vastaan Yhdysvaltoihin olivat nekin omiaan lisäämään epäluuloa ja vahvistamaan käsitystä Yhdysvalloista Japanin luontaisena vihollisena. Äärinationalististen (ja jopa fasististen) liikkeiden lisääntyminen, tulevaa Tyynenmeren sotaan käsittelevän kirjallisuuden ja jopa leluuteollisuuden painottuminen sotapropagandan puolelle olivat esimerkkejä sotamielialan nostattamisesta.⁹⁵

Sotilasmielialan kohottaminen laajamittaisella propagandalla oli eversti McIlroyn raportin mukaan kuitenkin vain armeijan keino lisätä varustelurahoja ja omaa suosiotaan, sillä sen asema hallinnossa ei vielä ollut kiistaton. Vaikka moni nuorista kiihkeistä upseereista jopa avoimesti toivoi sotaan Yhdysvaltoja vastaan, ei sitä todellisuudessa nähty realistisena vaihtoehtona. Lehdistön Amerikanvastainen kampanjointikin väheni merkittävästi loppuvuotta kohden (kenties jopa keisarin omasta aloitteesta), kun Manchukuon hallinnon tunnustaminen oli saatu päätökseen. Paradoksaalisesti

---

⁹² The Far Eastern Crisis 1932: The Secretary of the State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 19.7.1932, 172.

⁹³ Suurlähetystön sotilasasiamies arvioi heinäkuussa, että Japanilla oli Mantshuriassa noin 44 000 sotilasta, ja helmikuussa 1933 määrän arvioitiin olevan jo 92 000, Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.7.1932, 125; 3.2.1933, 144.

⁹⁴ Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 26.8.1932, 702–705.

⁹⁵ Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 21.9.1932, 705–715; 8.10.1932, 715–720.

Yhdysvaltojen ja maailman laimea reaktio Manchukuon tunnustamiseen oli japanilaisille jopa pettymys, ainakin suurlähetystöraporttien mukaan.⁹⁶

Suurlähetystöraporttien mukaan ainoa todellinen huolenaihe meren takaa Japanille oli väliaikaisesti Tyynellemerelle sijoitettu Yhdysvaltain Atlantin laivasto. Tämä oli toimi, jota myös suurlähettiläs Grew piti tarpeettoman provosoivana. Japanin Washingtonin suurlähettilään Debuchi Katsujin ja Yhdysvaltojen ulkoministeri Henry Stimsonin keskusteluissa suurlähettiläs ilmaisi huolensa laivaston läsnäolosta, johon Stimson vastasi kohteliaasti, että Yhdysvalloilla oli kaksi rannikkoa ja kaksi valtamerta vahdittavanaan. Atlantin laivaston partiointi oli vain rutiinitoimenpide ja lisäksi Japanin asevoimien laaja liikehdintä Aasian rannikolla (kuten varoittamaton eteneminen Shanghaihin) huolestutti laajuudeltaan Yhdysvaltoja, vaikka Debuchi vakuutti hyökkäyksen Yhdysvaltoja vastaan olevan mahdottomuus.⁹⁷ Stimsonin samainen viesti Grew'lle oli kuitenkin paljon suurempi:

”--It is of course, a matter of purely American domestic policy where the fleet is kept, and the Pacific just now is the most appropriate place for it to be.-- I think on the whole it has a very wholesome effect upon the sentiments of both the Japanese military and the Japanese people to realize that it is in the Pacific, and a bigger fleet than theirs. --”⁹⁸

Viestissä näkyy hyvin ulkoministeri Stimsonin ajama tiukka asenne Japania kohtaan Itä-Aasian politiikassa ja Tyynellämerellä, joka tuli myöhemmin kantamaan myös presidentti Rooseveltin hallitukseen, jossa Stimson toimi sotaministerinä vuodesta 1940 alkaen. Japanin aiheuttama sotilaallinen uhka Yhdysvalloille koettiin lähes olemattomaksi ja Yhdysvaltojen laivaston tila Japania paremmaksi. Washingtonin laivastosopimuksen⁹⁹ artikkelit rajoittivatkin Japanin laivaston kokoa vielä vuonna 1932 suhteessa Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian laivastoihin.

Versailles'n rauhansopimuksessa Japanille oli liittoutuneiden mandaatilla myönnetty useita saaria eteläisellä Tyynellämerellä. Yokohaman varakonsuli Hayward G. Hillin vierailtua joillakin näistä

---

⁹⁶ Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 21.9.1932, 705–715; 8.10.1932, 715–720.

⁹⁷ The Far Eastern Crisis 1932: Memorandum by the Secretary of the State, Washington 10.8.1932, 197–198.

⁹⁸ The Far Eastern Crisis 1932: The Secretary of the State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 3.11.1932, 325–326.

⁹⁹ Washingtonin laivastosopimus solmittiin vuonna 1922 ensimmäisen maailmansodan voittajavaltioiden kesken (Yhdysvallat, Iso-Britannia, Japani, Ranska ja Italia) ja sen tarkoitus oli ehkäistä asevarustelukilpaa merillä. Japanille asetettiin rajoitukset Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan nähden suhteella 5:5:3.

saarista kävi ilmi, että japanilaiset tekivät salaisia linnoitustöitä alueella. Toimi oli mandaateilla myönnettyille alueille jokseenkin kyseenalainen, erityisesti kun ilmassa oli myös Japanin mahdollinen vetäytyminen Kansainliitosta. Japani kieltäytyi luopumasta saarista ja vetosi Versailles'n rauhansopimukseen, jossa liittoutuneet olivat myöntäneet sille mandaatin, eikä Kansainliitto. Saaria pidettiin Japanissa Mantshuriaan verraten Japanin ”elämänlähteenä”, kuten käy ilmi suurlähetystön laivastoasiamiehen tekemästä raportista.¹⁰⁰ Saarten linnoitustyöt olivat Yhdysvalloille merkittävä uutinen erityisesti siksi, että toisin kuin toimet Mantshuriassa tai muualla Aasiassa, nämä olivat varautumista selkeästi Yhdysvaltoja vastaan.

Japani erosi Kansainliitosta maaliskuussa 1933 vastalauseena sen tuomitsemiselle hyökkääjäksi Mantshuriassa. Erosta ei seurannut suuriakaan välikohtauksia, minkä jälkeen Japanista alkoi kantautua ministeritason toiveita suhteiden parantamisesta Yhdysvaltoihin. Osaltaan tähän vaikutti silmissä jo siintänyt vuoden 1935 laivastokonferenssi, johon Japani halusi hyvät lähtökohdat uusille vaatimuksilleen kohottaa laivastokiintiöitään Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan nähden. Toisaalta Japani oli Kansainliitosta eroamisensa seurauksena jäämässä yksin kansainvälisen politiikan kentällä ja hyvät suhteet johonkin suurvalttaan koettiin siksi (ainakin Japanin ulkoministeriössä ja poliittisella huipulla) tärkeiksi. Japanilaiset laivastoasiantuntijat arvioivat, että Japani kykenisi kenties pysymään ilman rajoituksia Yhdysvaltojen laivastovarustelun vauhdissa, mikäli Yhdysvallat ei käyttäisi koko sen käytössä olevaa kapasiteettiaan. Suurlähettiläs Grew tosin arvioi Japanin tuskin haluavan lähteä kilpavarusteluun ”maailman vauraimman valtion kanssa”.¹⁰¹

Vaikka Japanin aggressio Yhdysvaltoja kohtaan oli vuonna 1933 vielä kaukainen tulevaisuus, on Grew'n optimistisuus Yhdysvaltojen vauraudesta ja iskukykyvystä silmiinpistävä, erityisesti valtion kärsiessä vielä pahasti lamasta ja sitä seuranneesta työttömyydestä. Todellisuudessa Japanilla oli käytössään harjaantunut ja pitkälle rakennettu sotilaskoneisto kun Yhdysvaltojen laivaston- ja armeijanrakennus oli vasta alkutekijöissään. Siten Grew'n arvostelukykyä näytti haittaavan hänen oma kansalaisuutensa. Toisaalta Grew oli jopa huolissaan Yhdysvaltain laivastonrakennuksen vaikutuksista Japanin ja Yhdysvaltain suhteisiin, kun japanilainen lehdistö jo nyt sepitti kertomuksia muun muassa Yhdysvaltain sotilaallisesta avusta Kiinalle ”ihailtavan rikkaalla mielikuvituksella”.¹⁰²

---

¹⁰⁰ Japan 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 10.2.1933, 749–750; The Naval Attaché in Japan (Johnson) to the Chief of Naval Operations (Pratt), Tokyo 2.3.1933, 752.

¹⁰¹ Japan 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 31.8.1933, 706–709.

¹⁰² The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 14.8.1933, 388–391.

2.4 Japanin poliittinen ilmapiiri vuosina 1932–33 amerikkalaisissa lähteissä

Japanin talous oli 1930-luvun alkaessa kriisissä. Vakaasti läpi 1890–1910-lukujen jatkunut kasvu pysähtyi 1920 mennessä, jolloin sen ongelmaksi muodostuivat länsivaltojen sodanjälkeinen paluu Aasian talousmarkkinoille ja liian korkeaksi kasvanut hintataso niihin nähden. Taloutta häiritsivät myös Tokion raunioittanut tuhoisa maanjäristys vuonna 1923, sekä pankkikriisi vuonna 1927. Suurin osa pienistä pankeista oli huonosti rahoitettuja ja luottamuspula johti lopulta likviditeetikriisiin ihmisten vetäessä varansa pankeista. Zaibatsu-yhtiöt¹⁰³ selviytyivät paremmin niiden hajautetun tuotannon ja rahoituksen ansiosta ja ne kasvoivatkin yhä suuremmiksi Mitsuiin ja Mitsubishiin johdolla.¹⁰⁴

Julkishallinnon investoinnit ja jenin heikentyminen paransivat taloudellista tilannetta vuoden 1932 lopulla, mutta suurlähettiläs Grew arveli tämän olevan vain väliaikaista, sillä muiden maiden tuontirajoitukset Japania kohtaan ja talouden julkishallinnon kulutuksesta seurannut ylikuumentuminen johtaisivat vain syvempään lamaan. Lyhyellä tähtämellä taloudellisen tilanteen parantuminen kuitenkin ehkäisi ääriyryhmittymien uhkaa ja suosiota. Poliittinen tilanne rauhoittuikin Japanissa vuoden 1932 lopulla.¹⁰⁵

John E. Orchard pohti *Foreign Affairs*-lehdessä Japanin taloudellisia näkymiä ja niiden vaikutusta politiikkaan lokakuun painoksessa 1933. Orchardin mukaan Japanilla oli taloudelliset resurssit ja otollinen maantieteellinen asema johtoaseman hankkimiseen Aasiassa, mutta muut maat suhtautuivat Japaniin epäluuloisesti sen imperialististen toimien vuoksi. Teollisuuden kasvu oli Orchardin mukaan Japanille elintärkeää erityisesti sen alati kasvavan väestön vuoksi, sillä Japanin väestön nettokasvu oli vuonna 1932 jopa miljoona henkeä. Lisäksi Japanin pääsaarten pinta-alasta vain 16 % oli viljelykelpoista, mikä asetti haasteita viljelysmaan riittämisestä kaikille. Myös raaka-ainepula ja yksipuolinen vientiteollisuus asettivat teollisuudelle omat haasteensa eivätkä poliittiset toimet Kiinassa helpottaneet uusien markkinoiden hankkimista.¹⁰⁶

---

¹⁰³ Zaibatsu-yhtiöt olivat perheomistettuja useilla eri tuotannonaloilla vaikuttavia voimakkaita yrityksiä.

¹⁰⁴ Gordon 2009, 139–142.

¹⁰⁵ Japan 1932: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 18.11.1933, 724–725.

¹⁰⁶ Orchard 1933, 71–82.

Vuoden 1933 aikana hallituksen sisäiset kiistat kärjistyivät uudelleen armeijan edessä Kiinassa kohti Pekingiä ja Kansainliitosta eroaminenkin jakoi kansaa armeijan kannattaessa perinteisesti aggressiivista politiikkaa poliitikkojen maltillisempaan nähden. Hallituksen vaihtumisen merkit olivat Grew'n mukaan jo huhtikuussa ilmassa, mutta hankalasta poliittisesta tilanteesta haluttiin ulos senhetkisellä hallituksella, vaikka eristäytymispolitiikkaan kyllästyneitä mielipiteitä tuli julki niinkin korkealta taholta kuin prinssi Saionjilta.¹⁰⁷

Elokuu ei tuonut helpotusta poliittiseen tilanteeseen, sillä hallituksen työskentelyä vaikeuttivat toistuvat erouhkaukset ja vaatimukset ”vahvalle hallitukselle”. Alahuoneen puolueet – erityisesti Seiyukai – vaativat parlamentarismien palauttamista uusien vaalein, mutta kansan epäluottamus poliitikoihin oli edelleen suurta ja sotilaspainotteinen hallitus säilyi vallassa. Ilmassa oli myös diktatuuriin siirtymisen pelko, mikäli puolueet eivät saisi takaisin kansan luottamusta. Tämä oli ilmiö, jota kukaan osapuolista ei toivonut. Syksyä varjostivat väittelyt tulevasta budjetista, josta armeija ja laivasto yhä toivoivat leijonanosaa ja kasvavaa sellaista. Vastavoimana tälle vaatimukselle uusi ulkoministeri Hirota Koki ja valtiovarainministeri Takahashi Korekiyo yrittivät vedota ystävällisten suhteiden tärkeyteen ulkovaltoihin nähden. Lopulta päädyttiin jonkinlaiseen kompromissiratkaisuun, jossa sotilusbudjetin korotukset jäivät maltillisiksi ja keskittyivät kaluston uusimiseen teknologian kehittymisen vuoksi. Armeijakin myönsi ulkoministeriön nolaamisen olevan tulevaisuudessa epätoivottavaa.¹⁰⁸

Armeijan suosio hallituksessa selittyi Grew'n mukaan sillä, että suurin osa armeijataustaisista ministereistä vaikutti luotettavilta. Korruption ryvettämien puolueministereiden jälkeen luotettavuus vetosi suuresti Japanin kansaan ja armeijan voitot Kiinassa lisäsivät sen suosiota. Toisaalta ilmassa oli jo merkkejä siitä, että armeija oli ehtinyt mieltymään poliittiseen asemaansa ja halusi pitää sen (kuten todellisuudessa tapahtuikin). Yleinen ongelma Grew'n mukaan oli se, että Japani ei ollut valmis parlamentaariseen hallintoon. Erityisen vaikeaa japanilaisille oli vaaleissa ja väittelyissä häviäminen, mikä johti ”kasvojen menetykseen”.¹⁰⁹ Tämä ongelma kantoi pitkälle ja vaikutti 1930- ja 40-lukujen poliittiseen päätöksentekoon usein tuhoisin seurauksin.

---

¹⁰⁷ The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, 15.4.1933, 275–276.

¹⁰⁸ Japan 1933: The Ambassador in Japan to the Secretary of State, Tokyo 17.8.1933, 703–706; 11.10.1933, 710–711. The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan to the Secretary of State, Tokyo 23.10.1933, 440–441.

¹⁰⁹ Japan 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Acting Secretary of State, Tokyo 14.12.1933, 713–715.

Nationalistinen kenraali Araki erosi vuodenvaihteessa 1933–34 sotaministerin tehtävästä, mikä antoi uudelle ulkoministeri Hirotalle mahdollisuuden astua paremmin esiin ulkopoliittikan johdossa. Araki oli jo toukokuussa 1933 ehtinyt aiheuttaa diplomaattisen kriisin kuvaamalla Yhdysvaltoja sapelienkalistajaksi, jolloin Japanin ulkoministeriö joutui luottamuksellisesti tunnustamaan Grew’lle Arakin olevan yleinen murhe jokaisessa edustamassaan instituutiassa.¹¹⁰

Ulkoministeri Hirota aloitti heti syyskuun 1933 virkaanastumisensa jälkeen ponnistelut Japanin ulkosuhteiden parantamiseksi niin Yhdysvaltoihin kuin Neuvostoliittoonkin. Maltillisempi ote ulkopoliitikassa, sekä kauan kaivatun kruununprinssin, Akihiton, syntymä keisarinnalle joulukuussa 1933 yhdessä lupailivat vuodesta 1934 aiempaa maltillisempaa Japanin politiikassa.

2.5 Pohjoinen naapuri

Japanin Mantshurian valloituksen myötä Japanille ja Neuvostoliitolle syntyi ensimmäistä kertaa yhteinen raja myös Aasian mantereella Manchukuon valtion muodossa. Maiden välinen historia huomioiden¹¹¹ tämä tuli molemmille osapuolille ikävänä yllätyksenä ja välit alkoivatkin nopeasti kiristyä. Välejä kiristivät erityisesti lähekkäin joutuneet taistelujoukot, sekä Kiinan ja Neuvostoliiton diplomaattisuhteiden palautus vuodenvaihteessa 1932–33, mikä lisäsi japanilaisten pelkoa bolsevismin leviämisestä Kiinaan. Kommunismia ja sen leviämistä kammoksuttiin Japanissa yleisesti ja virheellinen kuvitelma Stalinin tavoittelemasta maailmanvallankumouksesta kiristi tunteita Neuvostoliittoa kohtaan.¹¹²

Neuvostoliiton Itä-Aasian puna-armeija käsitti alkuvuodesta 1933 noin 150 000 miestä ja se oli paremmin mekanisoitu ja varusteltu kuin vastaava japanilaisten armeija. Lisäksi Japani oli vielä vahvasti kiinni Kiinan kahakoissa etelässä, eikä sillä siten ollut resursseja vielä vastata

---

¹¹⁰ The Far Eastern Crisis 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 23.1.1934, 15–16; The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 24.5.1933, 344–346.

¹¹¹ Erityisesti Venäjä-Japanin sota 1904–05.

¹¹² The Far Eastern Crisis 1933–34: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 13.1.1933, 68–70; 8.3.1934, 66–69.

Neuvostoliiton sotakoneistoon. Toisaalta myös Neuvostoliitto oli jäljessä teollistumisohjelmastaan eikä se siten Grew'n mukaan toivonut sotaa Itä-Aasiassa.¹¹³

Rajakahakat yleistyivät vuoden 1933 mittaan Neuvostoliiton ja Japanin joukkojen kesken ja Kiinan kanssa solmitun aselevon myötä 31. toukokuuta 1933¹¹⁴ Japani oli valmiimpi keskittymään uuteen rajanaapuriinsa. Japani sijoitti kesällä neljännen laivastonsa pohjoisille vesille ja ilmapuolustusharjoituksia tehostettiin elokuussa 1933. Suuri huoli Japanin turvallisuudelle oli Neuvostoliiton läheinen Vladivostokin tukikohta, joka käsitti modernit ilmavoimat, jotka olivat suuri uhka Japanin pääsaarille. Japanin sotilasjohtoa huolestutti erityisesti Japanin mahdollinen haavoittuvuus ilmahyökkäyksille sen suuriin kaupunkeihin keskittyneen asutuksen vuoksi, kun taas meripuolustus nähtiin voimakkaan laivaston vuoksi riittäväksi. Sodan uhkaa lisäsi Japanin arvaamaton armeija, joka oli Grew'n mukaan hyvin testattu ja täydellisen itsevarma.¹¹⁵

Japanin armeijan arvaamatonta luonnetta kuvaa hyvin Japanin Alankomaiden suurlähettilään epätavanomainen purkaus, jonka hän esitti Yhdysvaltain Neuvostoliiton suurlähettiläs William Bullittille:

*"The whole trouble is our militarists. Some colonel at any minute may march his men across the Amur River. So long as Hirota remains in office the Japanese Government will not decide to go to war. But how long will he remain in office? And who can tell what our young officers will do?"*¹¹⁶

Hirotan vaikutus politiikkaan nähtiin siten selvästi suhteita rauhoittavana, mutta erityisesti nuorten upseerien arvaamattomuus oli yleisesti tunnustettua. Purkaus oli hyvin epätavanomainen japanilaiselta virkamieheltä, jotka yleensä olivat pidättyväisiä ja kohteliaita, mistä voidaan päätellä että asia todella vaivasi suurlähettilästä. Suoruutta edesauttoi todennäköisesti myös välimatka kotimaahan, sillä tällainen lausunto Japanin maaperällä olisi epäilemättä johtanut ongelmiin armeijan kanssa.

---

¹¹³ The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 9.3.1933, 228–230.

¹¹⁴ The Far Eastern Crisis 1933: The Consul General at Tientsin (Lockhart) to the Secretary of State, Tientsin 31.5.1933, 349–350.

¹¹⁵ The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 18.7.1933, 372–373; 29.9.1933, 412–416; 6.10.1933, 421–424.

¹¹⁶ The Far Eastern Crisis 1934: The Ambassador in Soviet Union (Bullitt) to the Secretary of State, Moscow 16.4.1934, 109–112.

Toisin kuin Yhdysvallat, joka harjoitti Japania kohtaan melko pasifistista ja maltillista politiikkaa valitsi Neuvostoliitto jyrkemman ja suuremman kannan. Mittava asevarustelu Itä-Aasiassa jatkui läpi vuosien 1933–35 kasvattaen kaulaa sotavoimien iskukyvyssä Neuvostoliiton eduksi.¹¹⁷ Joulukuussa 1933 Neuvostoliiton Japanin suurlähettiläs Konstantin Jurenev ilmaisi Grew'lle Neuvostoliiton olevan täysin valmis kaikkiin Japanin tarjoamiin haasteisiin ja konflikteihin ja oli hyvin itsevarma mahdollisen selkkauksen lopputuloksesta.¹¹⁸

Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton suhteet lähenivät selvästi Yhdysvaltain tunnustettua Neuvostoliiton marraskuussa 1933. Tämä antoi Japanille luonnollisesti yhden suuren huolenaiheen lisää, sillä mahdollisen sodan syttyessä Neuvostoliittoa vastaan, ei se voinut enää olla varma Yhdysvaltojen puolueettomuudesta. Kiinan, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen luoma yhteisen rintaman mahdollisuus huolestutti siten suuresti Japanin johtoa.¹¹⁹

Sodan uhka Japanin ja Neuvostoliiton väliltä alkoi vuosina 1934–35 väistyä Grew'n mukaan muun muassa Japanin hallituksen ja keisarin hovin maltillisemmän linjan, yleisen rauhan puolesta toivomisen, sekä Neuvostoliiton Kansainliittoon liittymisen vuoksi. Myös armeijan näkökulmasta sota Neuvostoliittoa vastaan oli riski sen itseluottamuksesta huolimatta, erityisesti Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton suhteiden lähentymisen vuoksi. Merkittävää oli myös se, että Japanin epäonnistui saattaa yleinen mielipide sen puolelle mahdollisessa sodassa Neuvostoliittoa vastaan.¹²⁰

Vaikka välitön sodanuhka maiden väliltä tuntui vuosina 1934–35 poistuneen, säilyi etenkin arvaamaton armeija Grew'n mukaan merkittävänä tekijänä rauhan säilymisen kannalta. Grew vertasi Japanin sotilaskoneistoa hyvin harjoitelleeseen jalkapallojoukkueeseen, joka oli vaikuttanut taidoistaan ja väsynyt harjoituksiin kaivaten peliä. Sodan uhka tulisi siten säilymään ainakin niin kauan kuin armeijan aktiivista vaikutusta politiikkaan ei kyettäisi rajoittamaan. Vuoden 1935 aikana myös Saksan uudelleenaseistautuminen Euroopassa aiheutti Neuvostoliitolle ison huolenaiheen ja se pyrki turvaamaan asemaansa solmimalla hyökkäämättömyyssopimuksia länsinaapureidensa kanssa. Neuvosto-johdon epäluuloisuus kaikkia kapitalistimaita kohtaan aiheutti säröjä sen

---

¹¹⁷ Kesäkuussa 1935 Neuvostoliitolla arvioitiin olevan Manchukuon rajalla noin 240 000 sotilasta vahvasti linnoitettuna; *The Far Eastern Crisis 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State*, Tokyo 27.6.1935, 281–283.

¹¹⁸ *The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State*, Tokyo 6.10.1933, 421–424; 14.12.1933, 483–484.

¹¹⁹ *The Far Eastern Crisis 1933: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State*, Tokyo 20.11.1933, 463.

¹²⁰ *The Far Eastern Crisis 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State*, Tokyo 8.2.1934, 32–36; 23.3.1934, 85–88.

suhteisiin Yhdysvaltoihin ja maiden väliset laina- ja kauppaneuvottelut kariutuivat alkuvuoteen 1935 mennessä. Asetelmat alkoivat siten tasaantua jopa Japanin eduksi ja Grew oli varma, että mikäli Neuvostoliitto joutuisi sotaan Euroopassa, Japani tulisi etenemään Kaukoidässä.¹²¹

2.5 Suurvalta-suhteita parannetaan – liennytyksen vuosi 1934?

Maltillisten tuulien vaikutus Japanin hallinnossa alkoi näkyä myös suhteissa Yhdysvaltoihin vuoden 1934 aikana. Alkuvuodesta Japani lähetti Yhdysvaltoihin uuden suurlähettilään Saito Hiroshin, joka esitti presidentti Rooseveltille toiveen, että Yhdysvallat ei käyttäisi voimaa ulkopolitiikan keinona Japania vastaan. Kaukoidän laitoksen päällikkö Hornbeck suhtautui tällaiseen lausuntoon hyvin närkästyneesti. Hornbeck totesi muistiossaan, että ainoa valtio joka voimaa – tai voimankäytön uhkaa – oli ulkopolitiikassa tähän asti käyttänyt, oli Japani, ja siten sopimuksen voimankäytön välttämisestä tulisi olla molemminpuolinen. Tosin Hornbeck toteaa myös, että Yhdysvallat on haluton tekemään hyökkäämättömyyssopimusta minkään yhden valtion kanssa ja useampien valtioiden yhteinen julistus olisi mielekkäämpi.¹²²

Kevään 1934 mittaan Japanista lähti useita korkeita virkamiehiä epäviralliselle vierailulle Yhdysvaltoihin, joista merkittävin oli prinssi Kono Fumimaro. Grew'n mukaan prinssi Konoen vierailun ajankohdan taustalla oli todennäköisesti pako ääriyhtymien paineita muodostaa uusi hallitus ja Grew arvioikin Konoen olevan yksi merkittävimpiä tulevaisuuden virkamiehiä Japanissa tämän korkean aseman ja nuoren iän vuoksi. Kaikki Yhdysvalloissa vierailleet virkamiehet myös pyysivät epävirallista tapaamista presidentti Rooseveltin kanssa usein yhdistäviin tekijöihin vedoten, joten nähtävissä oli suunnitelmallinen henkilökohtaisten suhteiden parantamisen yritys.¹²³

Suurlähettiläs Saito jatkoi keväällä yrityksiä Yhdysvaltain lämmittelemiseen Japanin ulkopoliittisille toimille ulkoministeri Cordell Hullin kanssa, toivoen keskinäistä sopimusta ja yhteisymmärryksen löytymistä Kaukoidässä. Hull joutui useasti huomauttamaan, että

---

¹²¹ The Far Eastern Crisis 1934–35: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 8.2.1934, 32–36; 5.4.1935, 106–111.

¹²² Japan 1934: Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hornbeck), Washington 2.2.1934, 634–635.

¹²³ Japan 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 5.4.1934, 640–643.

Yhdysvaltojen aikeet olivat täysin yhteistyöhaluiset ja tällaisten neuvottelujen onnistuminen oli japanilaisten omissa käsissä. Yhdysvaltojen käsitys riidanhaluisista japanilaisista kumpusi ulkoministerin mukaan Japanin toimista Itä-Aasiassa ja erityisesti Kiinassa. Hull oli erityisen skeptinen kahdenkeskisiin julistuksiin, jotka Saiton mukaan toisivat rauhan Tyynellemerelle. Tällaiset julistukset eivät Hullin mukaan olleet tähänkään asti tehonneet ja nyt tarvittaisiin konkreettisia toimia pelkkien puheiden sijaan.¹²⁴

Vaikka Japanin ulkoministeriö virallisesti yritti vuonna 1934 tasoitella välejä erityisesti Neuvostoliittoon ja Yhdysvaltoihin, oli sen politiikka Kiinaa kohtaan käytännössä muuttumatonta ja nähtävissä oli jopa politiikan terävöitymistä Aasian mantereella. Alkuvuodesta 1934 suurlähettiläs Grew raportoi Japanin haaveilevan panaasialaisesta liitosta, jossa Japani halusi turvata omat alueensa mantereen hallinnon kautta. Kunnianhimoisiin suunnitelmiin sisältyi käytännössä niin Aasian, kuin Lähi-idän ja jopa Pohjois-Afrikan vapauttaminen valkoisten otteesta (mukaan lukien Neuvostoliitosta), joka toteutettaisiin tarvittaessa asein. Japania ärsytti suuresti se, että Kiina ei nähnyt tätä Japanin tarjoamaa mahdollisuutta liittoutua yhteistä vihollista vastaan, vaikka japanilaiset pitivät kiinalaisia (ja kaikkia muitakin kansoja) itseään alempiarvoisina.¹²⁵

Erilaisia huhuja Japanin haluista kontrolloida Aasiaa ja jopa suurta osaa maailmaa kantautui suurlähetystön korviin varmasti useista eri lähteistä. Esimerkiksi nationalistisissa sotilaspiireissä näitä suunnitelmia korostettiin varmasti enemmän kuin esimerkiksi hallituksen piireissä tai muun maltillisen väestön parissa. Grew'n raportista ei käy ilmi mistä lähteistä nämä suunnitelmat on saatu tietoon, mikä osaltaan vähentää niiden merkittävyyttä.

Japanin ulkoministeriön puhemies Amai antoi huhtikuussa lausunnon, jossa Japanin kerrottiin vastustavan Kansainliiton tai muiden ulkomaiden väliintuloa Kiinassa ja tätä politiikkaa oltaisiin valmiita turvaamaan tarvittaessa asein. Grew'n mukaan tätä lausuntoa voitiin pitää tärkeimpänä Kiinan-politiikan tiivistyksenä sitten 21 vaatimuksen, joka esitettiin vuonna 1915, ja täydellisesti toteutuessaan se johtaisi Monroen opin kaltaiseen doktriiniin, joskin vielä vahvempaan sellaiseen. Taustalla lienee ollut huoli ulkomaiden Kiinan varustamisesta, erityisesti kun huhuja liikkui muun muassa Yhdysvaltojen lentäjäkoulutusavustuksesta Kiinalle.¹²⁶

---

¹²⁴ Japan 1934: Memorandum by the Secretary of State, Washington 29.5.1934, 653–661.

¹²⁵ The Far Eastern Crisis 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 8.2.1934, 26–29.

¹²⁶ The Far Eastern Crisis 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 18.4.1934, 112–113.

Lausunnon ajoitus oli hämmentävä erityisesti siksi, että se vaaransi ulkoministeri Hirotan ponnistelut suhteiden parantamiseen erityisesti Yhdysvaltoihin. Japanin ulkoministeriö kielsikin lausunnon virallisuuden, mikä herätti jälleen kysymyksen armeijan vaikutusvallan suuruudesta Japanin hallinnossa. Hirota joutui lausunnon myötä hyvin kiusalliseen tilanteeseen: jos hän kieltäisi lausunnon sisällön, hän myöntäisi armeijan vaikutusvallan kasvaneen jälleen ulkoministeriön otteen ulkopuolelle; jos hän puolestaan myöntäisi sen paikkansapitävyyden, vaarantuisivat suhteet muihin suurvaltoihin. Voidaan pitää todennäköisenä, että Hirota hyväksyi lausunnon sisältämän politiikan, mutta sen ajankohta osui todella huonoon ajankohtaan, eikä sitä siten ollut valtuutettu. Tähän lopputulokseen tuli myös yksi Yhdysvaltain hallinnon tietolähteistä Kiinassa.¹²⁷

Kevään 1934 aikana alkoi usealta eri taholta kantautua soraääniä Japanin hallitusta kohtaan, kenties sen ristiriitaisesta ulkopoliitikasta johtuen. Saiton hallitus juoksi toukokuussa aikaa vastaan, jolloin lähes epätoivoisen intensiiviset yritykset parantaa suhteita Yhdysvaltoihin voidaan nähdä hallituksen viimeisinä oljenkorsina säilyä vallassa. Japanin hallitusten epävakasta luonteesta johtuen suurlähettiläs Grew oli huolissaan tulevan hallituksen kokoonpanosta, ja erityisesti siitä, onnistuisivatko liberaalit tahot säilyttämään jalansijansa nationalistisia ääriyrittymiä vastaan. Saiton hallitus kaatui lopulta 7. heinäkuuta ja pääministeriksi valittiin amiraali Okada Keisuke. Liberaalit voimat säilyivät peloista huolimatta vallassa – ulkoministeri Hirota mukaan lukien – ja tiedossa oli Grew'n mukaan, ainakin teoriassa, Yhdysvalloille suotuisa hallitus.¹²⁸

Yhdysvaltojen ohella myös sen potentiaalisin liittolainen, Iso-Britannia, oli huolissaan Kaukoidän tilanteesta. Sekä Saksan, että Japanin ero Kansainliitosta ja eristäytyminen muista suurvalloista huolestutti suuresti brittejä erityisesti laajan imperiumin turvaamisen haasteiden vuoksi. Iso-Britannian ulkoministeriön virkamies Wellesley arvioikin, että Japani ja Saksa olisivat potentiaalisia liittolaisia toisilleen, mikäli valtioiden kehitys jatkuisi samansuuntaisena pidempään. Iso-Britannian maantieteellisestä sijainnista johtuen sen murheet olivat luonnollisesti Euroopassa ja suunnattuina Saksaa kohtaan tai sen intresseissä Välimerellä, Suezilla ja Intiassa. Iso-Britannian Yhdysvaltain suurlähettiläs Philip Kerr huomauttikin lokakuussa apulaisulkoministeri William

---

¹²⁷ The Far Eastern Crisis 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 20.4.1934, 117–121, Memorandum by the Secretary of State, Washington 25.4.1934, 136–137.

¹²⁸ The Far Eastern Crisis 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Consul at Geneva (Gilbert), Tokyo 17.5.1934, 181–185; Japan 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 6.7.1934, 671–672.

Phillipsille, ettei briteillä lukuisista rintamista johtuen ollut resursseja vastata Japanin uhkaan juuri nyt. Siten Tyynimeri oli jäämässä lähes yksin Yhdysvaltojen vastuulle.¹²⁹

Japanin hallituksen maltillinen asenne muita suurvaltoja kohtaan näkyi epäilemättä jonkin asteisena suhteiden paranemisena vuonna 1934. Suhteet Neuvostoliittoon saatiin ainakin jossain määrin vakiinnutettua ja yrityksiä parantaa Yhdysvaltain asennetta Japania kohtaan tehtiin useita ja amerikkalaiset olivat tyytyväisiä saadessaan Japanin neuvottelupöytään. Kuitenkin asenne Kiinaa kohtaan säilyi Japanissa muuttumattomana ja jopa terävöityi, kuten kiistanalaiset lausunnot osoittavat. Onkin luultavaa, että Kiinan viedessä suuren osan Japanin voimavaroista, erityisesti sotilaallisesti, oli sille tärkeää vakauttaa suhteet muihin suurvaltoihin toistaiseksi.

Varsinaisesta liennytyksestä ei kuitenkaan voitane puhua, sillä epäluulo erityisesti Neuvostoliittoa kohtaan säilyi korkeana ja erinäiset konfliktit Manchukuon ja Neuvostoliiton raja-alueella olivat yleisiä. Myös Saiton hallituksen kaatuminen heinäkuussa sai epäilemään sen motiiveja suhteiden parantamisyrityksiin kevään 1934 aikana. Kiinan kysymys oli osoittautumassa varsin ongelmalliseksi kun ratkaisun pitkittyminen paitsi vaati yhä enemmän Japanin resursseja, myös vaaransi suhteet erityisesti Yhdysvaltoihin.

---

¹²⁹ The Far Eastern Crisis 1934: Memorandum by the Assistant Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hamilton) of a Conversation with the British Deputy Under Secretary of State for Foreign Affairs (Wellesley), London 26.2.1934, 55–57; Memorandum by the Under Secretary of State (Phillips) of a Conversation with the British Ambassador (Lothian), Washington 11.10.1934, 292–293.

2.7 Pitkittyvä Kiinan-kysymys

Japanin eroaminen Washingtonin laivastosopimuksesta¹³⁰, sekä maaliskuussa 1935 voimaan astunut ero Kansainliitosta pakottivat Japanin ulkoministeriön etsimään ratkaisua edes yhteen sen suurista ongelmista, eli Kiinasta. Maaliskuussa olikin havaittavissa eräänlainen kädenojennus maltillisemman politiikan harjoittamisen myötä, mistä osasyynä olivat myös molemmille merkittävän kahdenkeskisen kaupan elvyttämisen toiveet. Kiinalaiset suhtautuivat eleeseen kaksijakoisesti: toisaalta talousvaikeuksien keskellä kauppasuhteiden elvyttämistä pidettiin tervetulleena, mutta toisaalta ehdotukseen suhtauduttiin äärimmäisellä epäluuloisuudella, ja epäiltiin, että Japani käyttäisi sitä verukkeena taloudellisen ylivallan ujuttamiseen Kiinaan.¹³¹

Kesällä 1935 Kiinassa oli kuitenkin jälleen havaittavissa Japanin armeijan vaikutusvallan kasvua, sillä armeija oli närkästynyt paitsi ulkoministeriön päätöksestä ylentää Kiinan lähetystö suurlähetystöksi (antaen ulkoministeriölle ylemmän virkamiehen, suurlähettilään, käyttöönsä Aasian mantereella kuin mitä armeijalla oli), myös Hirotan pehmeästä politiikasta Kiinaa kohtaan ylipäättään. Armeija suunnittelikin hallinnoivansa diplomatiaa Aasian mantereella omin käsin, mikä uhkasi jälleen suurentaa skismaa armeijan ja Japanin ulkoministeriön välillä.¹³²

Japanin armeija asetti Kiinan Nankingissa istuvalle hallitukselle useita vaatimuksia Pohjois-Kiinaa koskien, kuten Kuomintangin poliittisen aktiivisuuden tukahduttamista, Japanille suosiollisten poliitikkojen asettamista valtaan, sekä salaisten kiinalaisten organisaatioiden lakkauttamista. Japanilaisen virkamiehen mukaan armeijan kovat otteet olivat seurausta myös siitä ymmärryksestä, että rauhanomaisesta julkisesta esiintymisestään huolimatta kenraali Chiang Kai-shek oli jatkuvasti toimillaan pyrkinyt voimistamaan Kiinan yhtenäisyyttä, sekä koventamaan asennetta Japania kohtaan, mikä teki hänestä ylivoimaisesti suurimman vihollisen Aasian mantereella. Kovien otteiden pelossa Japanin armeijan vaatimuksiin Pohjois-Kiinassa suostuttiin.¹³³

Armeijan tiukentuneet toimet Kiinassa kesällä 1935 olivat useiden tekijöiden summa, joista yksi oli näpäytys ulkoministeri Hirotalle, joka perinteisesti oli patrioottisen maineensa vuoksi nauttinut

---

¹³⁰ ks. kappale 2.8

¹³¹ The Far Eastern Crisis 1935: Memorandum by the Minister in China (Johnson), Peiping 21.3.1935, 81–86.

¹³² The Far Eastern Crisis 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.6.1935, 197.

¹³³ The Far Eastern Crisis 1935: The Minister in China (Johnson) to the Secretary of State, Peiping 10.6.1935, 222–223; 11.6.1935, 229–230.

armeijan suosiota. Hirotan maltillisten toimien pelättiin kuitenkin nyt tähtäävän vain hänen omien etujensa ja uransa ajamiseen kansallisten intressien sijaan. Lisäksi vuosien 1935–36 aiemmin armeijan puolesta ennustettua kriisiä ei ollut syntynyt, jolloin armeija halusi pienellä hämmennyksellä säilyttää budjettinsa ja arvovaltansa, kuten oli tapahtunut jo aiempina vuosina.¹³⁴

Japanin armeijan vaatimukset Kiinassa huipentuivat loppuvuodesta 1935, kun se pyrki irrottamaan Pohjois-Kiinan kokonaan Nankingin keskushallinnon alaisuudesta. Tämä nostatti Kiinassa luonnollisesti vastustusta ja Yhdysvaltojen Kiinan suurlähettiläs Johnson arvioi marraskuussa, että kiinalaiset todennäköisesti pohtivat Japanin aseellista vastustamista ja toivoivat maailman reagoivan siihen samaan tapaan kuin Eurooppa oli reagoinut Italian Abyssiniaan hyökkäykseen. Chiang Kai-shek oli kuitenkin epäileväinen Kiinan mahdollisuuksista voittaa Japani sodassa, erityisesti kun Chiang oli yhä sisällissodassa kommunisteja vastaan vuoristoisessa Länsi-Kiinassa.¹³⁵

Kiinan kommunistit olivat myös Japanille ongelma ja sisältyivät ulkoministeri Hirotan kolmeen vaatimukseen, jotka esitettiin Kiinalle rauhan takaamiseksi: 1) Japanin ja Kiinan tulee tehdä yhteistyötä kommunismin tukahduttamiseksi Kiinassa, 2) Kiinan tulee hylätä politiikka, jossa se ajaa muut valtiot konflikteihin keskenään (Kiinan tulee toisin sanoen katkaista yhteistyö kaikkiin muihin maihin paitsi Japaniin), sekä 3) Kiinan tulee tehdä järjestelyt, joissa se *de facto* tunnustaa Manchukuon hallinnon.¹³⁶ Vaatimukset (jotka sittemmin tunnettiin yleisesti Hirotan kolmena kohtana) tähtäsivät Kiinan-kysymyksen rauhoittamiseen ja loppuunsaattamiseen ainakin toistaiseksi, mutta Kiinan oli suoralta kädeltä vaikea niitä hyväksyä, sillä se olisi käytännössä merkinnyt ulkopolitiikan ja diplomatian luovuttamista täysin Japanin haltuun vaarantaen Kiinan aseman suvereenina valtiona.

Joulukuussa 1935 Kiinan pohjoiset provinssit Hopei ja Chahar saatettiin itsehallinnon alle japanilaismielisen kenraali Sung Che-yuanin johdolla, mikä irrotti ne Nankingin hallituksen alaisuudesta. Japanin armeija oli tähän kehitykseen tyytyväinen ja se alkoi vetää joukkojansa Tientsinin alueelta. Lisäksi Japanin ulkoministeriö ilmoitti, että se suuntaisi jatkossa Pohjois-Kiinaa koskevat asiat suoraan nukkehallinnolle.¹³⁷ Vuoden 1935 diplomaattiaineistosta voidaan päätellä,

---

¹³⁴ The Far Eastern Crisis 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State 14.6.1935, 244–248.

¹³⁵ The Far Eastern Crisis 1935: The Ambassador in Soviet Union (Bullitt) to the Secretary of State, Moscow 26.6.1935, 277–278; Memorandum by the Ambassador in China (Johnson), Shanghai 20.11.1935, 429–431.

¹³⁶ The Far Eastern Crisis 1935: Memorandum by the Ambassador in China (Johnson), Shanghai 20.11.1935, 429–431.

¹³⁷ The Far Eastern Crisis 1935: The Ambassador in China (Johnson) to the Secretary of State, Peiping 14.12.1935, 490–491.

että Japanin armeija vaikutti suuresti itsehallinnon syntymiseen, vaikka Japanin hallituksen kanta aiheeseen oli tiukan kieltävä. Toistaiseksi näytti kuitenkin siltä, että toimella oli rauhoittava vaikutus Kiinan ja Japanin suhteisiin.

Toimella ei kuitenkaan ollut rahoittavaa vaikutusta Yhdysvaltojen ja Japanin suhteisiin. Yhdysvallat seurasi tarkasti ja suuresti huolestuneena kehitystä Kiinassa, mistä Kaukoidän laitoksen päällikkö Hornbeckin muistio on hyvä esimerkki. Hornbeck arvioi, että Japanin armeijan eteneminen Kiinassa pysähtyisi vasta voiman edessä, mutta hän epäili silti suuresti voimankäytön viisautta. Japanin armeija todennäköisesti vain provosoituisi voimankäytöstä, mikä johtaisi tilanteen pahenemiseen. Yhdysvaltojen – tai minkään muunkaan maan – ei siten tulisi puuttua tilanteeseen tai rohkaista Kiinaa aseistautumaan. Tämän politiikan mukaisesti Yhdysvallat oli jo alkuvuodesta 1935 kieltäytynyt osallistumasta kiinalaisten lentäjien koulutukseen, sillä se antaisi vääränlaisen kuvan Yhdysvaltojen osallistumisesta Kiinan aseistamiseen. Hornbeck piti kuitenkin suullista huomautusta tärkeänä, jotta maailma ei saisi Yhdysvalloista kuvaa täysin välinpitämättömänä maana. Hornbeck ehdotti tällaisen lausuman antamista Iso-Britannian suurlähettiläälle, sekä ulkoministeriölle Lontooseen, jotta britit olisivat tietoisia amerikkalaisten suhtautumisesta asiaan.¹³⁸

Japanin yritykset lähentyä Yhdysvaltoja jatkuivat loppuvuoteen saakka muun muassa keskusteluissa Yhdysvaltain Japanin suurlähetystön ja Japanin ulkoministeriön kesken. Ulkoministeriön talousasiain johtaja Kurusu Saburo ilmaisi harvinaisen suorasanaisesti henkilökohtaisessa keskustelussa suurlähetystön virkamies Earle Dickoverille, että ulkomaat eivät vain ymmärtäneet Japanin toimia Kiinassa, ja että Japani oli itäisten maiden johtaja, ”the boss”, kuten Yhdysvallat oli läntisten. Kurusu toivoi Yhdysvaltojen ja Japanin löytävän yhteisen sävelen, sillä molemmat maat olivat hänen mukaansa aktiivisia, progressiivisia ja järkeviä, ja sota niiden välillä olisi siten järjetön.¹³⁹

---

¹³⁸ The Far Eastern Crisis 1935: The Secretary of State to the Chargé in China (Gauss), Washington 26.1.1935, 21; Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hornbeck), Washington 2.12.1935, 463–467.

¹³⁹ The Far Eastern Crisis 1935: Memorandum by the First Secretary of Embassy in Japan (Dickover), Tokyo 23.12.1935, 500–501.

2.8 Lontoon laivastokonferenssi 1935

2.8.1 Neuvottelut käynnistyvät

Japanilaisten haluja parantaa suhteita Yhdysvaltoihin lisäsi vuoden 1935 Lontoon laivastokonferenssi, joka oli viimeinen este sen asevoimien ja erityisesti laivaston rajoitusten poistamiselle. Japanin tyytymättömyys sille asetettuihin laivastorajoituksiin olikin yleisesti tiedossa jo 1930-luvun alkuvuosina. Usko oman laivaston ylivertaisuuteen ja etumatkaan säilyi vahvana, mutta Yhdysvaltojen oman laivastonrakennuksen aloittaminen oli kolaus japanilaisten laivastoasiantuntijoiden toiveille saavuttaa yliote Tyynellämerellä. Tämä johtui erityisesti siitä, että moni tiedosti täydellisen laivastokilvan voittamisen vaikeuden Yhdysvaltojen kanssa.¹⁴⁰

Alustavat neuvottelut konferenssin osalta oli määrä käydä Lontoossa syksyllä 1934 ja niiden valmisteluja seurattiin Japanissa kesän 1934 aikana tiiviisti. Yhdysvaltojen, Iso-Britannian ja Japanin ohella konferenssiin osallistui myös Italia ja Ranska.¹⁴¹ Japanin tavoitteena konferenssissa oli tasavertaisen aseman saavuttaminen Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan nähden pyrkimällä vetoamaan pienen valtion puolustautumiskeinojen vähäisyyteen ja siten suuren laivaston tarpeeseen. Japanin vaatimuslista neuvottelujen alkaessa lokakuussa olikin varsin mittava, kun amiraali Yamamoto Isoruku toi ehdotuksen aiempaa huomattavasti vapaammasta sopimusraamasta, joka jättäisi kullekin valtiolle melko vapaat kädet turvata oman maan turvallisuus. Virallisena perusteena vapaammalle sopimukselle oli muuttunut maailmanpoliittinen tilanne, sekä tekniikan kehitys erityisesti ilmailussa. Tätä ehdotusta vauhdittamaan Japani oli myös varoittanut, että se ilmoittaisi vuoden 1922 Washingtonin laivastosopimuksesta vetäytymisestä todennäköisesti vuoden 1934 loppuun mennessä.¹⁴²

Sekä Yhdysvaltojen, että Iso-Britannian oli vaikea yhtyä Japanin näkemykseen muuttuneesta maailmanpoliittisesta tilanteesta ja ne olivatkin hyvin huolissaan Japanin uhkavaatimuksen omaisesta asian esittelystä. Ne olivat myös sitä mieltä, että kaikki maat eivät missään nimessä

---

¹⁴⁰ Japan 1931–1941: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 15.9.1933, 249–251.

¹⁴¹ Nämä viisi osapuolta muodostivat Washingtonin laivastosopimuksen sopijaosapuolet. Sopimus tunnettiin englanniksi myös nimellä Five-Power Treaty.

¹⁴² Japan 1934: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 5.7.1934, 667–671; Japan 1931–1941: 18.9.1934, 253–254; The Chairman of the American Delegation (Davis) to the Secretary of State, London 24.10.1934, 254–256.

tarvitsisi yhtä suuria laivastoja niiden eriävien maantieteellisten asemien vuoksi ja yritys tasa-arvoisuuden säilyttämisestä johtaisi väistämättä laivastokilpailuun. Washingtonissa solmittu laivastosopimus takasi Iso-Britannialle ja Yhdysvalloille edun muihin maihin nähden, sillä Iso-Britannia tarvitsi suurta laivastoa sen laajan imperiumin turvaamiseen ympäri maailman, kun taas Yhdysvalloilla oli kaksi valtamerta vahdittavanaan kahden pitkän rannikkoviivan myötä.

Sopu neuvotteluissa osoittautui hankalaksi löytää, vaikka ulkoministeri Hullin mukaan japanilaisille oli loka- ja marraskuun aikana annettu useita eri vaihtoehtoja ja tilaisuuksia kasvojen säilyttämiseen ilman nöyryyttävää neuvotteluista poissulkemista. Erityisen vaikeaksi tilanteen teki Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian huoli Kiinan asemasta ja oikeuksista, johon Japani kieltäytyi ottamasta kantaa. Länsivallat olisivat myös halunneet sisällyttää Kiinan mahdolliseen Japanin ehdottamaan hyökkäämättömyyssopimukseen, josta Japani myös kieltäytyi. Yhdysvaltain ulkoministeri Hull antoikin marraskuussa amerikkalaisen delegaatin johtajalle Davisille ohjeen, että mahdollisesta neuvottelujen kariutumisesta japanilaiset saisivat ottaa yksin vastuun, kuten myös Washingtonin laivastosopimuksesta irtisanoutumisesta. Japanilaisille ei tulisi siten antaa liikaa toiveita uusien neuvottelujen mahdollisuudesta, jotta tilanteen vakavuus ei lieventyisi.¹⁴³

Lontoon neuvottelut päättyivät lopulta tuloksettomina joulukuussa 1934 japanilaisten vetäytyttyä niistä. Samalla Japanin salainen neuvosto antoi hyväksyntänsä hallituksen esitykselle jättää Washingtonin laivastosopimus, josta virallinen ilmoitus annettiin Yhdysvaltain hallitukselle 29. joulukuuta 1934.¹⁴⁴ Ilmoitus astui voimaan vasta vuoden 1936 lopussa, mutta se oli vakava isku vielä tulevalle Lontoon laivastokonferenssille ja ponnisteluille rauhan säilyttämiselle niin Tyynellämerellä kuin muuallakin maailmassa.

---

¹⁴³ Japan 1931–1941: The Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 22.11.1934, 260–262; The Secretary of State to the Chairman of the American Delegation (Davis), Washington 22.11.1934, 262–263.

¹⁴⁴ Japan 1931–1941: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 19.12.1934, 273–274; The Japanese Ambassador (Saito) to the Secretary of State, Washington 29.12.1934, 274.

2.8.2 Yhdysvaltojen reaktiot

Lontoon alustavien neuvotteluiden kariutuminen ja Japanin Washingtonin laivastosopimuksesta vetäytyminen tulivat Yhdysvalloille ja erityisesti suurlähettiläs Grew'lle suurena järkytyksenä. Joulukuussa 1934 Grew pohtikin raportissaan ulkoministerille Yhdysvaltojen vaihtoehtoja Itä-Aasiassa, jonka ilmapiiri oli kovaa vauhtia kiristymässä vaaralliseksi. Yhtenä mahdollisuutena oli jättää Aasia oman onnensa nojaan ja hylätä sinne investoidut varat ja yritykset ja siten välttää sodan uhka Japanin kanssa. Viitteitä tällaisesta toimesta ei kuitenkaan ollut ilmassa Yhdysvaltain hallinnossa ja Grew arvioikin, että parasta olisi toteuttaa ”hyvän naapurin politiikkaa” suhteessa Japaniin, mutta samalla vastata sen tarjoomiin haasteisiin tiukasti.¹⁴⁵

Vallitsevien olosuhteiden valossa ei liene ihme, että Grew jälleen kerran korosti armeijan ja laivaston omatoimisuuden vaarallisuutta Japanin politiikassa arvioiden, että jopa ”kansallinen harakiri”¹⁴⁶ olisi mahdollinen. Tällä Grew tarkoitti sotilasvoimien mahdollisia hätiköityjä päätöksiä kansallisten intressien vuoksi jopa varman tappion edessä, jollainen saattaisi olla sota Yhdysvaltoja vastaan. Japanin armeijan ja laivaston vahvasta asemasta kertoi vuosille 1935–36 määritelty 47 % puolustusbudjettiosuus, jonka vuoksi Grew kehotti hallitusta viipymättä rakennuttamaan Yhdysvaltojen laivasto vähintään Washingtonin laivastosopimuksen kiintiöiden mukaiseksi. Grew edelleen korosti, että maailma ei ollut kehittynyt Yhdysvaltojen toiveiden mukaisesti pois asevarustelusta.¹⁴⁷

Suurlähettiläs Grew ilmaisi myös harvinaisen suorasanaisesti mielipiteensä erään senaattorin kommenttiin japanilaisten julistamisesta tasavertaisiksi amerikkalaisiin nähden:

”--I wish that more Americans could come out here and live here and gradually come to sense the real potential risks and dangers of the situation instead of speaking and writing academically on a subject which they know nothing whatever about--”¹⁴⁸

Kirjoituksesta huokuu Grew'n tavallisesti hyvin asialliselle tyylille epätavanomainen narkästys tilannetta, sekä senaattorin kommenttien kaltaisia ilmaisuja kohtaan, jotka vain ruokkivat

---

¹⁴⁵ Japan 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 27.12.1934, 821–829.

¹⁴⁶ Hara-kiri oli samuraiden toteuttama itsemurha, joka saatettiin tehdä oman kunnian säilyttämisen vuoksi.

¹⁴⁷ Japan 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 27.12.1934, 821–829

¹⁴⁸ Japan 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 27.12.1934, 825.

japanilaisten näkemystä Yhdysvalloista passiivisena ja heikkona kansana. On melko erikoista, että Grew ei kannattanut japanilaisten tasaveroiseksi julistamista, mutta Grew ei ilmeisesti halunnut antaa japanilaisille minkäänlaisia myönnytyksiä vaikeassa poliittisessa tilanteessa. Lausunnon impulsiivisesta luonteesta johtuen sen sisältöön tulee kuitenkin suhtautua kriittisesti.

Myös Kaukoidän osaston päällikkö Stanley Hornbeckin muistiosta käy ilmi Kaukoidän tilanteen vaarallisuus hänen todetessaan, että suhteet Japaniin tulisivat olemaan suurin haaste Yhdysvalloille vuonna 1935 ja sodan uhka Japanin kanssa olisi suurempi kuin minkään muun maan kanssa. Hornbeckin näkemys tarvittavasta politiikasta suhteessa Japaniin oli hyvin lähellä Grew'n käsitystä, joskin hänen ilmaisunsa siitä oli kenties vielä havainnollisempi: "--(a) To act with justice and with sympathy, as a 'good neighbor'...(b) to speak softly; and (c) to carry a big stick.--"¹⁴⁹

Hornbeck toistaa suoraan Grew'n mainitseman "hyvän naapurin politiikan" kohdassa a), kun taas kohta b) voisi viitata tarpeettoman provosoinnin välttämiseen ja diplomatian tärkeyteen. Viimeinen kohta "ison kepin kantamisesta" on suora viittaus sotilaallisen voiman tarpeellisuuteen, jolla tarkoitettiin siis erityisesti vahvaa laivastoa.

Hornbeck ei nähnyt laivastosopimuksen kariutumista pelkästään huonona asiana, sillä se vapauttaisi myös Yhdysvallat kehittämään laivastoaan ilman rajoituksia. Kiinan politiikkaa ei hänen mukaansa tulisi missään nimessä hylätä, sillä silloin hylättäisiin moraaliset periaatteet tukea maiden itsemääräämisoikeutta ja kariutettaisiin suhteet niin Kiinaan kuin Neuvostoliittoonkin, sekä moniin muihin maihin. Tämä puolestaan saattaisi johtaa kansallisen uskottavuuden laskuun. Hornbeckin mukaan japanilaiset kunnioittaisivat realisteina vahvaa valtiota, jollaisen Yhdysvaltojenkin tulisi olla niin poliittisesti, taloudellisesti kuin sotilaallisesti.¹⁵⁰

Sekä Grew, että Hornbeck olivat siis hyvin samoilla linjoilla politiikasta Japaniin erityisesti vahvan laivaston rakentamisen, mutta myös tiettyjen myönnytysten ja ystävällismielisten suhteiden säilyttämisen myötä. Epäselvää on kuitenkin, mitä Hornbeck tarkoittaa ilmaisullaan japanilaisista realisteina. On hyvin todennäköistä, että Hornbeck ei tuntenut japanilaista kulttuuria tarpeeksi arvioidakseen realismin kulttuuria japanilaisesta näkökulmasta, joskin havainto Neuvostoliiton ja

---

¹⁴⁹ Japan 1935: Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hornbeck), Washington 3.1.1935, 829.

¹⁵⁰ Japan 1935: Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hornbeck), Washington 3.1.1935, 829–837.

Japanin suhteiden paranemisesta Neuvostoliiton asevarustelun myötä on askel tähän suuntaan. Grew'n ja Hornbeckin näkemykset suhteiden hoitamisesta Japaniin alkoivat myöhemmin erota Yhdysvaltojen asettamien pakotteiden ja suhteiden jatkuvan kiristymisen myötä.

Alkuvuoden 1935 aikana Yhdysvaltain suurlähetystö Japanissa käytti paljon aikaa japanilaisten ekspansionismin syiden arviointiin, mistä todisteena oli Grew'n lähettämä mittava raportti 6. helmikuuta. Siinä Grew listasi kattavine perusteluineen ylikansoituksen, luonnonvarojen puutteen, teollistumisen sekä kasvaneen elintason Japanissa vaikuttaneen vallitsevan tilanteen syntymiseen.¹⁵¹ Huomattavaa oli näiden tekijöiden arviointi erityisesti japanilaisesta näkökulmasta, eikä pelkästään amerikkalaisten silmin. On tosin arvioitava kriittisesti sitä, kuinka japanilaisesta näkökulmasta amerikkalaiset ovat ylipäättään voineet asioita tarkastella ilman japanilaista kulttuuritaustaa ja siten täydellistä kontekstin ymmärrystä.

Mainitussa raportissa on havaittavissa sosiaalidarvinismin piirteitä esimerkiksi Grew'n puolustaessa japanilaisten oikeutta laajentua rauhanomaisesti tyydyttääkseen tarpeensa purkaa ylikansoitusta¹⁵², sekä hankkia raaka-aineita ja markkinoita teollisuudelleen. Oikeaan suurlähettiläs osuu arviossaan siitä, mitä tapahtuisi jos Japanin ei annettaisi laajentua: vaihtoehtona olisi voittaa Japani sodassa ja demilitarisoida se.¹⁵³

Kiistakysymykseksi Yhdysvaltain ja Japanin välillä oli nopeasti nousemassa paitsi kilpailevat laivastot, myös kysymys Kiinan asemasta. Japani oli jo tehnyt selväksi länsivalloille, että sillä oli intressejä Kiinassa, eikä se hyväksyisi muiden maiden väliintuloa Aasiassa. Yhdysvallat puolestaan puolusti ainakin periaatteessa aktiivisesti kansojen itsemääräämisoikeutta ja se siten vastusti Japanin toimia Kiinassa. Hornbeck huomautti maaliskuun muistiossaan, että Yhdysvallat toivoo rauhaa, mutta ei sulje sodan mahdollisuutta pois mikäli se on pakotettu siihen. Hornbeck myös korosti, että Japanin pyrkimys rauhaan oli paljon väljempää kuin Yhdysvaltojen, eikä sota maiden välillä ollut siten missään nimessä poissuljettua.¹⁵⁴ Näiden olosuhteiden valossa tuli entistä tärkeämmäksi saavuttaa jonkinlainen sopu Lontoossa, jotta tilanne Tyynellämerellä ei laivastokilpailun myötä eskaloituisi enempää.

---

¹⁵¹ Japan 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 6.2.1935, 843–852.

¹⁵² Japanin laajenevasta väestöstä uutisoi vuotta myöhemmin myös The New York Times, jonka artikkelin mukaan Japanin syntyvyys oli vuonna 1935 maailman suurin (31.63 tuhatta henkeä kohden). NYT 28.11.1936 "Japan's 1935 birth rate was the world's highest"

¹⁵³ Japan 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 6.2.1935, 843–852.

¹⁵⁴ Japan 1935: Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hornbeck), Washington 27.3.1935, 855–857.

2.8.3 Konferenssi kariutuu

Irtisanoutuminen Washingtonin laivastosopimuksesta jakoi mielipiteet Japanin asevoimissa. Liberaalit vanhemmat laivastoupseerit (Grew'n mainitsemina amiraalit Nomura, Nagano, Nakamura, sekä Kobayashi) toivoivat keväällä neuvottelujen lykkäämistä ja lisäaikaa nuorten kiihkoilijoiden järkiinnyttämiseen sopimuksen puutteen huonoista puolista, sekä laivastokilpailun mahdottomuudesta Yhdysvaltoja vastaan. Amiraali Kobayashi oli todennut Yhdysvaltojen suurlähetystön laivaston edustajalle, että Japani ei millään voisi voittaa laivastokilpaa Yhdysvaltojen kanssa, mutta konferenssi tuli liian nopealla aikataululla japanilaisille ja siten siihen osallistumista vielä pohdittiin.¹⁵⁵

Amiraali Nomura Kichisaburo kirjoitti tammikuussa 1935 *Foreign Affairs*-lehteen artikkelin, jossa hän perusteli tasaveroisen laivaston olevan elinehto Japanin turvallisuudelle ja rauhan säilyttämiselle Itä-Aasiassa. Nomura myös kyseenalaisti Yhdysvaltojen oikeuden rajoittaa Japanin toimia sen lähialueilla, kun Yhdysvallat itse oli pitkään harjoittanut Monroen-oppia, joka suhtautui kielteisesti muiden maiden sekaantumiseen Amerikan asioihin.¹⁵⁶

Lontoon laivastokonferenssi alkoi lopulta ajallaan 9. joulukuuta 1935 osallistujinaan samat valtiot kuin aiemmissa vuoden 1934 neuvotteluissa Japanin taivuttua osallistumisen kannalle. Yhdysvaltain delegaation johtaja Davis korosti avajaispuheessaan, että Washingtonin sopimuksen irtisanominen oli paha takaisku maailmanrauhalle ja ilman laivastosopimusta uhkana olisi täysi asevarustelukilpailu, joka uhkasi paitsi rauhaa, myös maailmantaloutta, joka kärsi jo pahasti kansainvälisestä lamasta.¹⁵⁷

Japani korosti omassa avajaispuheessaan samoja periaatteita kuin aiemmissa neuvotteluissa: Japani oli halukas yhteistyöhön ja siten maailmanrauhan edistämiseen ja se tulisi toteuttaa yhteisellä rajoituksella laivastojen koolle ja hyökkäysaseiden vähentämisellä.¹⁵⁸ Yhdysvallat ja Iso-Britannia olivat jo aiemmissa neuvotteluissa esittäneet haluttomuutensa suostua kaikille maille yhteiseen laivastokiintiöön ja hyökkäysaseiden määrittelemiseen oli jo tuolloin osoittautunut hyvin hankalaksi

---

¹⁵⁵ Japan 1935: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 27.5.1935, 862–863.

¹⁵⁶ Nomura 1935, 197, 199.

¹⁵⁷ Japan 1931–41: The Secretary of State to the Ambassador in Great Britain (Bingham), Washington 30.11.1935, 281–284.

¹⁵⁸ Japan 1931–41: The Chairman of the American Delegation (Davis) to the Secretary of State, London 7.12.1935, 284–285.

laivastojen monipuolisen roolin vuoksi. Japanin melko muuttumattomien mielipiteiden vuoksi konferenssi ei siten alkanut millään tavalla lupaavissa merkeissä.

Sopua ja yhteisymmärrystä yritettiin konferenssissa löytää Yhdysvaltojen ja Japanin välille kahdenkeskisissä neuvotteluissa, joihin osallistuivat molempien maiden delegaatiot useine laivaston edustajineen. Japani oli erityisen huolissaan siitä, että Yhdysvallat uhkasi silloisessa tilanteessa Japanin pääsaarten turvallisuutta erityisesti Filippiineiltä käsin, kun taas Yhdysvaltojen oma maaperä oli varsin turvassa kaukana japanilaisten ulottuvilta ja siten samansuuruiset laivastot olisivat perusteltu ratkaisu tilanteeseen. Amiraali Standley yritti puolestaan selittää, että Yhdysvallat ei mitenkään voinut hyväksyä tasavertaista laivastoa Japanin kanssa, sillä silloin Japani olisi uhannut paitsi Filippiinien, myös Alaskan ja Yhdysvaltojen aluevesien turvallisuutta. Amiraali Standley yritti myös vedota siihen, että Yhdysvallat oli tähän asti käyttänyt vain ja ainoastaan rauhanomaisia keinoja ulkopolitiikassaan, kun taas Japanin eteneminen Kiinassa huolestutti Yhdysvaltoja.¹⁵⁹

Havaittavissa oli molemminpuolista epäluuloa toisen osapuolen aikeista ja siten sovun löytäminen osoittautui vaikeaksi. Japanilaisten näkökulmien puolustamista haittasivat sen toimet Kiinassa, ja onkin pohdittava, millaisen vastaanoton sen mielipiteet olisivat amerikkalaisissa saaneet ilman Kiinan kysymystä. Yhdysvaltain alueomistukset lähellä Japanin aluevesiä (Filippiinit, Guam ja Wake) aiheuttivat kiistatta Japanille uhkakuvan sen pääsaarten turvallisuudesta, kun vastaavat puuttuivat Japanilta suhteessa Yhdysvaltoihin. Yhdysvaltojen viittaukset Kiinan kysymykseen kiristivät myös epäilemättä japanilaisten suhtautumista neuvotteluihin.

Neuvottelut valtioiden kesken jatkuivat tammikuulle 1936, mutta sopu Japanin kanssa näytti valuvan hiljalleen ulottumattomiin konferenssin lopputuloksien ja keinojen erimielisyyksien vuoksi. Lopulta Japani ilmoitti vetäytyvänsä konferenssista, samoin kuin noin vuotta aiemmin toteutetuissa neuvotteluissa.¹⁶⁰ Loput laivastovaltiot allekirjoittivat maaliskuussa 1936 laivaston kokoja rajoittavan päätöslauselman, mutta ilman Japanin läsnäoloa se jäi merkityksettömäksi. Vain vuotta myöhemmin Japani kieltäytyi sitoutumasta konferenssin pykälään, joka rajoitti laivaston aseiden kaliiperia,¹⁶¹ johon eräs *Times*-lehden toimittaja kommentoi seuraavaa: ”--If the world now finds

---

¹⁵⁹ Japan 1931–41: Memorandum of Conversation Between the American and the Japanese Delegations, London 17.12.1935, 285–289.

¹⁶⁰ Japan 1931–41: The Chairman of the American Delegation (Davis) to the Secretary of State, London 14.1.1936, 291–292.

¹⁶¹ Japan 1931–41: The Ambassador in Great Britain (Bingham) to the Secretary of State, London 30.3.1937, 299–300.

itself once more committed to the folly of unrestricted naval competition there can be no possible doubt where the responsibility lies.”¹⁶²

Toimittajan sanojen kuvastama katkeruus saattoi olla monen muun jakama tunne, kun Japani kieltäytyi rajoittamasta oman laivastonsa kokoa tai aseistusta, jolloin myös Yhdysvallat koki oikeutetuksi tarpeekseen irtaantua Lontoon konferenssin rajoituksista. Laivastokilpa Tyynellämerellä oli alkanut.

---

¹⁶² Japan 1931–41: The Ambassador in Great Britain (Bingham) to the Secretary of State, London 30.3.1937, 300.

3. 1936–1938: Rajuilma näkyvissä

3.1 Yhdysvaltojen politiikka etsii linjaansa

Presidentti Hooverin epäonnistuttua laman nujertamisessa Yhdysvalloissa, kokivat republikaanit tappion myös senaatissa, sekä kongressissa, mikä toi politiikan kentälle paljon uusia demokraattipoliitikkoja. Näiden poliitikkojen ura siten syntyi kriisistä ja riippui kriisin ratkaisemisesta, mikä teki heistä voimakkaan voimavaran uudelle presidentille Rooseveltille. Uudet poliitikot olivat lisäksi usein liberaaleja kaupunkilaisia vastakohtana republikaanien konservatiiveille maalaispoliitikoille.¹⁶³

Yhdysvaltojen romahtaneen pankkijärjestelmän pelastaminen aloitettiin nopealla tahdilla nuijitulla poikkeuslailla Rooseveltin virkaanastumisen jälkeen 1933, mikä nosti välittömästi Rooseveltin suosiota. Lisäksi liittovaltion menoja leikattiin ja julkisilla rakennustöillä aloitettiin työllisyyden kasvattaminen. Civilian Conservation Corps -ohjelma (CCC) työllisti erilaisten metsä- ja tulvatöiden, sekä maisemaprojektien muodossa vuoteen 1942 mennessä jopa 3 miljoonaa amerikkalaista, mikä teki siitä yhden New Dealin suosituimmista ohjelmista.¹⁶⁴

Elpyminen lamasta oli kuitenkin hidasta ja vuonna 1935 työttömyysprosentti oli yhä 20, mikä lisäsi tyytymättömyyttä ja jopa fasismin kannatusta. Roosevelt jatkoi kuitenkin uudistusten ajamista ja niinpä Second New Deal aloitettiin vuonna 1935, jolloin valtavan mittakaavan julkisia rakennustöitä jatkettiin muun muassa teiden, koulujen ja laivaston muodossa (esimerkiksi lentotukialusten *USS Yorktownin* ja *USS Enterprisen* rakentaminen aloitettiin). Social Security Act puolestaan aloitti kehityksen kohti hyvinvointivaltiota turvaamalla kansalaisten perustoimeentuloja. Liittohallituksen menot kaksinkertaistuivat vuosina 1930–36, mutta bruttokansantuote oli jälleen saatu kasvuun ja työttömyys putosi 14 %:iin vuoden 1936 loppuun mennessä. Talouden elpymisen vauhdittamana Roosevelt valittiin toiselle kaudelleen murskaluvuin marraskuussa 1936.¹⁶⁵

---

¹⁶³ Kennedy 1999, s. 127–129.

¹⁶⁴ Kennedy 1999, s. 135–138, 144, 147.

¹⁶⁵ Kennedy 1999, s. 214–215, 247, 249, 252, 258, 285, 288–289.

Täysin vapaasti ei presidentti Roosevelt voinut New Deal -politiikkaansa toteuttaa, sillä esimerkiksi korkein oikeus vastusti useita siihen kuuluvia ohjelmia vuosina 1935–36 perustuslain vastaisina. Ajan kanssa korkein oikeus kuitenkin taipui presidentin taakse muun muassa uusien nimitysten myötä, mutta Rooseveltin uskottavuus kuitenkin kärsi kiistassa kolauksen ja toi esiin demokraattipuolueen sisäisen hajanaisuuden. Lisäksi etelän konservatiivijäsenten vastustus aiheutti sen, että viimeiset New Dealin ohjelmat allekirjoitettiin vuonna 1938. Talouden uusi alamäki alkoi samana syksynä ja vain uudenlainen kysyntä teollisuudelle palauttaisi Yhdysvaltojen talouden vanhoihin uomiinsa. Horisontissa hämmöittänyt uusi suursota koitui siten eräällä tavalla Yhdysvaltojen pelastukseksi.¹⁶⁶

Yhdysvaltojen taloudellisesta ahdingosta, sekä poliittisesta erimielisyydestä johtuen politiikka oli 1930-luvulla vahvasti sisäpolitiikkaan painottunutta. Kansallisten intressien puolustaminen nähtiin kansainvälisiä tärkeämmiksi, eikä Euroopan tai Aasian diktatuureista siten vuosikymmenen alkuvuosina juuri piitattu; niitä pidettiin pikemminkin globaalien laman ohimenevinä tuotteina. Samalla kun Japani toteutti imperialistisia haaveitaan Aasiassa, aloitti Hitler *Wehrmachtin* rakentamisen Geneven aseistariisuntakonferenssin epäonnistuttua toukokuussa 1933.¹⁶⁷

Myös kongressi osallistui Yhdysvaltojen politiikan passivoimiseen niin sanotuilla vuoden 1935 puolueettomuuslaeilla, joihin kuului esimerkiksi automaattinen asevientikielto sotaikäyville maille. Siten Yhdysvallat ei puuttunut Mussolinin Abyssinian hyökkäykseen, sillä se olisi vaatinut lain muuttamista ja aktiivisia toimia presidentiltä, joka olisi antanut Rooseveltin poliittisille vastustajille uusia aseita. Lait vahvistettiin uudelleen vuonna 1937 pysyviksi ja eristäytymispolitiikkaa jatkettiin.¹⁶⁸

Japanin ja Kiinan välinen sota osoittautui Yhdysvaltojen kannalta ongelmalliseksi erityisesti siksi, että maiden väliltä puuttui virallinen sodanjulistus. Tämä tarkoitti sitä, että puolueettomuuslaki ei pätenyt maihin kohdistuneeseen kauppaan ja erityisesti Japanille myytiin paljon sotatarvikemateriaalia aiempien vuosien tapaan. Loppuvuodesta 1937 tehty mielipidekysely osoitti, että amerikkalaisten sympatiat olivat 59 % kiinalaisten puolella, mutta konkreettista apua ei juuri haluttu antaa. Jopa *USS Panayn* upottamiseen japanilaisten toimesta Jangtse-joella joulukuussa 1937 suhtauduttiin laimeasti ja se herätti enemmän haluja vetäytyä kokonaan Kiinasta kuin ryhtyä

---

¹⁶⁶ Kennedy 1999, s. 328–329, 336–337, 342–345, 363.

¹⁶⁷ Kennedy 1999, s. 157–159.

¹⁶⁸ Kennedy 1999, s. 393–396, 400.

sotaan Japania vastaan. Japanin hallituksen virallinen anteeksipyyntö ja kahden miljoonan dollarin korvaukset riittivät lopullisesti selvittämään asian.¹⁶⁹

Myös yhteistyö muiden länsimaiden kanssa sujui nihkeästi. Iso-Britannian pääministeri Neville Chamberlainin ehdotus yhteisen laivaston käyttämisestä Tyynellämerellä tyrmättiin joulukuussa 1937 ja viimeistään Chamberlainin tyrmäys Rooseveltin ehdottamalle konferenssille tammikuussa 1938 kariutti liittolaisuuden ainakin toistaiseksi. Yhteistyön heikkous jätti britit toimimaan ilman Yhdysvaltojen tukea Euroopan rintamalle ja Tšekkoslovakian kriisiä seurannut Münchenin kokous olikin melko suora seuraus amerikkalaisten vaikutusvallan puuttumisesta Euroopassa. Roosevelt alkoi epäillä eristäytymispolitiikan toimivuutta vasta rajuilman jo selkeästi lähestyessä.¹⁷⁰

3.2 Salamurhia ja uudistuksia

Vuosi 1935 oli Grew'n mukaan Japanille hyvin tuottoisa taloudellisesti. Ulkomaankaupassa koettiin paras vuosi sitten ensimmäisen maailmansodan ja oli syytä uskoa, että kasvu jatkuisi myös seuraavana vuonna. Sodan uhka Euroopassa ruokki sotatarvikkeiden kysyntää ja Yhdysvaltojen taloudellisen elpymisen myötä markkinoita oli tarjolla myös japanilaisille tuotteille riittävästi. Toisaalta Japanin taloudellisesta kasvusta johtuen monet maat olivat asettaneet sen tuotteille rajoitteita, mikä kiristi suhteita ulkomaaltoihin. Japanista oli niin ikään Grew'n mukaan kehittynyt yhä suuremmissa määrin teollistunut ja kaupallistunut yhteiskunta, jossa pääoman rooli korostui. Mantshurian valtauksen hyödyt eivät vielä näkyneet taloudessa ja siten oli pohdittava, pystyisikö armeija säilyttämään suosionsa järjettömän suurille budjettivaatimuksilleen.¹⁷¹

Taloudelliset kysymykset väistyivät kuitenkin nopeasti uuden poliittisen kriisin tieltä, kun useita merkittäviä poliittisia virkamiehiä joutui salamurhan uhriksi 26. helmikuuta 1936. Salamurhattujen joukossa oli ex-pääministeri amiraali Saito, amiraali Suzuki, sekä kenraali Watanabe. Lisäksi salamurhaajien kohteena oli pääministeri amiraali Okada, joka kuitenkin selvisi onnekkaan

---

¹⁶⁹ Kennedy 1999, s. 401–403. Aiheesta lisää kappaleessa 3.4.2.

¹⁷⁰ Kennedy 1999, s. 404, 406–408.

¹⁷¹ Japan 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 7.1.1936, 706–718.

sattuman kautta välikohtauksesta vahingoittumattomana.¹⁷² Salamurhan taustalla oli joukko poliittisesti radikaaleja nuoria upseereja, jotka miehittivät julkisia rakennuksia kolme päivää ennen kuin antautuivat hallitusta tukeville joukoille. Kaikki tapaukseen osallistuneet upseerit erotettiin armeijasta ja vangittiin ilman oikeudenkäyntiä, mikä osoittaa aiempaa rajumpaa politiikkaa kuin vastaavissa tapauksissa oli ollut tapana käyttää. Kapinaan osallistuneista 19 upseerista 13 tuomittiin lopulta kuolemaan.¹⁷³

Helmikuun 26. päivän salamurhat olivat jälleen yksi osoitus armeijassa vallinneesta kurittomuudesta ja ristiriitaisista ajatuksista kansakunnan sisällä, johon suurlähettiläs Grew kiinnitti myös huomiota. Hänen mukaansa teollistumista seurannut mentaalinen levottomuus, sopeutumattomuus markkinatalouteen, tyytymättömyys ulkosuhteisiin (erityisesti Kiinaan), sekä kiista keisarin asemasta ajoivat radikaaleja epätoivoisiin tekoihin. Radikaalit kokivat, että *genro* ja muut korkeat virkamiehet käyttivät keisaria hyväkseen omien tarkoitusperiensä ajamiseen ja toivoivat asettavansa keisarin yksin valtion johtoon. Kiista keisarin asemasta oli vallinnut yhteiskunnassa Meiji-restauraatiosta saakka, ja se oli myös suurin syy kurittomuuteen armeijassa. Ennen Meiji-restauraatiota samurait olivat nimittäin olleet vastuussa yksin klanipäälliköilleen, jota sittemmin edusti keisari. Tottelevaisuus omille ylemmille upseereille jäi heikoksi, kun jokainen upseeri ajatteli yksin toimivansa kansakunnan ja keisarin parhaaksi. Keisarilliset käskyt olivatkin viimeinen keino rauhoittaa omin päin toimivia joukkoja esimerkiksi Kiinassa.¹⁷⁴

Osin salamurhien seurauksena, Okadan hallitus kaatui ja uusi hallitus muodostettiin maaliskuussa entisen ulkoministeri Hirotan johdolla. Osa kapinallisten toiveista siten toteutui, kun Okadan hallitus vaihtui ja lisäksi uusi sotaministeri kenraali Terauchi antoi lausunnon, jonka mukaan armeijan tulisi olla tiukemmin keisarin alaisuudessa. Armeija myös aloitti omatoimisesti uudistukset ja sen tavoitteena oli puhdistua epäsuosituista radikaaleista elementeistä. Helmikuun salamurhat eivät yllättäen vähentäneet armeijan suosiota tai vaikutusvaltaa hallituksessa – päinvastoin. Helmikuussa salamurhien seurauksena julistettu poikkeustila säilyi Tokiossa voimassa aina heinäkuulle saakka ja kolmen ministerin kokoukset (joihin osallistuivat ulko-, sota- ja laivastoministerit) johtivat ulkopoliittikkaa autoritaarisesti turvallisuuskysymyksiin vedoten. Lisäksi heinäkuussa annettiin keisarillinen asetus, jonka mukaan sota- ja laivastoministerin virkaan voitiin

---

¹⁷² Pääministerillä oli häntä kovasti muistuttava lanko, jonka salamurhaajat erehdyksissään surmasivat.

¹⁷³ Japan 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 26.2.1936, 719–722; 29.2.1936 732–734; 1.3.1936 738–741; 7.7.1936, 776–777.

¹⁷⁴ Japan 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 6.3.1936, 748–756.

nimittää vain kenraali tai amiraali aktiivipalveluksesta.¹⁷⁵ Armeijan toivomia uudistuksia ajettiin läpi koko vuoden 1936, eikä kapinallisten toivomus poliittisesta uudistumisesta siten kuollut kapinan myötä.¹⁷⁶

Armeijan dynaamisuudesta huolimatta Hirotan hallitus sai paljon kritiikkiä osakseen uudistusten hitaudesta johtuen ja se joutui eroamaan alle vuoden toimikauden jälkeen tammikuussa 1937. Tuolloin muodostettu sotilashallitus maltillisen kenraali Hayashi Senjuron johdolla nähtiin yleisesti väliaikaisena hallituksena vaikean ajan ylitse siirtymistä varten. Parlamentti säilyi toistaiseksi ainoana esteenä armeijan täydelliselle politiikan hallinnalle, sillä pääministeri joutui lähestymään parlamenttia ystävällismielisesti, jotta uusi budjetti sotilasmauokorotuksin hyväksyttäisiin.¹⁷⁷

Armeijan sisäinen hajanaisuus tuli ilmi maltillisten upseerien juonittua kenraaliluutnantti Itagaki ulos hallituksesta maaliskuussa 1937. Itagaki oli Kwantungin armeijan¹⁷⁸ esikuntapäällikkö ja siten yksi merkittävimpiä poliittisia upseereita Japanissa. Itagaki uskoi sodan Neuvostoliittoa vastaan olevan väistämätön ja kaikkia siihen liittyviä valmisteluita tulisi siten vauhdittaa. Lisäksi Itagakilla oli Grew'n mukaan monia muitakin merkittäviä poliittisia ajatuksia, joiden mukaan valtiota tulisi johtaa valtiososialismin voimin, kuten Mantshuriassa, ja Japaniin tulisi perustaa fasistinen monopolipuolue armeijan vaikutusvallan alle Saksan ja Italian tapaan. Tällaisten ajatusten mukaan tuominen hallitukseen olisi epäilemättä johtanut poliittisiin mullistuksiin.¹⁷⁹

Helmikuun 26. salamurhista käynnistyneet tapahtumat aloittivat kiistatta uudenlaisen vaiheen Japanin sisäpolitiikassa. Armeijan vaikutusvalta Japanin poliittisessä elämässä oli saavuttanut siihen asti suurimman huippunsa, joskin vielä toistaiseksi radikaalit elementit pysyivät hallituksen ulkopuolella. Oli kuitenkin vain ajan kysymys, milloin radikaalit ulottaisivat vaikutusvaltansa myös hallituksen sisälle, ellei siviilihallinnosta löytyisi uutta vahvaa johtajaa. Sellaista uumoiltiin uudesta pääministeristä, prinssi Konoe Fumimarosta, kun kenraali Hayashin hallitus odotetusti erosi 31. toukokuuta 1937. Kun lisäksi Hirota suostui vastaanottamaan ulkoministerin paikan, hallituksella oli käsissään avaimet hillitä armeijan vaikutusvallan leviämistä.¹⁸⁰

---

¹⁷⁵ Kennedy 1999, 503–504.

¹⁷⁶ Japan 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 9.3., 14.5., 28.5.1936, 757, 769–773.

¹⁷⁷ Japan 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 23.1., 6.2., 18.2.1937, 704, 707–714.

¹⁷⁸ Kwantungin armeija oli Mantshurian ja Kiinan valloituksillaan noussut tärkeäksi poliittiseksi toimijaksi Japanissa, osin siitä syystä, että Japanin poliittisen johdon ote ei aina täysin yltänyt Aasian mantereelle saakka.

¹⁷⁹ Japan 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 18.2.1937, 710–714.

¹⁸⁰ Japan 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 31.5., 4.6.1937, 715, 717–718.

Suurlähettiläs Grew osoitti raporteissaan usein luottoa ja kunnioitusta Hirota Kokia kohtaan, kuten käy ilmi esimerkiksi tammikuun 1936 optimistisesta arviosta Hirotan kyvystä hillitä armeijan ja laivaston toimia hallituksen sisällä.¹⁸¹ Hirota olikin epäilemättä yksi kyvykkäimmistä japanilaisista virkamiehistä Japanin poliittisessa elämässä 1930-luvulla, mutta hänen säilymisensä poliittisen johdon piirissä hyvin pitkään (lähes yhtäjaksoisesti ulko- ja pääministerinä 1933–38) viittasi siihen, että sekä armeija että laivasto pitivät häntä luotettavana ja Japanin kansallisia intressejä ajavana henkilönä.

Grew huomautti jo 1935 Hirotan nauttivan armeijan luottamusta patrioottisen maineensa vuoksi, mutta varsinainen kriittinen pohdinta Hirotan todellisista ajatuksista jää vähäiseksi. Totta on, että erityisesti ensimmäisinä virkavuosinaan (1933–35) Hirota ponnisteli armeijan taka-alalla pitämisen puolesta, mutta vallitsevassa poliittisessa tilanteessa – armeijan vaikutusvallan voimakkaasti lisääntyessä – on todennäköistä, että Hirota tiesi enemmän kuin antoi ymmärtää. Samaan päätökseen tuli mitä ilmeisimmin myös sodan jälkeen liittoutuneiden sotatuomioistuin, sillä Hirota oli ainoa japanilainen siviili joka tuomittiin kuolemaan.

---

¹⁸¹ The Far Eastern Crisis 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 25.1.1936, 25–28.

3.3 Japanin suurvaltasuhteet vuosina 1936–37 amerikkalaisissa lähteissä

3.3.1 Yhdysvallat

*”Russia, Great Britain, the United States and Holland control the greater part of the world’s resources in iron, oil, coal and cotton which are so necessary to national security in this age. Italy, Germany and Japan have none of these resources; they are dependent upon us. They are over-populated, in dept, desperate and determined.”*¹⁸²

Näin luonnehti Yhdysvaltain Kiinan suurlähettiläs Nelson Johnson vallitsevaa maailmanpoliittista tilannetta tammikuussa 1936, jossa Italia, Saksa ja Japani asetettiin yhtäläisyyksiensä vuoksi samaan ryhmään potentiaalisia liittoutuneita vastaan. Raaka-aineiden hallinta ja ylikansoituksen purkaminen olivat erityisesti Japanille sen ulkopoliittisen laajentumisen tärkeimpiä kulmakiviä, joihin ulkovaltojen ymmärrystä kaivattiin.

Myös A. E. Hindmarch korosti tammikuun 1935 *Foreign Affairs*-lehdessä, että Japanin politiikkaa ajoi paljon suurempi voima kuin pelkkä militarismi: ylikansoitus.¹⁸³ Ylikansoitus aiheutti Japanin politiikalle Hindmarchin mukaan dilemman, jolloin Japanin oli laajennuttava selvittääkseen raaka-ainepulastaan ja elintilan puutteesta, mutta samalla se sai vastaansa muiden maiden vankan vastustuksen ja taloudelliset pakotteet.¹⁸⁴

Japanin ulkopoliitiikan suunnasta kilpaili kaksi osapuolta, joista mannermaan koulukunta (armeija) kannatti laajentumista Kiinaan, Mongoliaan ja Siperiaan. Valtameren koulukunta (laivasto) puolestaan asetti Japanin tavoitteeksi laajentua etelään ja merille, jossa ilmasto esimerkiksi oli suosiollisempi. Ilmassa oli viitteitä valtamerellisen koulukunnan suosion kasvusta erityisesti siksi, että laivasto oli hyvin tyytymätön sen varjoon jääneeseen rooliin Aasian mantereella menestyneeseen armeijaan verrattuna. Lisäksi eteneminen Aasian mantereella tuntui pysähtyneen, eikä eteneminen ollut mahdollista ilman suursodan uhkaa joko Kiinan tai Neuvostoliiton kanssa, jolloin etelään työntyminen oli luonnollinen tie. Laivasto tavoitteli muun muassa Hollannin Itä-

---

¹⁸² The Far Eastern Crisis 1936: The Ambassador in China (Johnson) to the Secretary of State, Peiping 15.1.1936, 13.

¹⁸³ Ylikansoitusta oli korostanut *Foreign Affairs*-lehdessä myös John Orchard kaksi vuotta aiemmin.

¹⁸⁴ Hindmarch 1935, 262, 268–269.

Intian öljykenttiä, joilla turvattaisiin – ainakin suurelta osin – omavaraisuus öljytuotannossa, jota laivasto kipeästi tarvitsi.¹⁸⁵

Huhut etelään etenemisestä huolestuttivat erityisesti Yhdysvaltoja Filippiineille suuntautuvan uhan vuoksi. Iso-Britanniassa toimineen suurlähettiläs Yoshida Shigerun vakuuttelut rauhanomaisesta ylikansoittumisen ja resurssipulan ratkomisesta eivät vakuuttaneet Kaukoidän laitoksen päällikkö Hornbeckiä, joka kuuli Yoshidan lausahduksissa vain sanoman, että Japanin olisi laajennuttava ja Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen tulisi tukea sitä esteiden langettamisen sijaan. Hornbeckin mukaan tosiasia oli, että Japanin talous oli kasvanut viime vuosina häkellyttävää vauhtia ja ulkomaat olivat nyt nostaneet tulleja ja muita rajoituksia japanilaisten tuotteiden tulvaa vastaan. Samoin oli kuitenkin kasvanut myös Japanin armeija ja laivasto, mikä aiheutti suuren huolen paitsi naapurimaille, myös koko muulle maailmalle. Muiden maiden varustautuminen tätä uhkaa vastaan nosti Hornbeckin mukaan pintaan tärkeän kysymyksen: voittaisivatko tulevassa kamppailussa, henkisessä tai todellisessa, puolustavat vai hyökkäävät voimat?¹⁸⁶

Kaiken kaikkiaan Japanin ja Yhdysvaltojen välillä oli vuoden 1937 alkaessa paljon hiertäviä kysymyksiä: Yhdysvaltojen laatima siirtolaislaki, laivastokysymys sopimusten umpeutumisen myötä, Japanin aggressiivisuus Kiinassa, japanilaisten tuotteiden ylitarjonta Yhdysvaltoihin, sekä Filippiinien asema lähellä Japanin pääsaaria. Toisaalta nämä tekijät eivät Grew'n mukaan olleet vielä luomassa varsinaista sodan uhkaa, sillä Japanin poliittisista toimista johtuen se oli jäänyt melko yksin ulkopoliittisella pelikentällä ja se halusi siksi säilyttää edes kelvolliset suhteet Yhdysvaltoihin. Näiden tekijöiden valossa Grew ei nähnyt aihetta tavallista suurempaan pessimismiin vuoden 1937 alkaessa.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ The Far Eastern Crisis 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 30.4.1936, 129–134.

¹⁸⁶ The Far Eastern Crisis 1936: Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hornbeck), Washington 25.6.1936, 220–223; 8.8.1936, 264–266.

¹⁸⁷ The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.1.1937, 1-10.

3.3.2 Uusia liittolaisuuksia

Kuten edellä mainitusta suurlähettiläs Johnsonin lainauksesta käy ilmi, Japanilla oli tiettyjä yhtäläisyyksiä Italian ja Saksan kanssa muun muassa ylikansoituksen, raaka-ainepulan ja poliittiseen ääriliikehdintään taipuvaisen ilmapiirin vuoksi. Kun Japani oli lisäksi rikkonut välinsä useisiin maihin ja kansainvälisiin järjestöihin toimillaan Kiinassa (monessa suhteessa samoin kuin Saksa Euroopassa), oli vain luonnollista että maiden väliset suhteet alkaisivat jossain vaiheessa lähentyä. Alkuvuodesta 1936 Berliinistä kantautuikin huhuja mahdollisesta sotilaallisesta yhteistyöstä tai sotilaallisesta sopimuksesta.¹⁸⁸

Tällaiset huhut kiinnostivat luonnollisesti Yhdysvaltoja ja muitakin liittoutuneita, ja Saksan suurlähetystön sotilasasiamies majuri Truman Smith pyysi siten virallista vastausta Saksan sotaministeriöltä huhujen varmistamiselle tammikuussa 1936. Se, että sotaministeriö ei ollut kyllin arvovaltainen vastaamaan kysymykseen – ja viitteet siitä, että virallinen kielteinen vastaus tuli lopulta kaikkein korkeimman poliittisen johdon kautta – oli vahva merkki jonkinlaisen yhteistyön olemassaolosta.¹⁸⁹

Saksan solmima kauppasopimus kiistanalaisen Manchukuon hallinnon kanssa 30. huhtikuuta 1936 oli ensimmäinen virallinen merkki Saksan ja Japanin tiivistyneestä yhteydenpidosta.¹⁹⁰ Kauppasopimus merkitsi käytännössä Manchukuon tunnustamista ja herätti muissa maissa huolta Saksan vaikutusvallan kasvusta Aasian mantereella. Lisäksi Saksa ja Japani solmivat antikomintern-sopimuksen 25. marraskuuta 1936, jonka tarkoituksena oli estää kommunismin leviäminen maailmanlaajuisesti. Hitlerin Saksa oli jo pitkään nähty kommunismia vastustavana voimana Euroopassa ja Japani puolestaan oli huolissaan pohjoisen naapurinsa vaikutusvallan lisääntymisestä erityisesti Kiinassa. Virallisesti sopimukseen ei kuulunut sotilaallista artiklaa, mikä kenties selittää sopimuksen latteaa pohdintaa suurlähettiläs Grew'n raporteissa.

The New York Timesin uutisointi uudesta antikomintern-sopimuksesta oli kaksijakoinen. Toisaalta se korosti sopimuksen kommunismin vastaista luonnetta, eikä pohtinut mahdollisuutta Japanin ja Saksan syvempään yhteistyöhön. Toisaalta toimittaja Edwin James huomautti, että niin Iso-

---

¹⁸⁸ The Far Eastern Crisis 1936: The Ambassador in Germany (Dodd) to the Secretary of State, Berlin 22.1.1936, 19–20.

¹⁸⁹ The Far Eastern Crisis 1936: Report by the Military Attaché in Germany (Smith), Berlin 30.1.1936, 31–32.

¹⁹⁰ The Far Eastern Crisis 1936: The Second Secretary of Embassy in China (Atcheson) to the Secretary of State, Nanking 2.5.1936, 137–138.

Britannia, Ranska kuin Neuvostoliittokin pitivät liittoa epäilyttävänä. James kirjoitti, että liittoutuneiden mielestä selitys yksinomaan kommunismia vastaan taistelemisesta oli liioiteltua ja tällainen liitto oli siten suunnattu jotakin valtiota tai valtioita vastaan.¹⁹¹

The New York Timesin uutisointia voidaan arvioida diskurssianalyysin avulla. Lehden julkista mielipidettä heijastelevan roolin vuoksi voidaan olettaa, että myös moni amerikkalainen pelkäsi enemmän kommunismin kuin fasismin leviämistä, mikä oli aikakaudella monelle länsimaiselle valtiolle tyypillinen piirre. Siten lehden huomio kiinnittyi ainakin yhtä paljon kommunismin vastaiseen luonteeseen kuin sen mahdollisiin liittolaisuuksien luomiseen. Jamesin artikkeli liittoutuneiden reaktiosta kuitenkin toi esiin myös Saksan ja Japanin (sekä ehkä myöhemmin myös Italian) mahdollisen liiton, joka saattoi muodostua uhkaksi liittoutuneille. Vaikutusta Yhdysvaltoihin arvioitiin vain vähän, mikä varmasti osin selittyi vahvalla sodanvastaisella ilmapiirillä.

Neuvostoliitossa reaktio Saksan ja Japanin antikomintern-sopimukseen oli kaikkea muuta kuin laimea. Kreml oli jo alkuvuodesta 1936 ollut huolissaan maailmanpoliittisesta tilanteesta ja huhutusta liitosta Saksan ja Japanin välillä, joka olisi yksinomaan suunnattu Neuvostoliittoa vastaan. Jo aiempina vuosina ilmenneet rajakahakat jatkuivat Neuvostoliiton ja Manchukuon välillä, mikä kiristi suhteita Japaniin jatkuvasti. Loppuvuotta 1936 kohden suhteet alkoivat kuitenkin parantua kun useita kysymyksiä muun muassa kalastus- ja öljykiistoihin liittyen saatiin ratkaistua neuvotteluissa. Marraskuun antikomintern-sopimuksen myötä Neuvostoliitto kuitenkin katkaisi kaikki meneillään olevat yhteistyöneuvottelut ja neuvostojohto oletti, että Japani oli hylännyt kaikki tavoitteet yhteisymmärryksen saavuttamiseen. Neuvostoliiton ja Japanin suhteita leimasivat myös tulevana vuosina Neuvostoliiton osalta pelot Japanin imperialistisista laajentumispyrkimyksistä ja Japanin osalta kommunismin leviämisestä. Yhteisymmärrystä tai luottoa valtioiden välillä ei tällaisessa tilanteessa voinut syntyä.¹⁹²

Kaikki piirit eivät Japanissakaan olleet tyytyväisiä tuoreeseen sopimukseen Saksan kanssa. Erityisen kivulias sopimus oli suhteessa Neuvostoliittoon, johon suhteet eivät alkujaankaan olleet hyvät. Lisäksi monet japanilaisupseerit havahtuivat alkuvuodesta 1937 siihen, että välit Iso-Britanniaan olivat myös hyvin viileät ja mahdollisessa sodassa Neuvostoliittoa vastaan Iso-

---

¹⁹¹ NYT 29.11.1936, ”Comintern meets fresh obstacles”, Edwin L. James: ”Fascists find thorns in their bed of roses”

¹⁹² The Far Eastern Crisis 1936: The Chargé in Japan (Dickover) to the Secretary of State, Tokyo 16.10.1936, 353–356; 26.11.1936, 394–396; The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.1.1937, 1-10.

Britannia ei todennäköisesti säilyisi puolueettomana.¹⁹³ Brittien suhtautumista Japaniin kiristivät paitsi uusi sopimus Saksan kanssa, myös Japanin toimet Kiinassa, jossa Iso-Britannialla oli paljon intressejä Yhdysvaltojen tavoin. Britit olivat jo vuonna 1934 esittäneet huolensa¹⁹⁴ Japanin ja Saksan mahdollisesta liittolaisuudesta niiden ulkopoliittisen eristäytymisen vuoksi, mikä näytti nyt käyvän toteen.

Joulukuussa 1936 alkoi Yhdysvaltain suurlähetystön korviin kantautua huhuja myös Japanin ja Italian välisistä neuvotteluista, joissa maat tunnustaisivat toistensa omistukset Mantshuriassa ja Abyssiniassa. Japani kuitenkin kielsi tiukasti tällaisten neuvotteluiden olemassaolon, eikä fasisin kolmiliiton syntymiseen siten haluttu antaa mitään viitteitä.¹⁹⁵ Japanin ja Italian lähentyminen oli vain seuraava luonnollinen askel Japanin ja Saksan lähentymiselle Saksan ja Italian hyvistä suhteista johtuen, mutta varsinaista sopimusta Italian kanssa saatiin odottaa vielä vuosi.

3.4 Kiinan kysymys kärjistyy – sota Kaukoidässä alkaa

3.4.1 Neuvottelupyrkimyksistä yleiseen sotaan

Japanin ja Kiinan suhteet olivat vuonna 1936 pattitilanteessa. Osapuolista kumpikaan ei ollut tyytyväinen vallitsevaan tilanteeseen ja kiinalaisten ja japanilaisten rinnakkaiselo kävi päivä päivältä vaikeammaksi, mitä kuvastivat jatkuvat yhteenotot kiinalaisjoukkojen ja japanilaisjoukkojen välillä. Terrori kiristi tunteita molemmin puolin ja Japani yritti painostaa Kiinaa useissa eri neuvotteluissa suostumaan sen kolmeen vaatimukseen, jotka ulkoministeri Hirota oli jo aiemmin esittänyt Nankingin hallitukselle.¹⁹⁶

Kiinan haluttomuus suostua Japanin vaatimuksiin oli seurausta useista eri tekijöistä. Chiang Kai-shekin ponnistelut kansakunnan yhdistämiseksi alkoivat vuoden 1936 aikana tuottaa hedelmää ja

---

¹⁹³ The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.1.1937, 1-10.

¹⁹⁴ Ks. katso kappale 2.6

¹⁹⁵ The Far Eastern Crisis 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.12.1936, 400.

¹⁹⁶ Kommunismin kitkeminen yhteistyössä Japanin kanssa, suhteiden katkaiseminen ulkovaltoihin ja Manchukuon tunnustaminen.

useita provinsseja liittyi keskushallinnon ja Chiangin alaisuuteen. Lisäksi Chiangin kamppailussa kommunisteja vastaan oli saavutettu jonkinlainen aselepo, kun Kuomintangin yleiskokous hyväksyi kommunistien avunannon kommunistisesta toiminnasta luopumista vastaan helmikuussa 1937. Kiinan armeijan taistelutahto ja varustelutaso olivat lisäksi suuresti parantuneet aiemmasta, mikä teki siitä huomattavasti aiempaa varteenotettavamman vastustajan Japanin armeijalle. Sekä Iso-Britannian, että Neuvostoliiton edustajat joutuivatkin jo vetoamaan Kiinan hallitukseen, jotta se ei ryhtyisi liian itsevarmisiin toimiin ja nöyryyttäisi Japania vaikeassa poliittisessä tilanteessa arvaamattomin seurauksin.¹⁹⁷

Myös japanilaiset alkoivat hahmottaa uuden tilanteen, jossa Kiinaa ei enää voitukaan painostaa sotilaallisen uhan varjolla yhä uusiin vaatimuksiin. Japani kärsi myös arvovallanmenetyksestä, kun japanilaisten vaatimuksia useissa selkkauksissa kuolleisiin japanilaissotilaisiin liittyen ei ollut täytetty. Monet japanilaispoliitikot – kuten uusi ulkoministeri Sato – alkoivatkin haaveilla maltillisemmasta politiikasta Kiinaa kohtaan, mikä näkyi kaupp- ja ystävällismielisten suhteiden korostamisena keväällä 1937. Monet ulkoministeri Saton mielipiteistä olivat armeijalle kuitenkin liian radikaaleja ja hän joutui usein korjaamaan lausuntojaan parlamentin edessä armeijan painostuksen vuoksi.¹⁹⁸

Niin ulkovaltojen kuin japanilaisten poliitikkojenkaan vetoamukset eivät voineet estää tapahtumaketjua, joka leimahti liikkeelle Marco Polon sillan yhteenotosta 7. heinäkuuta 1937. Paikallinen konflikti laajeni nopeasti laajamittaiseksi sodaksi, jota kumpikaan osapuoli ei kyennyt tai halunnut rajoittaa. Vankat todisteet konfliktin aloittajasta puuttuivat, joskin sekä suurlähettiläät Johnson, että Grew epäilivät tapahtuneesta Japanin Kwantungin armeijaa, joka oli toteuttanut vastaavanlaisen provokaation myös Mantshuriassa 1931. Myös kahden vihamielisen sotajoukon lähekkäin asettaminen lisäsi suuresti yhteenoton riskiä, mitä olivat korostaneet pitkin vuotta 1936 tapahtuneet vihamielisyudet.¹⁹⁹ Suuressa mittakaavassa Japanin ja Kiinan välisen sodan juuret voitiin nähdä Mantshurian kriisissä, joka oli ollut suurin maiden välinen kiistakysymys vuodesta 1931 lähtien.

---

¹⁹⁷ The Far Eastern Crisis 1936: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 14.12.1936, 418; The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in China (Johnson) to the Secretary of State, Nanking 23.2.1937, 27–29.

¹⁹⁸ The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.1.1937, 1-10; 17.3.1937; 48–52.

¹⁹⁹ The Far Eastern Crisis 1937: The Counselor in China (Peck) to the Secretary of State, Nanking 12.7.1937, 137–138, The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 23.7.1937, 251–253.

Ulkovaltojen suhtautuminen Kiinan ja Japanin laajentuneeseen konfliktiin oli yksimielisen tuomitseva. Yhdysvaltojen ulkoministeri Hull painotti Japanin Yhdysvaltojen suurlähettiläs Saito Hiroshille, että kahden valtion sota, joiden väkiluku ylitti 500 miljoonaa, olisi äärettömän tuhoisa ja saattaisi romuttaa koko maailman herkän poliittisen tasapainon. Jopa Saksa näytti pysyttelevän konfliktissa neutraalina ja Yhdysvaltain Berliinin suurlähetystön mukaan ulkoministeriö ei ollut lainkaan innoissaan uudesta yhteistyösopimuksesta Japanin kanssa, joka oli ilmeisesti täysin erikoislähettiläs Joachim von Ribbentropin²⁰⁰ projekti. Saksan asemaa hankaloitti myös se, että sillä oli Kiinassa jopa 100 upseeria toimimassa neuvonantajina Chiang Kai-shekille ja maa toimitti Kiinalle myös aseapua. Loppuvuodesta 1937 sekä Saksan sotaministeriö, että ulkoministeriö pitivät sopimusta Japanin kanssa jopa suoranaisena virheenä ja apua Kiinalle päätettiin jatkaa toistaiseksi.²⁰¹

Japanin jo ennestään viileitä välejä Iso-Britanniaan jäädettiin edelleen Iso-Britannian Kiinan suurlähettilään haavoittaminen lentokoneiskussa, josta Iso-Britannia antoi Japanille nootin 30. elokuuta 1937.²⁰²

3.4.2 Yhdysvallat valitsee puolensa – Japani tuomitaan hyökkääjänä

Japanin ja Kiinan vihamielisyyksien vellottua vuodesta 1931 lähtien oli Yhdysvaltain hallinto harjoittanut suurlähettiläs Grew'n suosittelemaa politiikkaa Kiinaan ja Japaniin nähden, jonka mukaan oli tärkeää suojella yhdysvaltalaisia ja yhdysvaltalaisomistuksia Kiinassa, säilyttää puolueettomuus, sekä ylläpitää ystävällismieliset suhteet molempiin maihin. Vihollisuuksien leimahtaessa avoimeksi sodankäynniksi ulkoministeri Hull ei kuitenkaan enää ollut Grew'n kanssa samaa mieltä täydellisen puolueettomuuden säilyttämisestä. Hullin mukaan Yhdysvallat ei voinut pelätä suhteiden huononemista kumpaan tahansa maahan, vaan Yhdysvaltojen tuli tehdä selväksi Japanin hallitukselle, ettei se hyväksynyt Japanin toimia Kiinassa. Tähän painostivat Hullin mukaan myös Yhdysvaltojen julkinen mielipide, joka vaikutti Yhdysvaltojen poliittiseen elämään esimerkiksi Japania enemmän.²⁰³

---

²⁰⁰ Saksan ulkoministeri 1938–45

²⁰¹ The Far Eastern Crisis 1937: The Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 21.7.1937, 236–238; The Chargé in Germany (Gilbert) to the Secretary of State, Berlin 26.8., 20.10.1937, 481–484, 662–665.

²⁰² The Far Eastern Crisis 1937, s. 495.

²⁰³ The Far Eastern Crisis 1937: The Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 2.9.1937, 505–508.

Grew lähetti syyskuussa ulkoministeri Hullille henkilökohtaisen vetoimuksen annettujen ohjeiden harkitsemisesta korostaen, että Japanin tuomitseminen jättäisi sen toimimaan täysin yksin ja ajaisi sen siten kenties vielä vahvemmin armeijan ja fasistivaltioiden käsiin. Ulkoministeri puolestaan vastasi tähän, että Grew'n taitoihin Japanissa kyllä luotettiin, mutta suurlähetystölle ei voitu tietoturvariskien nimissä antaa kaikkea arkaluontoista tietoa joka tilanteeseen liittyi, eikä Grew'llä siten välttämättä ollut tilanteesta niin hyvää kokonaiskuvaa kuin ulkoministeriöllä.²⁰⁴

Presidentti Roosevelt piti Chicagossa 5. lokakuuta 1937 puheen, jossa hän totesi laittomuuksien leviävän maailmassa ja suositti eristystä kaikille valtioille, jotka tähän epidemiaan olivat langenneet. Roosevelt ei varsinaisesti maininnut Japania nimeltä, joskin oli hyvin ilmeistä, että hän puheellaan viittasi juuri Japanin toimiin Kiinassa. Kansainliiton yleiskokous julkaisi seuraavana päivänä raportin, jossa se tuomitsi Japanin rikkovan sekä Pariisin rauhansopimusta, että Nine-Power Treatya²⁰⁵. Samana päivänä, 6. lokakuuta, Yhdysvaltain ulkoministeriö osoitti tukensa Kansainliiton lausumalle ja Yhdysvallat oli näin ollen virallisesti sitoutunut Japanin vastaiseen rintamaan.²⁰⁶

Japanin lehdistössä uutiset Yhdysvaltain tuomitsevasta asenteesta otettiin raskaasti vastaan. Pettymys erityisesti presidentti Rooseveltin puhetta kohtaan oli kova, jonka politiikka oli aiemmin nähty tahdikkaaksi Japania kohtaan. Japanin ulkoministeriön mukaan syytökset Pariisin rauhansopimuksen ja Nine-Power Treaty'n rikkomisesta olivat aiheettomia, sillä ne olivat vallitsevassa poliittisessä ilmapiirissä vanhentuneita sopimuksia, eivätkä siten pätenet Itä-Aasian tilanteeseen.²⁰⁷

Japanin suurlähetystön mukaan havaittavissa oli hyvin muuttunut asenne Yhdysvaltoja kohtaan, sillä jopa maltilliset sotilaspiirit olivat kovin närkästyneitä Yhdysvaltojen uuteen politiikkaan, kuten käy ilmi erään japanilaisen sotilasyhteyksiä omanneen liikemiehen lausumasta:

"-- the feeling among naval leaders, who had been accused by the military group of being too "moderate", had completely changed -- the same people are saying that, if the United

---

²⁰⁴ The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 15.9.1937, 525–530; The Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 16.10.1937, 618–619.

²⁰⁵ Nine-Power Treaty takasi Kiinan suvereenisuuden ja toisaalta avoimuuden kaikille osapuolille. Sen allekirjoittivat Washingtonin laivastosopimuksen yhteydessä vuonna 1922 Yhdysvallat, Iso-Britannia, Ranska, Kiina, Japani, Italia, Portugali, Belgia ja Alankomaat.

²⁰⁶ Pratt 1965, 382.

²⁰⁷ The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 7.10.1937, 585–586.

States continues along the policy which was recently announced, Japan will have to get ready.”²⁰⁸

Lausunto saattoi olla vain Yhdysvaltain muuttuneen politiikan aiheuttamaa pettymystä, mutta suhteet olivat kiistatta menossa yhä huonompaan suuntaan. Yhdysvallat ja Japani joutuivat joulukuussa 1937 hyvin lähelle vakavaa selkkausta, kun japanilaislentokoneet upottivat Jangtsejoella partioineen amerikkalaisen tykkiveneen *USS Panayn*. Tapaus säikäytti Japanin hallituksen ja suurlähetystöön kiirehdittiin antamaan virallinen anteeksipyyntö ja ilmaisemaan halukkuus hyvitykseen. Yhdysvaltojen suurlähetystön lähteen mukaan jopa keisari oli ilmoittanut mahdollisuuden ulkopoliittikkaan osallistumisesta, mikä oli ennenkuulumatonta nykyisen hallinnon aikakaudella. Grew'n mukaan keisari oli oletettavasti erittäin huolissaan suhteiden huononemisesta Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan, jonka alukset myös olivat joutuneet hyökkäysten kohteeksi.²⁰⁹

The New York Timesin uutisointi *Panayn* tapauksesta oli enimmäkseen informatiivisen neutraali, eikä voimakkaita sanakäänteitä japanilaisia kohtaan esimerkiksi käytetty. Huomiota kiinnitettiin japanilaisten täyteen vastuun ottamiseen, sekä japanilaisten huoleen amerikkalaisten ja brittien välien lähentymisestä. Japanilaisten toiveena oli *The New York Timesin* mukaan ollut voittaa amerikkalainen yleisö puolelleen japaninvastaisesta mielialasta, jonka Kiinan sota oli aiheuttanut. Poikkeuksiakin neutraaliin uutisointiin löytyi ja esimerkiksi toimittaja Hallett Abendin sanoissa oli havaittavissa jopa vahingoniloa hänen kirjoittaessaan japanilaisten johtajien toiveiden valumisesta hiekkaan ”vastuuttomien japanilaislentäjien kömmähdysten vuoksi”.²¹⁰

Shanghaissa vaikuttanut toimittaja Abend näytti olevan melko hyvin tilanteen tasalla Japanin politiikassa vallinneesta skismasta armeijan ja hallinnon välillä. Abend myös huomautti, että ulkomaiset tarkkailijat olivat jo pitkään epäilleet nuorempien upseerien olevan täysin kurittomia sekä armeijassa että laivastossa.²¹¹ Näkemys ei ollut täysin virheellinen, mutta tällainen yleistäminen edellytti huomattavaa Japanin politiikan tuntemusta, jollaista Abendilla tuskin oli.

---

²⁰⁸ The Far Eastern Crisis 1937: Memorandum by the Counselor of Embassy in Japan (Dooman) of a Conversation With Mr. Kojiro Matsukata, Tokyo 12.10.1937, 604–605.

²⁰⁹ The Far Eastern Crisis 1937: Memorandum by the Under Secretary of State (Welles), Washington 13.12.1937, 798–800; The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 15.12.1937, 809–810.

²¹⁰ NYT 13.12.1937 ”Japan takes onus”; 14.12.1937 ”Suma calls bombing of Panay a ’mistake’”; Hallett Abend: ”Japanese worried”.

²¹¹ NYT 14.12.1937 Hallett Abend: ”Japanese worried”.

Japanin kolmannen laivaston komentaja amiraali Hasegawa Kiyoshi sai sittemmin laivaston esikuntapäälliköltä ja laivastoministeriltä tiukat käskyt välttää ehdottomasti *Panayn* upottamisen kaltaisia tapauksia vastaisuudessa, johon suurlähettiläs Grew kommentoi seuraavaa: ”Lieutenant Layton [suurlähetystön apulaislaivastoasiamies] believes they are worded in a language seldom if ever used before--”²¹².

Japanin hallitus näytti ainakin näiden toimien valossa olevan hyvin huolissaan Kiinan selkkauksen aiheuttamista seurauksista, joita sillä saattaisi olla suhteessa Yhdysvaltoihin. *Panayn* upottamisen kaltainen tapaus olisi saattanut laukaista merkittäviä vastatoimia Yhdysvaltojen osalta, mutta Japanin osalta oli onni, että Yhdysvallat ei halunnut vielä asettua selkeästi sitä vastaan.

3.5 Rintamalinjat hahmottuvat – akselivallat vastaan liittoutuneet

3.5.1 Japanin politiikan radikalisoitumista

Japanin politiikassa alkoi näkyä selkeää radikalisoitumista vuoden 1938 aikana. Tammikuussa sisäministeriksi valittiin vahvasti politisoitunut amiraali Suetsugu Nobumasa, joka kannatti armeijan ja laivaston dominointia politiikassa ja hänellä oli siten useiden nationalistipiirien luottamus. Kun armeija oli helmikuun 1936 salamurhien jälkeen pyrkinyt selkeästi vähentämään politisoituneita upseereja hallituksessa, oli Suetsugun nimeäminen Grew’n mukaan valitettava käänne takaisin kenraali Arakin²¹³ ajamaan politiikkaan. Lisäksi helmikuussa parlamentissa väiteltiin hallituksen alulle panemasta kansallisten resurssien mobilisointi -laista²¹⁴, joka mahdollisti kaikkien teollisuuden tuottavien haarojen asettamisen keisarillisen pääesikunnan alaisuuteen. Tämä oli yksi tunnusmerkki autoritaarisen hallinnon muodostamiselle.²¹⁵

---

²¹² The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 28.12.1937, 840–841.

²¹³ Radikaali, joka toimi sotaministerinä joulukuusta 1931 tammikuuhun 1934.

²¹⁴ Laista tuli sittemmin armeijan kontrollin tärkein instrumentti, Chamberlin 1939, 478.

²¹⁵ Japan 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 21.1., 14.2.1938, 587–591.

Sota Kiinan kanssa lisäsi myös lehdistöpropagandaa Japanissa. Kommunismin ohella kansalaisia peloteltiin vieraiden valtioiden vakoojilla ja kommunismiin liitettiin uusi juutalaisvaikutelma. Juutalaiset yhdistettiin nyt laajaan kansainväliseen verkostoon ja kommunismin patoaminen nähtiin koko maailmanlaajuisesti ristiretkeksi, aivan kuten Hitlerin Saksassa. Kiinan suhteen hallitus oli jakautunut kahteen leiriin: pääministeri Konoen kannattamaan nopean ratkaisun leiriin länsimaiden sekaantumisen estämiseksi, ja armeijan kannattamaan maltillisemmän toiminnan leiriin. Tätä kenties yllättävää roolien vaihdosta selitti armeijan halu säästää voimia Neuvostoliittoa vastaan, joka yhä koettiin kaikkein vaarallisimmaksi vastustajaksi.²¹⁶

Hallitus kävi läpi useita ministerivaihdoksia kesällä ja syksyllä 1938, kun ulkoministeriksi nousi maltillinen kenraali Ugaki Kazushige, valtiovarainministeriksi maltillinen liikemies Ikeda ja koulutusministeriksi pahamaineinen kenraali Araki. Lisäksi Kwantungin armeijan entinen esikuntapäällikkö kenraali Itagaki nimitettiin sotaministeriksi. Sekä Ugaki, että Ikeda hyväksyivät ministeripaikat sillä ehdolla, että politiikka ei ajautuisi armeijan käsiin, mutta sekä kenraali Arakin että Itagakin nimeäminen hallitukseen amiraali Suetsugun ohella viittasivat vahvasti toisenlaiseen kehitykseen. Grew'n raportin mukaan Itagaki olisi halunnut armeijan pysyvän poissa politiikasta, mikä on täysin käsittämätön väite, sillä vasta vuotta aiemmin koko Japanin poliittinen johto oli pelannut Itagakin ulos hallitusneuvotteluista²¹⁷, jotta tämä ei radikaaleilla ajatuksillaan toisi tullessaan poliittista vallankumousta armeijan tuella. Kun lisäksi maltillinen kenraali Ugaki syyskuussa erosi ulkoministerin tehtävistä vastalauseena kiistanalaisen Kiina-komitean suunnittelulle (joka hoitaisi Kiinan asioita suoraan ulkoministeriön ohitse), oli hallitus tiukasti nationalististen voimien käsissä.²¹⁸

Pääministeri Kono oli saattanut olla hallituksen radikaaleja hillinnyt tekijä, mutta hänelläkin näytti olevan useita ajatuksia Japanin poliittisen elämän uudistamiseksi. Jo alkuvuodesta oli havaittavissa kehitystä yksipuoluejärjestelmän suuntaan, eivätkä parlamentin Minseitō- ja Seiyūkai-puolueet tuntuneet tätä kehitystä vastustavan. Puolueet saattoivat olla sitä mieltä, että oli parempi liittyä yhteen puolueeseen kuin tulla suljetuksi kokonaan parlamentista uusien jäsenten tieltä. Joulukuussa perustettiin kansallisneuvosto (*Kokumin Kyoji Kai*) ajamaan kansallista yhtenäisyyttä ja jokaisen organisaation niin kylissä kuin kaupungeissakin tuli liittyä siihen. Tähän mennessä oli

---

²¹⁶ Japan 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 3.3., 2.5.1938, 593–594, 596–600.

²¹⁷ Ks. kpl 3.2

²¹⁸ Japan 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 26.5., 30.9.1938, 600–601, 603–604. The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 22.6.1938, 199–200.

käynyt selväksi, että Kono suosi yksipuoluejärjestelmän perustamista, mutta hän myös uskoi, ettei kansa ollut siihen vielä valmis ja ensin oli yhdennettävä valtion politiikka.²¹⁹

Syitä sille, miksi totalitarismi ei vakiinnuttanut asemaansa Saksan tai Italian tavoin Japanissa, on useita. Japanista puuttui selkeä johtohahmo, sekä puolue fasistista hallintoa varten. Armeija saattoi olla selkein yhteiskuntaa hallinnut tekijä, mutta senkin rivit olivat useissa poliittisissa kysymyksissä hajanaiset, eikä armeija esimerkiksi ollut halukas ottamaan vastuuta koko valtion taloudesta. Talouden rakenne oli myös itsessään suuri este autoritaariselle hallinnolle. Voimakkaasta teollisesta kehityksestä huolimatta taloudelliset yksiköt olivat yhä enimmäkseen pieniä perheyriytyksiä, joita oli vaikea hallinnoida ylhäältä käsin. Kun armeija lisäksi onnistui tasaisesti kasvattamaan budjettiaan Kiinan sodan myötä, pysytteli se mieluummin taustalla ilman raskasta poliittista vastuuta.²²⁰

3.5.2 Liittoutuneiden kärsivällisyys käy vähiin

Japanilaisjoukot etenivät syksyllä 1937 nopeasti Kiinassa. Peking vallattiin jo heinäkuun lopussa ja pääkaupunki Nankingin pommitukset aloitettiin syyskuussa, josta muun muassa Yhdysvallat esitti syvimmät huolensa, sillä pommituksilla oli suuret vaikutukset ulkomaalaisten omistuksiin, sekä julkiseen mielipiteeseen Japania kohtaan.²²¹ Nanking vallattiin lopulta 13. joulukuuta, mutta Chiang Kai-shekin siirrettyä pääkaupunkinsa syvemmälle Manner-Kiinan Chungkingiin vastarinta jatkui suuresta henkisestä tappiosta huolimatta. Hankow ja Canton puolestaan vallattiin lokakuun 1938 loppuun mennessä, joista erityisesti Cantonin satamakaupungilla oli siirtomaapoliittinen merkitys muun muassa briteille.

Sovun löytämistä Kiinassa hankaloitti erityisesti Japanin hallituksen lausunto, jonka mukaan se ei tunnustanut Ching Kai-shekin hallintoa Kiinan hallinnoksi, eikä siten neuvottelukumppaniksi. Kiinalaisten halua hakeutua sopuun japanilaisten kanssa puolestaan heikensivät paitsi Japanin kovat vaatimukset rauhalle, myös japanilaisten suorittamat julmuudet, joista alkoi kantautua huhuja myös amerikkalaisten korviin vuoden 1938 alussa. Erityisesti Nankingin valtauksessa japanilaissotilaat olivat sortuneet järjestelmällisiin väkivaltaisuuksiin ja esimerkiksi *The New York Times*issa ilmestynyt artikkeli kuvasi japanilaisten toimia sanoinkuvaamattomiksi. Amerikkalaista lehdistöä

---

²¹⁹ Japan 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 8.3., 3.12.1938, 595–596, 609–611.

²²⁰ Stein 1938, 295, 297, 299–300; Chamberlin 1939, 481.

²²¹ The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 20.9.1937, 535–536.

kiinnostivat erityisesti kiinalaisten joukkojen kasvava vastarinta ja Japanin hallituksen yritykset sulkea kaikki länsimaat ulos Kiinasta. Lehdistössä oli ulkoministeri Hullin mukaan kasvava epäluulo japanilaisten anteeksipyytelyitä kohtaan amerikkalaisten oikeuksien rikkomisen vuoksi ja erinäisiä boikotointimahdollisuuksia jo väläyteltiin. Hull ohjeistikin Grew'tä ilmaisemaan Japanin hallitukselle, että Yhdysvallat ei hyväksynyt Japanin ulkopoliittisia ja aseellisia toimia Kiinassa.²²²

Kaukoidän laitoksella valmistellun muistion mukaan Kiina sai jo nyt mittavaa aseapua pääasiassa Hong Kongin ja Ranskan Indokiinan kautta, ja sen suurimmat toimittajat olivat Neuvostoliitto, Italia ja Saksa sekä pienemmässä määrin Yhdysvallat. Tarkkaa määrää amerikkalaisten aseiden kulkeutumisesta Kiinaan ei kuitenkaan tiedetty pimeiden kulkuyhteyksien olemassaolon vuoksi. Hornbeck huomautti kesällä 1938 Japanin voiton Kiinasta olevan Yhdysvaltojen intressien vastaista, ja Yhdysvalloissa oli siten kasvava tunne, että Kiinalle tulisi antaa jonkinlaista apua. Ongelmana oli vain puolueettomuuden säilyttäminen, mutta koska sotaa ei ollut julistettu, voitaisiin normaaleja liiketoimia Hornbeckin mukaan ainakin lain puolesta jatkaa.²²³

Yhdysvaltain hallitus antoi kesällä Cantonin pommituksien seurauksena yhdysvaltalaisille yrityksille ohjeistuksen, että se syvästi toivoi ilmailumateriaalien myymisen rajoittamista alueille ja hallituksille, joiden epäiltiin syyllistyvän siviilien pommittamiseen.²²⁴ Suuri osa valmistajista noudatti pyyntöä, ja ilmailumateriaalin toimittaminen Japaniin väheni erityisesti pommikoneiden osalta. Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian suurlähettiläät Grew ja Craigie kävivät Tokiossa loppuvuodesta yhteisiä keskusteluja, joissa he arvioivat, että mikäli Chiang Kai-shekille aiottiin antaa apua, olisi sen aika nyt, jotta vaikutuksia saataisiin aikaan. Lisäksi suurlähettiläiden mukaan oli syytä uskoa, että ulkovaltojen poissulkeminen Kiinasta oli pysyvää ja jatkuvaa ja intressien turvaaminen siten hyvin vaikeaa.²²⁵

Grew suositti yhä hallitukselleen malttia taloudellisten pakotteiden asettamisessa – toisin kuin hänen Iso-Britannian kollegansa – mutta Washingtonissa oli vahvistumassa mielipide, että diplomatian mahdollisuudet vaikuttaa Japanin toimiin alkoivat olla vähissä. Ulkoministeriössä

---

²²² The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 19.1.1938, 37–38; The Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 3.2., 25.6.1938, 65–67, 203–205.

²²³ The Far Eastern Crisis 1938: Memorandum Prepared in the Division of Far Eastern Affairs, Washington 12.3.1938, 591–593; Memorandum by the Adviser on Political Relations (Hornbeck) of a Conversation With the President of the Export-Import Bank (Pierson), Washington 15.7.1938, 538–540.

²²⁴ The Far Eastern Crisis 1938: Memorandum by the Chief of the Office of Arms and Munitions Control (Green), Washington 13.6.1938, 618.

²²⁵ The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 1.12.1938, 400–402.

tehtiin keväällä ja kesällä 1938 useita tutkimuksia mahdollisten talouspakotteiden vaikutuksista Japaniin.²²⁶ Joulukuussa valmistellun raportin mukaan talouden täydellinen sulkeminen johtaisi todennäköisesti aseelliseen konfliktiin, joten suotavaa olisi edetä askel kerrallaan, ja toimia ei ehkä silloin nähtäisi suorana sodanjulistuksena. Keinoiksi mainittiin esimerkiksi lainojen peruuttaminen, Yhdysvaltojen ja Japanin vuoden 1911 taloussopimuksen irtisanominen, sekä avun lisääminen Kiinalle.²²⁷

Yhtä mieltä ulkoministeriön kanssa oli ulkoministerin poliittiseksi neuvonantajaksi edennyt Stanley Hornbeck²²⁸, joka suositti toimintasuunnitelman laatimista Japania vastaan hyvissä ajoin, jotta se voitaisiin askel askeleelta haluttuna ajankohtana aloittaa. Taloussopimuksen irtisanominen tulisi siten oikeuttaa jo nyt ja toteuttaa tarpeen vaatiessa. Hornbeckin mukaan Yhdysvaltojen oikeuksien polkeminen Kiinassa yksin loi riskit mahdollisista seurauksista, eivät vastatoimien laatiminen. Tätä korosti edelleen se tosiasia, että Japanissa näytti toimivan kaksi erillistä hallitusta: armeijan ja laivaston johto Kiinassa, sekä hallitus Japanin pääsaarilla. Oikea hallitus ei tosin näyttänyt enää hallitsevan armeijaa ja laivastoa, mikä vaikeutti Hornbeckin mukaan suuresti suhteiden hoitamista Japaniin.²²⁹

Myös Iso-Britannian hallitukselta alkoi suurlähettiläs Robert Craigien mukaan loppua kärsivällisyys, kun Japanin hallitus ei useista pyynnöistä ja nooteista huolimatta antanut minkäänlaista vakuutusta tai riittävää vastausta brittien vaatimukselle kunnioittaa heidän intressejään Kiinassa. Suurlähettiläs Craigie suosittikin hallitukselleen vahvoja vastatoimia Japania kohtaan, kun diplomaattiset keinot eivät näyttäneet tehoavan. Iso-Britannia lainoitti Chiang Kai-shekin hallitusta vuonna 1938 jo suoraan valuuttalainoin Yhdysvaltojen vielä epäröidessä.²³⁰

Hallitusten ohella myös yritykset osallistuivat Kiinan hallituksen rahoittamiseen. Tällainen oli esimerkiksi amerikkalainen Guaranty Trust Company, joka antoi syyskuussa 1938 kymmenen miljoonan dollarin lainan Kiinan hallitukselle, eikä Yhdysvaltojen hallitus asiaa suuremmin protestoinut. Japanissa kaikki Yhdysvalloista tulevat lainat nähtiin puhtaasti poliittisina toimina ja

---

²²⁶ Chihiro 1968, 98.

²²⁷ The Far Eastern Crisis 1938: Memorandum Prepared in the Department of State, Washington 5.12.1938, 406–409.

²²⁸ Ulkoministeriön Kaukoidän laitoksen päällikkö 1928–37.

²²⁹ The Far Eastern Crisis 1938: Memorandum by the Adviser on Political Relations (Hornbeck), Washington 10.12.1938, 416; Hornbeck to the Assistant Secretary of State (Sayre), Washington 22.12.1938, 425–427. Chihiro 1968, 98.

²³⁰ The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 18.8.1938, 265–266; Memorandum by the Acting Secretary of State, Washington 20.12.1938, 590–591.

Yhdysvaltain, sekä Iso-Britannian yhteisenä projektina. Maista erityisesti Iso-Britannia sai osakseen syntipukin viitan, sillä se nautti Japanissa jo nyt suurta epäsuosiota. Lainat nähtiin paitsi materiaalisena, myös psykologisena apuna Chiang Kai-shekille, jollaisiksi ne epäilemättä oli tarkoitettukin.²³¹

Yhteiset keskustelut brittiläisen kollegan kanssa saattoivat olla yksi keino suurlähettiläs Grew'lle yrittää kasvattaa oman äänensä kuuluvutta omalle hallitukselleen, joka näytti vuodesta 1937 lähtien antavan hänelle yhä vähemmän liikkumavaraa. Viestiliikenteen vähentäminen luottamuksellisten tietojen osalta, sekä neuvojen vastaiset poliittiset toimet (kuten presidentin puhe ja ulkoministeriön kannanotto Japanin hyökkääjäksi tuomitsemisesta) olivat myös epäilemättä omiaan lisäämään suurlähettilään turhautumista. Suurlähettiläs Craigie tosin näytti olevan Yhdysvaltain hallituksen kanssa samaa mieltä siitä, että voimakkaammat keinot olivat tarpeen diplomatian epäonnistuessa. Yhdysvaltain ja Iso-Britannian hallitukset olivat siten suhtautumisellaan ajautumassa yhteiseen rintamaan Japania ja muita akselivaltoja vastaan.

3.5.3 Akselivaltojen yhteistyö syvenee

Tokion, Berliinin ja Rooman yhteistyö näytti vuoden 1937 aikana syvenevän entisestään niin Kiinan kuin Euroopan tilanteen kiristyessä. Italia oli jo aiemmin ilmaissut täyden tukensa Japanin toimille Kiinassa taistelussa kommunismia vastaan ja Grew epäilikin Italian tuen romuttavan Japanin moraalisen tuomitsemisen. Vaikka Grew tunnusti maiden välisen yhteyden, epäili hän silti suuresti Japanin pysyvää liittymistä fasistiblokkiin, sillä Japani itsessään ei ollut fasistinen totalitaarinen valtio. Mikäli yhteinen politiikka häviäisi, olisi Japani yhä vedettävissä angloamerikkalaisen politiikan piiriin, johon valtio oli Grew'n mukaan perinteisesti kuulunut.²³²

Huhut Italian liittymisestä antikomintern-sopimukseen toteutuivat 6. marraskuuta 1937 Roomassa, ja suurlähettiläs Grew joutui pyörtämään epäilyksensä Japanin liittymisestä fasistiblokkiin. Grew'n mukaan tapahtuma samalla merkitsi Japanin eristäytymispolitiikan hylkäämistä, mikä oli jatkunut aina Mantshurian kriisistä saakka. Samalla se asetti erityisesti Iso-Britannian hyvin vaikeaan

---

²³¹ The Far Eastern Crisis 1938: Memorandum by the Adviser on International Economic Affairs (Feis), Washington 28.9.1938, 564–565; The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 17.12.1938, 587–588.

²³² The Far Eastern Crisis 1937: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 15.10.1937, 612–616.

tilanteeseen paitsi Euroopassa, myös Aasiassa.²³³ Sopimuksen vaikutusta Yhdysvaltoihin Grew ei sen sijaan kommentoinut.

Myös Saksa alkoi vuoden 1938 aikana osoittaa tukeaan suuremmin Japanille, kuten olisi voinut maiden välisen sopimuksen vuoksi jo aiemmin olettaa. Toukokuussa Saksa tunnusti Manchukuon hallinnon ja siten Japanin omistukset Mantshuriassa. Lisäksi se kesäkuussa veti sotilashenkilöstönsä Kiinasta vedoten mahdottomuuteen säilyttää puolueettomuus konfliktin laajennuttua täysimittaiseksi sodaksi.²³⁴

Euroopan tilanne oli jo pitkään ollut jännittynyt Hitlerin laajennettua Saksaa niin alueellisesti kuin sotilaallisestikin ja usein Versailles'n rauhansopimuksen vastaisesti. Syyskuussa 1938 suhteet kuitenkin kärjistyivät äärimmilleen Hitlerin Tšekkoslovakian Sudeettialueita kohtaan asettamien vaatimusten vuoksi ja monet valtiot asettivat armeijansa valmiustilaan. Japani ilmoitti tukevansa Saksaa ja Italiaa antikomintern-sopimuksen mukaisesti, mikäli Tšekkoslovakian kriisi johtaisi sotaan asti. Sekä Grew, että Craigie kuitenkin vakuuttivat, että tämä ei tarkoittanut Japanin pysyvää, aseellista liittymistä akselivaltoihin ja välitöntä hyökkäystä esimerkiksi Neuvostoliittoon, vaan se todennäköisesti tarkkailisi tapahtumien etenemistä ja jatkaisi Aasian valloitustaan eurooppalaisten valtioiden kustannuksella. Yhdysvaltojen tuli tällaisessa tilanteessa hillitä Japanin etenemistä. Lisäksi Japani oli Grew'n ja Craigien mukaan hyvin riippuvainen Euroopan vienti- ja tuontimarkkinoista, joita sota ja liittoutuminen Saksan kanssa häiritsisivät.²³⁵

Tšekkoslovakian kriisin rauhanomaisesti päättänyt Münchenin kokous nähtiin Euroopassa merkittävänä voittona rauhan puolesta (ainakin ennen kuin Hitler liitti loput Tšekkoslovakiasta Saksaan). Japanissa kokous nähtiin kuitenkin osoituksena Saksan ja Italian voimasta ja liittoutuneiden heikkoudesta vastustaa niitä, mikä ajoi Japania yhä lähemmäksi akselivaltoja. Kriisi vahvisti Japanissa vallinnutta poliittista ilmapiiriä Kiinan dominoimisesta armeijan johdolla, mikä oli yhdessä Kiina-komitean perustamisen kanssa jo nyt johtanut shogunaatin tapaisen hallinnon palauttamiseen ja siviilihallinnon taka-alalle jäämiseen. Euroopan tapahtumat lisäsivät myös skismaa demokraattisten valtioiden ja antikomintern-valtioiden välillä, kun Kiinassa demokratia

---

²³³ Japan 1931–41: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 13.11.1937, 160–161.

²³⁴ The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Germany (Wilson) to the Secretary of State, Berlin 2.6.1938, 191–192.

²³⁵ The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 20.9., 27.9.1938, 296–299.

kärsi Japanin militarismista ja Euroopassa Italian ja Saksan laajentumishaluista. Grew ilmaisikin joulukuussa epävarmojen aikojen olevan edessä.²³⁶

Suurlähettiläs Grew'n raporteissa on havaittavissa selkeä vakavoituminen suhtautumisessa akselivaltojen yhteistyöhön edetessämme vuodesta 1936 vuoteen 1938. Monet amerikkalaiset – Grew mukaan lukien – näkivät Saksan ja Japanin antikomintern-sopimuksen yleisesti vain kommunismia vastaan suunnattuna ja vasta Italian liittyminen siihen vuotta myöhemmin sai Grew'n silmät avautumaan uuden vaarallisen liiton syntymisestä.

Miksi Grew ei sitten nähnyt sopimusta Saksan kanssa vaarallisena? Yhdysvalloissa oli jo ensimmäisestä maailmansodasta lähtien vallinnut hyvin sodanvastainen ilmapiiri ja halu pysytellä erossa niin Euroopan kuin Aasiankin tapahtumista ja keskittyä sisäpolitiikkaan. Ilmapiiri vaikutti epäilemättä myös Grew'n ajatteluun, mutta hän oli toiminut Japanissa kuitenkin jo vuodesta 1932 ja oli siten paremmin kuin yksikään amerikkalainen perillä maan politiikasta ja sen mahdollisista vaaroista Yhdysvalloille ja muille demokratioille. Yksi syy Grew'n epäuskoon Japanin sotaan ryhtymisessä liittoutuneita vastaan oli epäilemättä sota Kiinassa. Tiukat talous- ja teollisuuskontrollit olivat jo nyt ainoa tekijä, joka rahoitti valtaisa puolustusbudjettia ja jopa 1,3 miljoonaa miestä aseissa. Kauppalaivasto niin ikään oli tiukasti kiinni Kiinan joukkojen huoltamisessa, mikä esti uusien markkinoiden valtaamista, vaikka sellainen tilaisuus uuden suursodan syttyessä syntyisikin.²³⁷

Mikä sitten vakuutti Grew'n tämän liiton uudesta vaarallisuudesta? Vuosi 1937 oli epäilemättä poliittinen katastrofi Itä-Aasiassa Kiina-Japanin sodan syttymisen myötä ja Euroopassa Saksan laajentuminen asetti liittoutuneet yhä ahtaammalle. Saksan ja Japanin välinen sopimus saatettiin vielä perustella kommunismin vastaisella rintamalla, mutta kolmannenkin fasistivaltion, Italian, liittyminen siihen tiesi uuden demokratian vastaisen rintaman syntyä. Kun poliittiset kriisit toivat Euroopan lähelle sotaa syksyllä 1938, oli skeptikoidenkin myönnettävä, että sopimus kolmen fasistivaltion välillä oli vaarallinen.

Edes Japanin imperialistiset toimet Kiinassa eivät kuitenkaan saaneet Grew'tä suosittamaan vahvoja poliittisia toimia Japania vastaan ja Grew oli vakuuttunut siitä, että pakotteet johtaisivat Japanin ajautumiseen tiiviimmin akselivaltojen liittoon ja armeijan käsiin. Kyseessä saattoi olla siten puhdas

---

²³⁶ The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 2.12.1938, 403–406.

²³⁷ The Far Eastern Crisis 1938: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 6.10.1938, 307–310.

pelko konfliktin laajentumisesta Yhdysvaltoja vastaan, johon tällainen kehitys olisi johtanut. Myös Grew'n ajatusmaailma Japanin oikeudesta hankkia itselleen lisää elintilaa ja markkinoita saattoi vaikuttaa pakotteiden vastustamiseen. Ranskan ja Iso-Britannian Saksaa kohtaan harjoittama myöntöväisyyspolitiikka oli kuitenkin osoittautumassa jo Euroopassa tuhoisaksi. Miksi Tyynimeri olisi ollut poikkeus?

4. 1939–1941: Maailma sodassa

4.1 Euroopan tilanne kärjistyy – Saksan ja Japanin liittolaisuus puntarissa

Japanin epävakaiden hallitusten perinne sai lisää jatkoa, kun prinssi Konoen hallitus erosi tammikuun alussa 1939 ja sen tilalle nimitettiin paroni Hiranuma Kiichiron johtama hallitus. Hiranuma oli Grew'n mukaan hyvin lähellä henkilöitä, jotka kannattivat vahvasti sotaa Neuvostoliiton kanssa ja siten konflikti oli nyt lähempänä kuin koskaan. Grew'n mukaan Münchenin kokous oli Japanille osoitus länsivaltojen heikkoudesta ja niiden kykenemättömyydestä sekaantua akselivaltojen etenemiseen. Neuvostoliitto nähtiin myös poliittisesti eristäytyneenä ja sisäisesti hajanaisena. Japanin sota Kiinassa tyydytti aggressiivista politiikkaa kannattavien laajentumishaluja, mutta vuoteen 1939 mennessä Kiinassa käytiin Grew'n mukaan enää sissisotaa, mikä vapautti joukkoja toimimaan myös muilla rintamilla.²³⁸

Japanin uutta hallitusta varjostivat erimielisyydet Euroopan tilanteeseen suhtautumisesta koko kevään 1939. Iso-Britannian Yhdysvaltojen suurlähetystön mukaan Saksa ja Italia yrittivät saada Japanin mukaan sotilasliittoon, mutta Japani oli tähän toistaiseksi haluton Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian taloussaarron uhan vuoksi. Japani lisäksi halusi liiton olevan suunnattu pelkästään Neuvostoliittoa vastaan, kun Saksa ja Italia vaativat monipuolisempaa sopimusta. Japanin näkökulmasta sota Euroopassa vähensi länsivaltojen vaikutusvaltaa Aasiassa, mutta toisaalta sodan myötä Yhdysvallat ja Japani olivat ajautumassa vastakkaisille puolille. Saksan ja Italian tappio sodassa ei myöskään palvellut Japanin intressejä. Viiden ministerin kokous päätti lopulta huhtikuussa olla sekaantumatta Euroopan tilanteeseen ja siten olla solmimatta sotilasliittoa Saksan ja Italian kanssa. Hallitus säilyi Grew'n mukaan epävarmalla pohjalla edellisten tavoin useiden avointen kiistakysymysten vuoksi, joita olivat muun muassa mahdollinen sotilasliitto, autoritaarinen hallinto, Kiinan kysymys ja suhteet Yhdysvaltoihin.²³⁹

---

²³⁸ The Far East 1939: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 13.1.1939, 1-3.

²³⁹ The Far East 1939: Memorandum of Conversation by the Under Secretary of State (Welles), Washington 6.2.1939, 5; The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 8.2.1939, 6-9; 21.3.1939, 18-19; 26-27.4.1939, 23-26.

Ulkoministerin poliittinen neuvonantaja Hornbeck arvioi, ettei Japanin mahdollinen sotilasliitto akselivaltojen kanssa ollut kovin merkityksellinen asia Yhdysvalloille. Liitto olisi Hornbeckin mukaan ilman muuta psykologinen voitto Saksalle ja Italialle, mutta Japanille liitosta tuskin olisi ainakaan nopeaa materiaalista hyötyä, sillä sodan syttyessä talous- ja aseavun saaminen Itä-Aasiaan olisi käytännössä mahdotonta. Japani ei myöskään toivonut liiton tuomaa negatiivista huomiota Yhdysvalloilta, johon suhteet olivat jo nyt kiristyneet. Japanin suurlähetystön neuvonantaja Eugene Dooman puolestaan arvioi, että mikäli Yhdysvallat liittyisi sotaan Ranskan ja Iso-Britannian puolelle, Italia ja Saksa murskattaisiin eikä Japani halunnut liittyä häviäjien puolelle.²⁴⁰

Saksan ja Neuvostoliiton 23. elokuuta solmima hyökkäämättömyyssopimus yllätti koko maailman ja oli järkytys erityisesti Japanille. Sopimus oli antikomintern-sopimuksen vastainen ja nähtiin Japanissa yleisesti petoksena. Huomionarvoista on, että petos on japanilaisessa moraalikoodistossa kaikkein pahin rikos ja suuttumus Saksan varoittamattomaan sopimukseen oli siten kova, etenkin kun se tehtiin kesken liittolaisuusneuvottelujen Japanin kanssa. Doomanin mukaan Japani joutui nyt arvioimaan politiikkaansa täysin uudelleen, sillä antikomintern-sopimus oli toistaiseksi muodostanut ulkopoliittisen kehyksen, vaikka liittoa Saksan kanssa olikin karsastettu itsenäisen politiikan menettämisen pelon vuoksi. Tiedossa oli siten ainakin teoriassa paluu ulkopoliittiselle keskitielle, mitä tosin ei Doomanin mukaan pitänyt tulkita Japanin ajautumiselle takaisin angloamerikkalaiseen piiriin tai vihamielisiin suhteisiin Saksan kanssa.²⁴¹

Saksan hyökkäys Puolaan 1. syyskuuta aloitti toisen maailmansodan Euroopassa ja Neuvostoliitto viimeisteli Puolan miehityksen vain kaksi viikkoa myöhemmin valloittamalla sen itäosat. Japani ja Neuvostoliitto olivat juuri onnistuneet pääsemään sopuun rajakiistoista, mutta Neuvostoliiton aggressio Euroopassa lisäsi Japanin epäluuloja sitä kohtaan. Vaikka hyökkäämättömyyssopimus maiden välillä oli ollut pöydällä jo vuosia, estivät tämän kaltaiset epäluulot yhdessä Japanin vihamielisen kommunismin suhtautumisen kanssa varsinaisen liiton syntymisen. Saksa rohkaisi Japania tällaiseen liittoon, sillä se olisi vapauttanut resursseja Yhdysvaltoja vastaan.²⁴²

---

²⁴⁰ The Far East 1939: Memorandum by the Adviser on Political Relations (Hornbeck), Washington 11.5.1939, 34–37; The Chargé in Japan (Dooman) to the Secretary of State, Tokyo 7.6.1939, 43–44.

²⁴¹ The Far East 1939: The Chargé in Japan (Dooman) to the Secretary of State, Tokyo 23.8.1939, 51–52; 26.8., 55–56; 12.9., 64–66.

²⁴² The Far East 1939: The Ambassador in the Soviet Union (Steinhardt) to the Secretary of State, Moscow 16.9.1939, 70–71; The Chargé in Japan (Dooman) to the Secretary of State, Tokyo 18.9.1939, 71–73.

Japanilaiset olivat vuonna 1939 jo hyvin halukkaita saattamaan pitkittyneen Kiinan konfliktin päätökseen; jopa niin halukkaita, että neuvotteluja käytiin epäluotettavaksi koetun Neuvostoliiton kanssa yhteisen politiikan löytymiseksi. Grew'n mukaan armeija todennäköisesti tiedosti Neuvostoliiton aiemmat diplomaattiset liikkeet Saksan kanssa oman asemansa pönkittämiseksi, mutta kiinnostusta Neuvostoliiton mahdolliseen apuun Kiinaa vastaan löytyi silti. Yhdysvaltojen ulkoministeriön mukaan oli epätodennäköistä, että Neuvostoliitto ja Japani lähentyisivät tavalla joka vaikuttaisi merkittävästi Itä-Aasian tilanteeseen. Sopimusta maiden välille saatiinkin odottaa aina kevääseen 1941 saakka.²⁴³

4.2 Japanin sisäpolitiikka ja kolmiliiton synty

Paroni Hiranuman hallituksen epäonnistuminen Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksen ennakoimisessa johti hallituksen eroon 28. elokuuta 1939 ja oli osoitus hallituksen halusta kantaa vastuu politiikan massiivisista erehdyksistä. Kenraali Abe Nobuykin hallituksen tehtäväksi annettiin uuden, antikomintern-sopimuksesta itsenäisen, politiikan luominen Saksaan kohdistuneen pettymyksen seurauksena. Doomanin mukaan hallitus oli merkittävä lähinnä olosuhteistaan joissa se luotiin, eikä niinkään jäsenistöltään. Tämä saattoi olla osasyynä jälleen yhteen lyhytikäiseen hallitukseen, sillä jatkuva inflaatio ja Kiinan konfliktin väsyttävä jatkuminen johtivat pääministerin erovaatimusten yltymiseen jo joulukuussa 1939. Myös hallituksen kiristynyt ote kaikilla kansallisilla alueilla oli omiaan yllyttämään julkisen mielipiteen tyytymättömyyttä vallitseviin oloihin ja Aben hallitus erosi alkuvuodesta 1940 250 parlamentin jäsenen allekirjoitettua pääministerin erovaatimuksen.²⁴⁴

Myöskään 16. tammikuuta 1940 nimitetty amiraali Yonai Mitsumasan johtama hallitus ei osoittautunut pitkäikäiseksi. Hallituksen toimeettomuus, sekä yksimielinen vaatimus poliittiselle muutokselle ja ulkopoliittikan uudistamiselle kaatoivat hallituksen heinäkuussa 1940 ja prinssi Konoë Fumimaro valittiin muodostamaan toista hallitustaan. Merkittäviä kasvoja uudessa

---

²⁴³ The Far East 1939: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 27.11.1939, 85–86; Memorandum Prepared in the Department of State [Undated], 92–95.

²⁴⁴ The Far East 1939: The Chargé in Japan (Dooman) to the Secretary of State, Tokyo 28.–29.8.1939, 447–449; 12.9., 449–454; The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 28.12.1939, 454–455.

hallituksessa olivat poliittisesti intohimoinen ulkoministeri Matsuoka Yosuke, sekä Neuvostoliiton kanssa suhteita hoitanut sotaministeri kenraali Tojo Hideki. Jo hyvin pian Matsuokan valinnan jälkeen kävi selväksi, että ulkoministeriksi oli noussut vahva totalitarismin ja kolmiliiton puolestapuhuja. Yhdysvaltain suurlähetystön haastattelema Matsuoka totesi, että maailmassa ei ollut tilaa kahdelle kilpailevalle järjestelmälle ja taistelussa totalitarismi voittaisi ehdottomasti demokratian. Lisäksi Matsuoka kertoi nähneensä meneillään olevan sodan jo kuusi vuotta sitten, jolloin häntä oli pidetty hulluna yksipuoluejärjestelmän kannattamisen vuoksi. Nyt aika oli Matsuokan mielestä kypsä ”kansan vaatimalle fasismien synnylle”.²⁴⁵

Uusi hallitus aloitti ulkoministeri Matsuokan esimerkin mukaisesti uudelleen suhteiden lämmittämisen akselivaltioihin. Saksan menestys Euroopassa ja Ranskan miehitys olivat omiaan rohkaisemaan voitokkaisiin akselivaltioihin tukeutumiseen ja Grew'n mukaan kuukausien työ suhteiden parantamisessa Yhdysvaltoihin näytti nyt valuvan hiekkaan. Kulminaationa Matsuokan työlle oli 27. syyskuuta 1940 allekirjoitettu kolmiliitto Berliinissä, joka päätti toistaiseksi spekulatiot Japanin mahdollisista ulkopoliittisista suuntauksista ja liitti Japanin tiukasti akselivaltioihin. Matsuoka perusteli kolmiliittoa maailman vajoamisella sodan kaaokseen ja Japanin ja Saksan samanlaisilla mentaliteeteilla. Lisäksi Matsuoka totesi maailmanrauhan saavutettavan nopeammin tällä yhteistyöllä.²⁴⁶

Kolmiliitossa Saksa, Italia ja Japani lupasivat tukea toisiaan, mikäli joku sopimuksen osapuolista joutuisi hyökkäyksen kohteeksi kolmannen osapuolen toimesta. Japanin laivaston johto kuitenkin kieltäytyi hyväksymästä tällaista sopimusta, sillä se pelkäsi aggressioiden alkavan Atlantilla ennen kuin Japanin laivasto olisi valmis sotaan Tyynellämerellä. Siten sopimukseen liitettiin salainen artikla, jonka mukaan kukin osapuoli sai itse päättää, milloin toinen osapuoli oli joutunut aggression kohteeksi. Japani oli siten valmis vetäytymään sitoumuksestaan auttaa Saksaa sodan syttyessä. Sopimuksen päällimmäinen tarkoitus olikin estää Yhdysvaltoja liittymästä sotaan.²⁴⁷

Grew'n mielestä kolmiliitto oli vakava japanilainen uhkapeli sen puolesta, että Saksa voittaa sodassa Iso-Britannian. Grew korosti ulkoministeri Matsuokalle, että Japani satoi itsensä turhaan Saksaan, jolla ei ollut minkäänlaisia valmiuksia tukea Japania Itä-Aasiassa. Samalla vaarannettiin

---

²⁴⁵ Japan 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 17.–18.7., 21.7.1940, 964–967.

²⁴⁶ Japan 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 23.7.1940, 967–969; Japan 1931–41 Vol. II: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 28.9.1940, 168–169.

²⁴⁷ Sagan 1988, 900.

suhteet Yhdysvaltoihin ja Iso-Britanniaan ja katkaistiin kaupankäynti muuhun maailmaan. Grew'n mukaan suurimmat hyötyjät liitosta olivatkin Saksa ja Italia, sillä Yhdysvalloille oli nyt luotu pelote sodasta Tyynellämerellä, mikäli se liittyisi sotaan Euroopassa.²⁴⁸

The New York Times korosti uutisoinnissaan kolmiliitosta sen ajoitusta. Sen mukaan liitto oli odotettu, sillä sopimuksen osapuolet olivat jo neljä vuotta aiemmin allekirjoittaneet antikomintern-sopimuksen ja siten sitoutuneet yhteiseen politiikkaan jo silloin. Juuri nyt käynnissä oli taistelu Britanniaasta ja sopimuksen suurin vaikutus oli psykologinen niin Saksalle kuin Japanillekin. Myös *The New York Times* kyseenalaisti sopimuksen konkreettisen hyödyn Japanille ja korosti sopimuksen antavan sotaan väsyneille japanilaisille uskon tulevaisuuteen liittolaisten tuella. Sopimuksen toinen tärkeä tehtävä oli *The New York Timesin* mukaan pelote Yhdysvalloille sotaan liittymisestä, sillä Yhdysvallat oli Neuvostoliiton ohella lehden mukaan ainoa vastustaja, jota Saksa ja Italia pelkäsivät.²⁴⁹

The New York Timesin uutisointi ja mielipiteet kolmiliitosta ja sen merkittävydestä ovat huomattavan yhtenäisessä linjassa Yhdysvaltain ulkoministeriön ja Kaukoidän laitoksen näkemysten kanssa. Itsenäinen pohdinta ja kolmiliiton luomien uhkakuvien käsittely jäävät puuttumaan lähes täysin ja on siksi luultavaa, että linjaus ja lähteet tällaiseen uutisointiin tulivat pitkälti ulkoministeriöltä. Tämä ei ole journalismissa harvinaista, sillä hallitus on suurimpia lehdistön lähteiden tarjoajia ja siksi niiden mielipiteet saattavat painottua hallituksen kannan mukaisesti. *The New York Timesin* neutraalius voidaan kuitenkin tällaisessa tilanteessa kyseenalaistaa.

Ulkopoliittisten uudistusten lisäksi myös Japanin sisäpolitiikassa tehtiin uuden hallituksen myötä uudistuksia. Vanhempien valtiomiesten *genro* oli alkanut jäsenkatonsa vuoksi menettää merkitystään, sillä vuonna 1940 sen jäsenistä oli elossa enää yksi alkuperäinen jäsen, prinssi Saionji Kimmochi. Toukokuun 1932 salamurhan jälkeen prinssi Saionji ei käytännössä ollut enää valinnut yksin pääministereitä ennen muiden poliittisten merkkihenkilöiden konsultointia ja Kiinan kriisin puhkeamisen jälkeen niin Hiranuman, Aben kuin Yonain hallitukset oli valittu poliittisilla konferensseilla ilman prinssi Saionjin läsnäoloa. Uudeksi elimeksi suunniteltiin *Jushin*, jossa jäsenenä olivat salaisen neuvoston jäsenistä presidentti ja sinetin haltija sekä kaikki elossa olevat

---

²⁴⁸ Japan 1931–41 Vol. II: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 29.9.1940, 169–171.

²⁴⁹ NYT 28.9.1940 "Japan in the Axis", Raymond Daniell: "London views pact as warning to U.S."

edelliset pääministerit. Myös laivasto- ja sotaministerien mielipiteet olivat viime vuosina painaneet paljon ja ne sisältyivät siten Grew'n mukaan ainakin osin uuteen elimeen.²⁵⁰

Kehitys kohti autoritaarista hallintoa vahvistui siten entisestään Japanin politiikassa uuden patriarkaalisen neuvoa-antavan elimen muodossa, joka heijasteli syvälle Japanin historiaan ulottuvia perinteitä. Lisäksi poliittiset puolueet Seiyukai ja Minseitō hajosivat elokuuhun 1940 mennessä, vaikka todellisuudessa niiden vaikutusmahdollisuudet olivat jo usean vuoden ajan olleet varsin marginaaliset. Prinssi Konoen nimeämä komissio uuden elimen luomiseksi oli Grew'n mukaan suuresti nationalismiin kallistunut ja Kono myönsikin maan olevan matkalla kohti kansallissosialismia valtion resursseja valjastettaessa yhteiseen tehokkaaseen käyttöön. Vaikka eurooppalainen fasismi ei Japanissa tulisikaan sellaisenaan käyttöön, näkyi Grew'n mukaan japanilaisten jo aiemmin harrastama imitointi varsin raskaasti näissä uusissa suuntauksissa, kun mallia otettiin voitokkaista akselivalloista.²⁵¹

Yhdysvaltain Osakan konsuli McConaughy huomautti marraskuussa 1940, että Japanin politiikassa oli havaittavissa häiritseviä kehityslinjoja. Julkista mielipidettä muokattiin hänen mukaansa voimakkaasti hallituksen linjan mukaiseksi ja ulkomaalaisten oikeuksia ja ulkomaankauppaa rajoitettiin. Japanissa myös ajateltiin, että Yhdysvaltojen olisi taivuttava Japanin politiikan kannalle.²⁵² Vastaavanlaiset ajatukset ja mielipiteen muokkaukset olivat kuitenkin olleet nähtävissä Japanin politiikassa jo vuosia ja McCounaughyn raportti voidaankin nähdä ne hyvin tiivistävänä.

Yleistä huolestumista Yhdysvaltain ja Japanin suhteiden huonontumiseen oli havaittavissa myös joissakin japanilaisissa piireissä, mikä kävi ilmi kun Japanin laivaston yleisesikunnan varapäällikkö lounasti suurlähetystön laivastoasiamiehen ja varalaivastoasiamiehen kanssa hyvin lämpimissä tunnelmissa joulukuussa 1940. Mukana oli myös useita merkittäviä japanilaisia laivastoupseereita, mikä kuvasti laivaston halukkuutta säilyttää hyvät suhteet Yhdysvaltoihin. Laivaston piireissä oli havaittavissa selkeää tyytymättömyyttä ulkoministeri Matsuokan toimintaan ja tahdittomiin puheisiin, sekä kolmiliittoon sitoutumiseen. Grew'n mukaan suurlähetystö oli vielä epävarma siitä, miksi laivasto halusi niin kovasti välttää sodan, joskin suurimpana syynä pidettiin öljyn saatavuuden vaarantumista. Grew'n mukaan laivaston haluttomuutta sotaan Yhdysvaltoja vastaan

---

²⁵⁰ Japan 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 16.8.1940, 969–973.

²⁵¹ Japan 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 5.9.1940, 974–977.

²⁵² Japan 1940: Memorandum by the Consul at Osaka (McConaughy), Temporarily in the United States, Washington 18.11.1940, 978–981.

lisäsi myös se, että osa Japanin laivastosta oli vielä rakenteilla ja mahdollisessa sodassa Yhdysvaltoja vastaan laivasto joutuisi kantamaan suurimman vastuun sotaponnisteluista.²⁵³

Siinä missä Japanin armeija oli sotinut jo vuosia Aasian mantereella, oli Japanin laivaston iskukyky vielä melko suuri arvoitus ja siten kysymysmerkki amerikkalaisille. Vaikutti kuitenkin siltä, että armeijaan verrattuna laivasto (tai ainakin laivaston johto) oli paljon tietoisempi vaaroista, joita sodan lietsominen Yhdysvaltoja vastaan toisi mukanaan. Armeija ei ollut yhtä riippuvainen öljystä kuin laivasto, jota varmasti häiritsi ajatus öljyntuonnin katkeamisesta sodan vuoksi. Grew'n epävarmuus laivaston halusta välttää sota kuulostaa siksi melko erikoiselta. Erikoinen piirre on myös näin itsenäinen laivaston asema Japanin poliittisessa järjestelmässä, kun se omatoimisesti kyseenalaisti hallituksen harjoittaman politiikan ja sen vaikutukset Yhdysvaltoihin.

4.3 Yhdysvallat Japanin hillitsijänä

Sota Euroopassa satoi ensimmäisen maailmansodan tavoin suurvaltojen huomion kotirintamille ja jätti Aasian siirtomaat vähemmälle huomiolle tehden niistä houkuttelevan saaliin Japanin laajenevalle imperiumille. Erityisesti Hollannin Itä-Intia kiinnosti öljyvarojensa vuoksi suuresti Japania. Japanin Batavian konsuli Saito ilmaisi amerikkalaiselle kollegallensa olevansa pettynyt Hollannin Itä-Intian epäystävälliseen suhtautumiseen Japaniin, vaikka Japani vakuutti, ettei sillä ollut alueellisia intressejä Itä-Intiassa. Yhdysvaltain konsuli Earle Dickover vastasi, että nihkeä suhtautuminen oli varmasti ymmärrettävää, kun Japanin laivasto avoimesti kannatti etelään etenemistä. Saito itse tunnustautui aseettoman laajenemisen puolestapuhujaksi ja korosti, että Japanin halu varmistaa raaka-aineiden saanti oli kova erityisesti Yhdysvaltojen taloudellisten pakotteiden uhan alla.²⁵⁴

Suurlähettiläs Grew oli arvioinut jo vuosia sitten Itä-Aasian tilanteen kiristyessä, että mikäli sota syttyisi Euroopassa, Japani tulisi etenemään Aasiassa. Ainoa Japania hillinnyt tekijä näyttikin nyt olevan Yhdysvallat ja sen pysyttäytyminen sodan ulkopuolella. Japani halusi turvata Yhdysvalloista

---

²⁵³ Japan 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 24.12.1940, 981–984.

²⁵⁴ The Far Eastern Crisis 1940: Memorandum by the Consul General at Batavia (Dickover) of a Conversation With the Japanese Consul General (Saito), Batavia 2.2.1940, 1-3.

riippumattoman öljynsaannin Hollannin Itä-Intiasta, mutta aggressio saattaisi tuoda Yhdysvallat aseelliseen konfliktiin Japanin kanssa. Tilanteen epävarmuus sai Japanin epäröimään vielä senkin jälkeen, kun Saksa aloitti hyökkäyksensä länsirintamalla Belgiaa, Hollantia ja Ranskaa vastaan. Kesän 1940 aikana Japanin laivasto painosti ulkoministeriötä hankkimaan uusia lupia öljykenttien etsintään Hollannin Itä-Intiasta ja myös ostovaatimuksia lisättiin yli 20 %:iin Itä-Intian vuotuisesta öljyntuotantomäärästä.²⁵⁵

Ranskan antautuminen kesäkuussa 1940 mahdollisti uudenlaisen paineen kohdistamisen Ranskan Indokiinaan, josta oli Japanin suureksi närkekseen kuljetettu paljon raaka-aineita ja aseita Chiang Kai-shekin hallinnolle Kiinaan. Ranskan uusi Vichyn hallitus suostui syyskuussa kaikkiin Japanin vaatimuksiin, mukaan lukien öljyn ja muiden raaka-aineiden Kiinan kuljetuksien kieltämiseen, taloudelliseen yhteistyöhön Japanin kanssa, sekä armeijan kauttakulkuoikeuteen ja lentokenttien käyttöön.²⁵⁶ Yhdysvaltain ulkoministeri Hull ei peitellyt suuttumustaan Ranskan suurlähettiläs Henry-Haye'lle Vichyn hallituksen toimista, kun Japani oli vasta muutama kuukausi sitten vakuuttanut Yhdysvalloille säilyttävänsä *status quon* Itä-Aasiassa:

*”--the Government of the United States had contested in every way short of military activities every inch of the Japanese movement of aggression, which is intended to cover every square foot of land and sea from Hawaii to Siam for the purpose of the most drastic military, political and economic domination on the sole theory of enriching Japan and Japanese citizens at the expense of the natives everywhere -- this invasion contemplates the destruction of all international law, treaty obligations, sovereignty of other nations and liberty of their citizens--”*²⁵⁷

Ulkoministeri Hullia ärsytti erityisesti se, että Vichyn hallitus ei ollut konsultoinut Yhdysvaltoja ennen sopimuspäätöksen tekemistä, mikä kaivoi maan Yhdysvaltojen Japania hillitsevän politiikan alta. Liittoutuneille kävi varmasti nopeasti selväksi, että Vichyn hallitus edusti todellisuudessa Saksaa ja sen intressejä. Lausunto on myös havainnollistava Hullin kiristyneestä suhtautumisesta

---

²⁵⁵ The Far Eastern Crisis 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 12.6., 1.7.1940, 24, 39–40.

²⁵⁶ The Far Eastern Crisis 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 20.6., 7.7.1940, 30–31, 40–41; The Ambassador in China (Johnson) to the Secretary of State, Chungking 3.9.1940, 93–94.

²⁵⁷ The Far Eastern Crisis 1940: Memorandum by the Secretary of State of a Conversation With the French Ambassador (Henry-Haye), Washington 11.9.1940, 106–107.

Japaniin ja sen harjoittamaan politiikkaan Itä-Aasiassa, vaikka sitä värittääkin varmasti tunteiden leimahtaminen.

Yhdysvaltain Aasian laivaston komentajan Thomas Hartin mukaan Japani oli marraskuuhun 1940 mennessä epäilemättä sitoutunut etenemään etelään Itä-Aasiassa. Päämääriä saattoi olla vain yksi, Hollannin Itä-Intia, mutta reittejä kaksi: 1) brittien ohittaminen Singaporessa ja Malesiassa ja eteneminen suoraan Itä-Intiaan, tai 2) Indokiinan, Thaimaan, Burman, Malesian ja Singaporen valtaamisen kautta eteneminen Itä-Intiaan. Muut akselivallat epäilemättä kannattivat jälkimmäistä vaihtoehtoa, joka tekisi enemmän tuhoa briteille, mutta brittien tilanne Aasiassa näytti Hartin mukaan joka tapauksessa tukalalta. Hartin kuuma kysymys aiheeseen oli, mitä amerikkalaisten tulisi tehdä. Jos Itä-Intiaa päätettäisiin puolustaa, tulisi valmistelujen olla hyvät, jolloin Japani ei välttämättä Yhdysvaltojen väliintulon pelossa hyökkäisi. Sama kysymys oli myös Yhdysvaltojen ulkopoliittisen johdon mielessä.²⁵⁸

Apulaisulkoministeri Sumner Wellesin²⁵⁹ vierailu Eurooppaan ja Iso-Britanniaan alkuvuodesta 1940 paljasti rauhan mahdollisuuksien olevan illuusiota ja vakuutti Yhdysvaltojen johdon brittien taistelutahdosta. Winston Churchill nousi pääministeriksi 10. toukokuuta ja hänen ja presidentti Rooseveltin välille kehkeytyi nopeasti yhteisymmärrys, jota auttoi molempien palvelustausta laivastossa. Yhdysvallat aloitti mittavan aseavun Britannialle pian Churchillin pääministeriksi nousemisen jälkeen, mutta täysin vastalauseitta operaatio ei sujunut. Yhdysvaltain hallituksesta saivat lähteä niin sotaministeri Harry Woodring, kuin laivastoministeri Charles Edisonkin, kun presidentin vaatimukseen sotamateriaalin lähettämisestä ei taivuttu. Sotaministeriksi nousi sittemmin Henry Stimson, joka puhui voimakkaasti Iso-Britannian auttamisen puolesta ja kuului kovan linjan kannattajiin Japaniin kohdistuvassa politiikassa.²⁶⁰

Roosevelt oli ensimmäinen Yhdysvaltojen presidentti, joka valittiin kolmannelle kaudelle marraskuussa 1940. Sodan uhka ja sotamateriaalilauksien avulla elpyvä talous edesauttoivat vahvan presidentin valitsemista ja mahdollistivat uudenlaisen keskittymisen ulkopoliittikkaan, jota presidentin kampanjointi oli hetkeksi häirinnyt. Yhdysvaltain laivaston komentaja Harold Stark²⁶¹ laati loppuvuodesta 1940 strategisen doktriinin (tunnettiin nimellä Rainbow 5), joka hyväksyi

---

²⁵⁸ The Far Eastern Crisis 1940: The Commander in Chief, United States Asiatic Fleet (Hart) to the Chief of Naval Operations (Stark), Manila 13.11.1940, 208–210.

²⁵⁹ Englanniksi Under Secretary of State.

²⁶⁰ Kennedy 1999, 436–438, 442–446, 448–449, 457–458.

²⁶¹ Englanniksi Chief of Naval Operations.

näkemyksen Yhdysvaltojen liittymisestä sotaan Saksaa ja Japania vastaan. Iso-Britannian sotilasvoimat nähtiin riittämättömiksi Saksan kukistamisessa ja siten amerikkalaisjoukkojen lähettäminen Euroopan rintamalle oli välttämätöntä. Tyynellämerellä Yhdysvaltojen tuli doktriinin mukaan säilyttää puolustava asenne ja välttää sotaan joutumista Japanin kanssa, ainakin kunnes Saksa olisi kukistettu. Ensimmäiset brittiupseerit saapuivat salaisiin neuvotteluihin Yhdysvaltoihin tammikuussa 1941, jolloin sopimus Saksan lyömisestä ennen Japania vahvistettiin. Kysymys siitä, miten Japani pidettäisiin poissa sodasta, olikin sitten haastavampi.²⁶²

Diplomatian osoittautuessa tehottomaksi Yhdysvallat alkoi tasaisesti kiristää taloudellisia toimiaan Japania vastaan vuoden 1940 aikana. Hornbeckin suositusten mukaisesti Yhdysvallat irtisanoi taloussopimuksensa Japanin kanssa vuodenvaihteesta 1940 alkaen, joka oli ollut voimassa vuodesta 1911 lähtien. Lisäksi Yhdysvallat aloitti heinäkuussa 1940 mittavan aseistautumisohjelman, mikä aiheutti useiden vientiartikkeleiden myyntirajoituksia ja lisenssin alle joutumista. Käytännössä presidentin allekirjoittama laki²⁶³ mahdollisti minkä tahansa artikkelin viennin rajoittamisen ja kieltämisen kansalliseen turvallisuuteen vedoten.

Presidentti Roosevelt, valtiovarainministeri Henry Morgenthau Jr., sotaministeri Henry Stimson, laivastoministeri Frank Knox, sekä apulaisulkoministeri Sumner Welles väittelivät useita päiviä siitä, mitä artikkeleita lisenssin alle asetettaisiin.²⁶⁴ Lopulta romurauta ja romuteräs, sekä jotkin öljytuotteet säännösteltiin, mutta saarrosta poistettiin suurin osa länsimaista, sekä Iso-Britannian imperiumi. Japanilaiset kritisoivat jyrkästi toimia, sillä rajoitteet olivat heidän mielestään suunnattu pelkästään Japania vastaan. Ulkoministeri Hull vastasi lakonisesti, että kyse oli kansallisesta turvallisuudesta, eikä Yhdysvaltain hallitus siksi ottanut muiden maiden mielipiteitä asiassa huomioon.²⁶⁵

Yhdysvaltain toimien seurauksena japanilaiset lisäsivät vaatimuksiaan Hollannin Itä-Intiaa kohtaan paitsi öljytuotteiden, myös raaka-aineiden kuten nikkelin, volframin ja tinan osalta. Valtiovarainministeri Henry Morgenthau, sekä ulkoministeriön neuvonantaja Hornbeckin mielestä kauppasaarrosta pitäisi tehdä täydellinen ja kaikki öljytuotteet pitäisi asettaa saartoon Japanin

---

²⁶² Kennedy 1999, 463–464, 479–482.

²⁶³ ”An act to expedite the strengthening of the national defence”, Japan 1931–41 Vol. II: Proclamation No. 2413, Signed by President Roosevelt, July 2, 1940, 211–212

²⁶⁴ Chihiro 1968, 107.

²⁶⁵ Japan 1931–41 Vol. II: The Department of State to the Japanese Embassy, 9.8.1940, 219–220. The Far Eastern Crisis 1940: Memorandum by the Acting Secretary of State (Welles), Washington 26.7.1940, 589–590.

osalta. Heidän mukaansa Japani ei ollut täydellisen riippuvainen Yhdysvaltojen öljystä ja sillä oli muitakin lähteitä. Saarto ei siten johtaisi Hollannin Itä-Intian valtauksen, kuten moni taho pelkäsi. Morgenthaun ja Hornbeckin mukaan Japani odotti lisäksi Euroopan tilanteen kehittymistä, eikä se halunnut vaarantaa laivastoaan Yhdysvaltojen pelossa. Öljysaarrosta päätettiin toistaiseksi kuitenkin pidättäytyä Japanin erityisesti Itä-Intiaa kohtaan harjoittaman painostuksen vuoksi.²⁶⁶

4.4 Japani ja Yhdysvallat törmäyskurssilla

4.4.1 Suurlähettiläs Grew'n vaikea asema

Japanin ulkopoliittika oli vuoden 1940 lopussa pattitilanteessa. Suhteet Yhdysvaltoihin olivat kylmentyneet entisestään, eikä parannusta ollut näkyvissä. Yhdysvaltain Japanin suurlähetystön tietolähteen mukaan kaikki ”järkevät” japanilaiset kannattivat suhteiden parantamista Yhdysvaltoihin erityisesti taloudellisista näkökulmista. Samalla Japanin ulkoministeri Matsuokasta liikkui paljon huhuja, joiden mukaan hän oli joko hermoromahduksen partaalla tai menettämässä järkensä. Suurlähettiläs Grew ei kyennyt näitä huhuja vahvistamaan omakohtaisesti, joskin on todettava monien eri raporttien sävystä, että myös Grew piti Matsuokaa vähintäänkin outona. Japanilaiset tuntuivat loppuvuodesta 1940 jo hyväksyvän, että suurin ongelma suhteissa Yhdysvaltoihin oli Kiinan kysymys. 1930-luku oli kuitenkin jo osoittanut, että Kiinan politiikkaa ei kyetty valtion johdon osalta muuttamaan niin kauan kuin armeija oli asiasta eri mieltä.²⁶⁷

Myös kolmiliitto aiheutti Japanin hallituksessa päänvaivaa. Laivasto tuntui olevan siihen tyytymätön sen Yhdysvaltoja vastaan aiheuttaman vastakkainasettelun vuoksi, mikä nostaakin pintaan kysymyksen, miksi laivasto alun perin suostui kolmiliiton solmimiseen. Erään suurlähetystön japanilaislähteen mukaan Matsuoka oli syyskuussa vakuuttanut sotaministeri Tojo Hidekin ja laivastoministeri Oikawa Koshiron kolmiliiton tärkeydestä, jolloin Yhdysvallat lakkaisi painostamasta Japania. Yhdysvaltojen reagoiessa täysin päinvastoin hallituksen jäsenet

---

²⁶⁶ The Far Eastern Crisis 1940: The Ambassador in the United Kingdom (Kennedy) to the Secretary of State, London 24.6.1940, 581–582; Memorandum of Conversation by the Adviser on Political Relations (Hornbeck), Washington 15.8.1940, 597–598. Sagan 1988, 898.

²⁶⁷ The Far Eastern Crisis 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 7.12.1940, 458–463.

ymmärsivät, että heitä oli johdettu tällaisilla kuvitelmillä harhaan. Matsuoka tuntui lisäksi olevan haluton jakamaan tietojaan Yhdysvalloista, sillä se olisi johtanut hänen itsensä joutumiseen huonoon valoon.²⁶⁸ Japanin ulkoministeriin kohdistunut epäluottamus, sekä hänen epävakaa mielentilansa vaikeuttivat myös suurlähettilään työtä, sillä ulkoministeri oli tärkein yhteyshenkilö Japanin ylimpään johtoon.

Tyytymättömänä ulkoministeriön hänelle antamiin ohjeisiin ja tietoihin suurlähettiläs Grew kirjoitti joulukuussa 1940 kirjeen suoraan presidentti Rooseveltille korostaen, että toimia sodan estämiseksi tuli tehdä heti, sillä diplomatia Japanissa oli voitettu. Grew'n mukaan perättömät uhkaukset olivat kaikesta päätellen hyödyttömiä ja uhkaukset piti pystyä siksi toteuttamaan. Varsinaiset konkreettiset ehdotukset toimiksi Japania kohtaan jäivät kirjeestä puuttumaan ja onkin vaikea sanoa, mitä suurlähettiläs halusi presidentin tekevän. Aiemmin hän oli kehottanut Yhdysvaltoja vastaamaan tiukasti Japanin asettamaan haasteeseen, mutta toisaalta hän vastusti talouspakotteita, jotka ajoivat Japanin akselivaltojen politiikan mukaisesti ekspansioon. Presidentti Roosevelt välitti Grew'n lähettämän viestin sittemmin ulkoministeri Hullille seuraavalla kommentilla: "Will you personally prepare a reply for my signature? F.D.R."²⁶⁹

Roosevelt ei siis viitsinyt edes itse vastata Grew'n viestiin. Grew'n epäonneksi Yhdysvallat oli juuri käytännössä tehnyt sotilaalliset päätöksensä suhteessa Japaniin laatimalla strategian, joka hyväksyi sotaan liittymisen niin Saksaa kuin Japaniakin vastaan. Ulkopoliitiikan tehtäväksi Japania kohtaan asetettiin vain sodan lykkääminen ja presidentin viestistä voidaan hyvin päätellä, että Grew'n neuvoja tai kommentteja ei tässä suhteessa oltu valmiita ottamaan huomioon. Vuoden 1941 aineistoja tarkasteltaessa on myös huomattavaa painopisteen selkeä siirtyminen suurlähettiläs Grew'n Tokiosta lähetetyistä raporteista Yhdysvaltojen ulkoministeriössä laadittuihin, mikä kertoo vähentyneestä arvostuksesta suurlähettilään raportointia kohtaan.

Grew korosti maaliskuussa 1941, että Yhdysvaltain Japanille asettamat pakotteet ajoivat Japania poliittisesti kohti akselivaltoja ja materiaalisesti kohti Hollannin Itä-Intiaa. Toisaalta Japani pyrki myös parantamaan suhteitaan Neuvostoliittoon, sillä kahden suurvallan huonoja suhteita ei koettu missään nimessä hyväksi asiaksi. Epäluuloisiakin piirejä Neuvostoliittoa kohtaan tuki yhä löytyi, ja esimerkiksi entinen ulkoministeri Hirota oli vakuuttunut ulkoministeri Matsuokan tien tuhoisuudesta ja näki lietsomiset Yhdysvaltoja vastaan Neuvostoliiton tahdon toteuttamisena.

---

²⁶⁸ The Far Eastern Crisis 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 8.12.1940, 464–466.

²⁶⁹ The Far Eastern Crisis 1940: The Ambassador in Japan (Grew) to President Roosevelt, Tokyo 14.12.1940, 469–471.

Kaikesta huolimatta Japani solmi 14. huhtikuuta 1941 hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa turvatakseen pohjoisen rintamansa ja se uskoi samalla seuraavansa Saksan esimerkkiä.²⁷⁰

4.4.2 Rauhantunnusteluja

Yhdysvalloissa vieraili alkuvuodesta 1941 japanilaisen *Shiunso*-lehden vaikutusvaltainen toimittaja Hashimoto, jolla oli paljon yhteyksiä Japanin ylimpään johtoon. Tällaisen henkilön lähettäminen vierailulle Yhdysvaltoihin oli siten kaikesta päätellen hallituksen harkittu teko. Hashimoto myönsi ulkoministeriön Kaukoidän laitoksen keskusteluissa, että suurimmat ongelmat Yhdysvaltain ja Japanin suhteissa olivat Kiinan kysymys, Japanin suunnitelmat Aasian yhdistämiselle, sekä sopimus Saksan kanssa. Hashimoton mukaan Japani oli halukas sopuun Kiinassa, mutta ehtona oli, että Yhdysvaltojen tuli tunnustaa Japanin etuoikeudet Aasiassa ja jatkaa taloudellista yhteistyötä.²⁷¹

Hornbeck totesi, että amerikkalaiset olivat epävarmoja siitä, oliko Japani akseliliitosta itsenäinen toimija vai pysyvästi leiriin liittynyt. Jos Japani laskettaisiin akselivaltioksi, sitä kohdeltaisiin sen mukaan ja mikäli Japani olisi itsenäinen toimija, sitä arvioitaisiin sen toimien perusteella. Tässä kohtaa Yhdysvallat ei voinut Stanley Hornbeckin ja Joseph Ballantinen²⁷² mukaan tulla Japania vastaan Hashimoton ehdottamalla tavalla, sillä kumpikaan vaihtoehdoista ei näyttänyt hyvältä. Ballantine antoi helmikuussa 1941 lausunnon, jossa hän totesi Yhdysvaltojen olevan halukas ongelmanratkaisuun Tyynellämerellä, mutta Japanin rikkoessa Nine-Power Treatyä, se oli vaikeaa. Ballantine mukaan sopimukset olivat aina mahdollisia muutoksille, mutta ne tuli tehdä yhteisillä päätöksillä.²⁷³

Maaliskuussa Yhdysvaltain presidentti Roosevelt ja ulkoministeri Hull aloittivat välikäsien kautta salaiset neuvottelut Japanin johdon kanssa, jonka tuloksena oli luonnos, jossa Japani muun muassa lupautui solmimaan rauhan Kiinassa, hylkäämään akseliliiton, sekä kunnioittamaan toisia valtioita

---

²⁷⁰ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 18.2., 5.3.1941, 43–44, 58–60. Sagan 1988, 903.

²⁷¹ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum of Conversation by the Assistant Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Ballantine), Washington 18.1., 22.1., 5.2.1941, 4-6, 10–13.

²⁷² Ulkoministeriön Kaukoidän laitoksen varapäälikkö.

²⁷³ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum of Conversation by the Assistant Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Ballantine), Washington 18.1., 22.1., 5.2.1941, 4-6, 27–28. Oral Statement by the Assistant Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Ballantine) on February 14, 31–33.

tasavertaisina voimina Tyynellämerellä. Lisäksi tavoitteena oli järjestää ylimpien valtiomiesten konferenssi Havaijilla, johon osallistuisivat presidentti Roosevelt ja pääministeri Kono. Luonnos oli luonteeltaan vallankumouksellinen Japanin politiikalle ja monet amerikkalaiset poliitikot arvelivatkin, että useat japanilaiset poliitikot asettivat itsensä todelliseen salamurhan vaaraan sen vuoksi.²⁷⁴

Yhdysvalloissa vierailulla ollut ja neuvotteluja käynyt eversti Iwakuro Hideo epäili, että luonnoksen vallankumouksellisuudesta johtuen sitä ei kyettäisi ajamaan läpi ilman välittömiä konkreettisia taloudellisia ja poliittisia hyötyjä, joita Yhdysvaltojen tulisi Japanille myöntää. Iwakuron mukaan monet nimeltä mainitsemattomat japanilaiset virkamiehet olivat sitä mieltä, että näiden neuvottelujen epäonnistuessa sotaa lounaisella Tyynellämerellä ei kyettäisi estämään. Ulkoministerin neuvonantaja Hornbeck oli hyvin pessimistinen neuvottelujen onnistumisen suhteen. Hänen mukaansa sopimuksilla oli ollut hyvin vähän painoarvoa Tyynellämerellä viime vuosina ja neuvottelujen julkistaminen tekisi todella paljon haittaa suhteille Kiinaan ja Iso-Britanniaan. Hornbeck korosti, että koskaan Tyynenmeren historiassa ei ollut tärkeämpää korostaa Japanille, että Yhdysvallat oli valmis käyttämään sotilaallista voimaa sen pysäyttämiseksi.²⁷⁵

Toukokuussa Iso-Britannian suurlähetystö sai tietoonsa, että salaiset neuvottelut Japanin ja Yhdysvaltojen välillä olivat vuotaneet osin sisällöltään Saksan ja Italian tietoon. Japanin ulkoministeri Matsuoka joutui tämän vuoksi kovan paineen alle Saksan ja Italian osalta, mutta myös Iso-Britannia oli huolissaan Yhdysvaltojen avun jatkumisesta sille, eli reaktio oli täsmälleen sellainen, jota esimerkiksi Hornbeck oli pelännyt. Apulaisulkoministeri Welles joutui vakuuttelemaan Britannian suurlähettilästä siitä, että Yhdysvallat ei ryhtyisi mihinkään toimiin, jotka vaarantaisivat yhteistyön Iso-Britannian kanssa. Hornbeckin muistioihin alkoi kevään 1941 mittaan kehittyä hyvin kärsimätön ja jopa saarnaava sävy hänen mielipiteistään käytäviin neuvotteluihin hänen korostaessaan, että Japani pelasi vain aikaa, eikä minkäänlaista mielialan muutosta ollut Japanissa todellisuudessa tapahtunut.²⁷⁶

---

²⁷⁴ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Postmaster General (Walker) to the Secretary of State, New York 17.3., 18.3.1941, 97–107, 111.

²⁷⁵ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Postmaster General (Walker) to the Secretary of State, New York 4.4.1941, 119–120; Memorandum by the Adviser on Political Relations (Hornbeck) to the Secretary of State, Washington 5.4., 11.4.1941, 120–122, 147–148.

²⁷⁶ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum of Conversation by the Under Secretary of State (Welles), Washington 23.5.1941, 210–212; Memorandum by the Adviser on Political Relations (Hornbeck), Washington 23.5.1941, 212–214.

Tietovuodot ja Yhdysvaltain johdon keskinäiset erimielisyydet neuvottelujen tarpeellisuudesta Japanin kanssa saattoivat olla syy siihen, että sopimukseen ei päästy kevään kääntyessä hiljalleen kesään. Euroopan rintaman tapahtumat vaikuttivat myös pysäyttämättömästi Itä-Aasian tilanteeseen.

4.4.3 Ratkaisujen kesä 1941

Saksa rikkoi hyökkäämättömyyssopimuksensa hyökkäämällä Neuvostoliittoon 22. kesäkuuta ja Hitler toivoi siten työntävänsä lopullisesti kommunismin ulos Euroopasta. Länsivalloille hyökkäys tuskin tuli kovin suurena yllätyksenä, sillä Saksa ja Neuvostoliitto olivat toistensa ideologisia vihollisia. Japanille hyökkäys sen sijaan oli jälleen yksi epämiellyttävä yllätys Saksan varoittamattomissa toimissa, etenkin kun Japani oli vasta huhtikuussa solminut hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa.²⁷⁷

Yhdysvaltain ulkoministeriön Kaukoidän laitoksella hyökkäystä ei täysin pidetty negatiivisena asiana. Toisaalta Japani varmasti pohti nyt vakavasti etenemistä joko eteläisellä tai pohjoisella rintamalla ja oli siten haluttomampi solmimaan rauhaa Tyynellämerellä, mutta samalla hyökkäys vähensi myös Yhdysvaltojen kannalta tarvetta neuvotteluille. Argumentti on hyvin lähellä aiempaa Japanin irtautumista Washingtonin laivastosopimuksesta, joka myös nähtiin osin positiivisena asiana Yhdysvaltojen asevoimien rajoitusten poistuessa. Toisaalta argumenttia voidaan pitää hyvin yllättävänä, sillä Yhdysvallat halusi (ainakin virallisesti) pitää Japanin poissa sodasta mahdollisimman pitkään. Japanin hyökkäystä Neuvostoliittoon pidettiin huomattavasti todennäköisempänä kuin etelään etenemistä, mutta joka tapauksessa Kiinan tukeminen nähtiin ensisijaisena, jotta Japani ei saisi lisää resursseja hyökkäystä varten.²⁷⁸

Japanin hallitus oli jälleen uuden kriisin edessä. Saksan ja Neuvostoliiton välisen rauhan jatkuminen oli ollut yksi perusolettamus sotilasliiton luomiselle Saksan kanssa ja tuon virhearvion vuoksi hallitus koki mahdottomaksi jatkaa samalla kokoonpanolla. Konoen toinen hallitus erosi 16. heinäkuuta, mutta prinssi Kono jatkoi myös seuraavan hallituksen pääministerinä. Merkittävin

---

²⁷⁷ Kennedy 1999, 508; Sagan 1988, 903.

²⁷⁸ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hamilton), Washington 23.6.1941, 276–277; Memorandum by Mr. Willys R. Peck of the Division of Far Eastern Affairs, Washington 2.7.1941, 288.

muutos oli Matsuokan pudottaminen ulkoministerin paikalta, mutta muutoin hallitus säilytti lähes saman kokoonpanonsa. Suurlähettiläs Grew arvioi, että Japanin hallitus noudattaisi itsenäisempää ulkopoliittikkaa suhteessa Saksaan uuden katkeran pettymyksen myötä, kuten oli arvioitu myös Saksan solmittua varoittamatta hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa.²⁷⁹

Saksan varoittamattomien ulkopoliittisten toimien ohella Japania ärsytti Saksan harjoittama holhous Japania kohtaan ja saksalaisten rotuvihan paljastuminen ylpeille japanilaisille. Yhdysvaltain suurlähetystölle saapui kesäkuussa tietolähde, joka kertoi ulkoministeri Matsuokalle kohdistetun suuria paineita Hollannin Itä-Intian valtaukseen erityisesti Saksan suurlähetystön kautta. Saksa uskoi, että Yhdysvallat ei kykenisi toimimaan yhtä aikaa sekä Atlantilla että Tyynellämerellä ja kannusti Japania toimimaan siksi nopeasti. Myös Saksan vaikutus Japanin kulttuuriseen ja muuhun elämään oli tietolähteen mukaan paljon arvioidumpaa suurempaa.²⁸⁰ Grew arvioi hyökkäyksen mahdollisuutta Hollannin Itä-Intiaan kesäkuussa seuraavasti:

”If a decision to descend on the Netherlands East Indies were assuredly dependant upon the careful deliberation and exhaustive calculation of the Cabinet, I have little doubt that moderate and restraining influences would prevail or else that the issue would bring about the Cabinet’s fall. On the other hand, in order that we may be prepared for all eventualities, we should remember that the armed forces of Japan, as in the invasion of Manchuria, are capable of sudden and surprise action without the prior sanction of the government.--”²⁸¹

Vaikka hallituksen piireissä oli Grew’n mukaan jo sellainen käsitys, että suuri osa Yhdysvaltojen Tyynenmeren laivastosta oli siirretty Atlantille, epäili hän suuresti vallitsevaa ajankohtaa ja hallituksen kykyä päättää etenemisestä Hollannin Itä-Intiaan. Hän kuitenkin huomautti painokkaasti, että asevoimat olivat osoittaneet arvaamattomuutensa ja saattaisivat siten nationalistien tuella toteuttaa valtauksen myös ilman hallituksen suostumusta. Huomautus yllätyshyökkäyksen mahdollisuudesta oli myös ensimmäisiä sotilaallisia uhkakuvia, jotka kohdistuivat suoraan Yhdysvaltoihin.

---

²⁷⁹ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 18.7., 19.7.1941, 326–328, 332.

²⁸⁰ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 10.6., 23.7.1941, 264–265, 336–337.

²⁸¹ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 10.6.1941, 265.

Matsuokan korvaaminen poisti hallituksesta suoran natsismin kannattajan, mutta Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon nähtiin kuitenkin kultaisena tilaisuutena, jota ei voinut jättää käyttämättä. Kiistelyä herätti se, pitäisikö hyökätä Neuvostoliittoon vai edetä Yhdysvaltojen reaktion uhalla etelään, mutta lopulta eräänlaisena kompromissina päätettiin siirtää joukkoja eteläiseen Ranskan Indokiinaan, sillä sen ei arvioitu herättävän Yhdysvaltojen vastatoimia.²⁸² Arvio oli kuitenkin täysin väärä.

Yhdysvaltain ulkoministeri Hullin mukaan Japani oli tuomittava Indokiinan miehityksessä ehdottomasti hyökkääjänä, sillä Japani ei ollut Indokiinassa uhattuna minkään ulkopuolisen tekijän osalta. Hyökkäys vaaransi Hullin mukaan vakavasti Japanin kanssa käydyt neuvottelut ja oli nähtävä askeleena kohti koko eteläisen Tyynenmeren alistamista. Vastatoimia oli siten pohdittava.²⁸³ Epäselväksi jää mitä Hull tarkoitti koko eteläisellä Tyynellämerellä, mutta ulkoministeri uskoi ilmeisesti vakaasti Japanin jatkavan hyökkäysten tiellä, mikäli sille annettaisiin siihen mahdollisuus.

Ensimmäisenä askeleena Yhdysvallat jähdytti kaikki japanilaisten varat Yhdysvalloissa 25. heinäkuuta. Japanilaiset olivat toimesta ilmeisen hämmentyneitä ja järkyttyneitä ja ulkoministerin neuvonantaja Hornbeck arvioi, että ilmeisesti japanilaiset olivat aina jättäneet huomiotta Yhdysvaltojen mahdolliset vastatoimet kun niitä ei aiemmin ollut toteutettu (ainakaan suuressa määrin).²⁸⁴ Yhdysvaltojen järein ase eli öljysaarto oli kuitenkin vielä toteuttamatta.

Täydellinen öljysaarto oli herättänyt paljon keskustelua Yhdysvaltojen johdossa jo pitkään, mutta toistaiseksi siitä oli pidättäydytty Japanin Hollannin Itä-Intiaan kohdistaman uhan vuoksi. Kevään 1941 mittaan useat tahot ilmaisivat huolensa siitä, että suuret määrät öljyä päätyi syksyllä 1940 määrätyistä rajoituksista huolimatta japanilaisten käsiin – erityisesti sotilaskäyttöön – ja tuota öljyä oli mahdollista käyttää Yhdysvaltoja vastaan. Yhdysvaltain kongressi oli muun muassa esittänyt 20. toukokuuta kaikkien öljytuotteiden vientikieltoa Japaniin kansallisiin intresseihin vedoten. Laivastoministeriö arvioi vain vähän ennen Japanin Indokiinan miehitystä, että öljysaarto ei välittömästi johtaisi hyökkäykseen Hollannin Itä-Intiaan, sillä porauskaivot oli mahdollista pilata

---

²⁸² Sagan 1988, 904; Kennedy 1999, 509; Chihiro 1968, 110.

²⁸³ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum by Mr. Cecil W. Gray Assistant to the Secretary of State, Washington 24.7.1941, 339–341.

²⁸⁴ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum by the Adviser on Political Relations (Hornbeck), Washington 28.7.1941, 346–347.

paikallisten viranomaisten toimesta ja Japanilla oli toistaiseksi arviolta puolentoista vuoden varastot sotaoperaatioihin.²⁸⁵ Laivastoministeriön raportin loppupäätelmä oli kuitenkin selvä:

*”An embargo would probably result in a fairly early attack by Japan on Malaya and the Netherlands East Indies, and possibly would involve the United States in early war in the Pacific.--”*²⁸⁶

Laivastoministeriö ei siis suositellut öljysaartoa, sillä se johtaisi Yhdysvaltojen joutumiseen sotaan varhaisemmin kuin ilman öljysaartoa. Kaukoidän laitoksen mukaan asevoimat olivat linjanneet, että Yhdysvallat ei ollut vielä riittävän vahva sotaan sekä Tyynellämerellä että Atlantilla ja öljysaarron lykkäämisellä oli siten saatu aikaa valmistautumiseen. Japanin hyökkäys Ranskan Indokiinaan oli kuitenkin askel, joka kallisti äänet öljysaarron kannattajien eduksi. Presidentti Roosevelt vastusti täydellistä öljysaartoa, mutta suostui lopulta allekirjoittamaan rajoitukset 31. heinäkuuta. Virkamiehistö toteutti hänen poissa ollessaan täydellisen öljysaarron elokuun alkupäivinä ja perääntyminen oli uskottavuuden horjumisen uhan vuoksi mahdotonta.²⁸⁷

Öljysaarron merkittävyyttä ei voi Tyynenmeren tapahtumien ketjussa liiaksi korostaa. Japanin turvallisuus perustui sen saarimaantieteensä vuoksi voimakkaaseen laivastoon, jonka toiminta oli täysin riippuvainen öljystä. Japanin pääsaarilla öljyä ei käytännössä ole lainkaan saatavilla ja Japani pyrki siksi laajentamaan taloudellista imperiumiaan 1930-luvulta lähtien alueille, joilta olisi voitu turvata öljynsaanti tuonnin tilalle. Mantshurian valtauksen yksi syy oli pyrkimys päästä kiinni Mantshurian öljyvaroihin, mutta vuoteen 1941 mennessä alueen öljyvarannot olivat osoittautumassa täysin riittämättömiksi Japanin tarpeisiin.

Hollannin Itä-Intian öljyvarat olivat huomattavasti suuremmat ja olivat siten suuri houkutus Japanin etenemiselle, mutta ongelma oli Yhdysvaltojen mahdollinen väliintulo. Sota Yhdysvaltoja vastaan oli paperilla täydellinen katastrofi Japanille, sillä jopa 80 % Japanin tarvitsemasta öljystä tuotiin vielä vuonna 1941 Yhdysvalloista.²⁸⁸ Japanin laivasto saattoi vuonna 1941 olla Yhdysvaltojen

---

²⁸⁵ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 31.5.1941, 817; The Director of the War Plans Division of the Navy Department (Turner) to the Chief of Naval Operations (Stark), Washington 19.7.1941, 839–840.

²⁸⁶ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Director of the War Plans Division of the Navy Department (Turner) to the Chief of Naval Operations (Stark), Washington 19.7.1941, 840.

²⁸⁷ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum by Miss Ruth Bacon of the Division of Far Eastern Affairs 31.7.1941, 848–850. Sagan 1988, 905–906.

²⁸⁸ Sagan 1988, 904.

laivastoa vahvempi, mutta varsinainen sotilaallinen voima oli vain puolet totuudesta, sillä pitkittynyttä sotaa Japani ei voisi öljyvarojensa ehtymisen vuoksi voittaa. Laivasto oli siten useasti ilmaissut haluttomuutensa toimiin, jotka johtaisivat sotaan Yhdysvaltoja vastaan.

Vaikka Yhdysvallat oli jo vuosia vastustanut Japanin etenemistä Itä-Aasiassa diplomaattisin ja retorisin keinoin, oli se toistaiseksi välttänyt tilannetta, jossa se olisi joutunut Japanin kanssa vastatusten. Kiristyvät taloudelliset pakotteet vuodesta 1940 lähtien ja etenkin elokuun 1941 öljysaarto johtivat kuitenkin ensimmäistä kertaa tilanteeseen, jossa Yhdysvallat oli käytännössä ajanut Japanin nurkkaan ja Japanin oli kohdattava Yhdysvallat joko diplomaattisesti tai aseellisesti. Diplomatia puolestaan oli joutunut hyvin vaikeaan tilanteeseen Japanin militarisoitumisen myötä tuoden aseellisen konfliktin lähemmäksi kuin koskaan. Osa Yhdysvaltojen virkamiehistä näki tilanteen paremmin ja osa huonommin.

4.4.4 "On this decision rests the nation's destiny" – Kuka tunnistaa lähestyvän sodan?

Öljysaarto loi välittömästi aikapaineita Japanin hallitukselle. Arvioiden mukaan laivasto pystyi operoimaan vuoden tai puolitoista senhetkisillä öljyvaroilla, eikä amiraali Naganon arvio keisarille sodan todennäköisestä tappiosta Yhdysvalloille ollut ollenkaan rohkaiseva. Japania verrattiin sairaaseen potilaaseen, jonka ainoa pelastus oli epätoivoinen operaatio, josta piti päättää heti. Toisin sanoen öljyä oli saatava joko neuvotteluissa Yhdysvaltojen kanssa tai sitten Japanin oli otettava sodan riski. Syyskuussa Japanin valtionjohdon salainen Liaisonin konferenssi tuli lopulta siihen tulokseen, että päätös sodasta tuli tehdä viimeistään 10. lokakuuta, mikäli diplomaattiset keinot eivät tuottaisi tulosta. Korkeimmat tavoitteet asetettiin pääministeri Konoen ja presidentti Rooseveltin keskinäisille neuvotteluille, joissa Japani oli valmis luopumaan etelään suuntautuneesta aggressiosta, mutta Kiinasta ei haluttu neljä vuotta jatkuneiden taistelujen tuloksena vetäytyä täysin.²⁸⁹

Yhdysvaltain suurlähettiläs Grew puhui voimakkaasti Konoen ja Rooseveltin välisen tapaamisen puolesta. Grew korosti, että Konoen tarjous tavata Roosevelt oli ehdottomasti osoitus Japanin hallituksen valmiudesta tehdä myönnytyksiä ja kädenojennukseen tulisi viipymättä tarttua. Ele

---

²⁸⁹ Sagan 1988, 907–908.

saattaisi olla viimeinen senhetkiselä hallitukselta ja epäonnistuminen ajaisi maan todennäköisesti armeijan ja laivaston käsiin ja mahdolliseen ”kaikki tai ei mitään” -yritykseen. Yhdysvaltojen pakotteet tikittivät Grew’n mukaan koko ajan ääriliikkeiden puolesta ja hallitusta vastaan ja siksi ajoitus nopealle konferenssille oli elintärkeä. Grew oli jo pitkään korostanut maltillisia keinoja Japanin hillitsemisessä ja syksyllä 1941 hän painotti, että pääministeri Konoen johtamia liberaaleja voimia tuli rohkaista konferenssiin suostumisella. Valtionpäämiesten tapaamisen hyväksynnällä ei Grew’n mielestä ollut merkittäviä huonoja seurauksia.²⁹⁰

Ulkoministerin neuvonantaja Hornbeck oli täysin päinvastaisella kannalla. Hänen mukaansa konferenssi ei ratkaissut mitään, sillä niin kauan kuin armeija säilyi voimakkaana toimijana, kompromissit eivät auttaneet. Hornbeck huomautti Grew’n raportteihin vedoten, että japanilaiset olivat väsyneitä sotaan ja huono sotamieliala kertoi Japanin kykenemättömyydestä ryhtyä uuteen tuhoisaan suursotaan. Mahdollinen valtionpäämiesten tapaaminen oli Yhdysvalloille myös imago-ongelma, sillä Japani kuului joka tapauksessa akselivaltioihin ja Yhdysvallat niiden vastustajiin. Presidentti Roosevelt ja ulkoministeri Hull kallistuivat Hornbeckin puolelle ja suurlähettiläs Nomura Kichisaburolle annettiin lokakuun alussa muistio, jossa Yhdysvallat ilmoitti mielipiteiden lähentymisen olevan edellytys konferenssin toteutumiselle. Erityisesti Japanin välttelevä vastaus ja jopa kieltäytyminen Kiinasta vetäytymiselle oli suuri este neuvotteluille.²⁹¹

Hornbeckin argumentit konferenssista kieltäytymiselle olivat kiistatta vahvoja, joskin arvio Japanin sotaan kykenemättömyydestä oli virheellinen. Riittävän kulttuurisen kontekstin tuntemus puuttui Hornbeckin arviosta ja hänen näkökulmansa oli siten vahvasti amerikkalainen. On vaikeaa arvioida, olisiko toteutunut konferenssi estänyt sotaa Tyynellämerellä, mutta poliitikoiden päätökset sen estämiseksi olivat tapahtumien kulun kannalta joka tapauksessa ratkaisevia.

Valtionpäämiesten tapaamisen kariutuminen oli kova isku prinssi Konoen johtamalle hallitukselle. Yhdysvaltain suurlähetystön lähteen mukaan hallitus koki ajaneensa itsensä ansaan ja paljastaneen liikaa korttejaan, kun taas Yhdysvallat ei tuntunut antavan tarpeeksi viitteitä siitä, mitä Japanin pitäisi tehdä sopimuksen eteen. Kono eerosi pääministerin paikalta odotetusti 16. lokakuuta ja hänen seuraajakseen valittiin aktiivipalveluksessa oleva entinen sotaministeri kenraali Tojo Hideki.

---

²⁹⁰ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 19.8., 29.9.1941, 382–383, 483–486, 488.

²⁹¹ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum by the Adviser on Political Relations (Hornbeck), Washington 27., 30.8.1941, 398–399, 412–414; The Secretary of State to the Ambassador in Japan (Grew), Washington 2.10.1941, 494, 496.

Grew'n mielestä hallituksenvaihdos ei välttämättä tarkoittanut Japanin ryhtymistä sotaan jotain maata vastaan, mutta sekä Grew että Kaukoidän laitoksen päällikkö Maxwell Hamilton²⁹² myönsivät, että kyseessä oli voimakas sotilashallitus. Hallituksen arveltiin vahvistavan mobilisaatiota Japanissa ja varmistavan Japanin valmiuden pahimman sattuessa.²⁹³

Eugene Stanley pohti lokakuun *Foreign Affairs*-lehdessä toimia, jotka liennyttäisivät Yhdysvaltojen ja Japanin välisiä suhteita. Stanleyn mukaan Yhdysvaltojen tuli varautua Japanin aggressioon, mutta samalla tarjota ulospääsyä tilanteesta ilman merkittävää japanilaisten nolaamista. Kestäviä keinoja rauhaan olivat Stanleyn mukaan taloudellisten pakotteiden poistaminen japanilaisilta tuotteilta, Japanille elintärkeiden raaka-aineiden tarjoaminen, neuvottelut uudesta taloussopimuksesta, sekä japanilaisten sotatarvikkeiden ostaminen, jotta Japanin talous saataisiin nopeasti rauhanajan tuotantoon. Stanley kuitenkin huomautti, että oli mahdotonta sanoa riittäisivätkö nämä keinot, sillä kansainvälinen politiikka oli jatkuvassa muutoksessa.²⁹⁴ Taloudelliset helpotukset olisivat epäilemättä auttaneet rauhan tuomisessa Tyynellemerelle, mutta poliittiset ratkaisut olivat kuitenkin osoittautumassa taloudellisia tärkeämmiksi. Yhdysvaltain kieltäytyminen valtionpäämiesten tapaamisesta saattoi olla juuri Stanleyn pelkäämä japanilaisten nolaaminen.

Yhdysvaltoihin lähetettiin marraskuussa uusi neuvottelija, entinen suurlähettiläs Kurusu Saburo, jonka harteille kasattiin paljon paineita suhteiden kehittymisen suhteen. Marraskuun alkuun mennessä suurlähetystöön alkoi kuitenkin kantautua huhuja japanilaisesta offensiivista johonkin suuntaan, jotka suurlähetystö kykeni varmentamaan vain poliittisten intressien pohjalta. Todennäköisenä hyökkäyskohteena pidettiin eteläistä Tyynämerta teollisuuden tarvitsemien raaka-aineiden vuoksi.²⁹⁵ Suurlähetystön sanoman painokkuutta yritettiin parantaa myös muiden kuin suurlähettiläs Grew'n lähettämien raportein ja esimerkiksi talousasiamies Frank Williamsin marraskuinen muistio oli täynnä varoitushuutoja Japanin mahdollisesta aggressiosta:

"--She [Japan] must have access to foreign supplies of oil and other vital products in order to keep her industrial wheels turning. If she cannot obtain these supplies she must accept the inevitable or fight, and the writer firmly believes that the military leaders of Japan

---

²⁹² Ulkoministeriön Kaukoidän laitoksen varapäällikkö 1931–37, päällikkö 1937–43.

²⁹³ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 16.10., 20.10.1941, 511, 541–542; Memorandum by the Chief of the Division of Far Eastern Affairs (Hamilton), Washington 18.10.1941, 522–523.

²⁹⁴ Stanley 1941, 61, 70–72.

²⁹⁵ Foreign Relations 1941 Vol. IV: The Ambassador in Japan (Grew) to the Secretary of State, Tokyo 6.11.1941, 570–572.

decided months ago that it would be far better for the Japanese Army to go down fighting a major power than to withdraw from China for any other reason.”²⁹⁶

Suurlähetystön talousasiamiehenä Williams ymmärsi kenties kaikkein parhaiten raaka-aineiden merkittävyyden japanilaiselle yhteiskunnalle. Williamsin mukaan Japanilla oli edessään kolme vaihtoehtoa: 1) raaka-aineiden käytön rajoittaminen, mikä olisi johtanut Japanin puolustuskyvyttömyyteen vuoden sisällä, 2) oman talousalueen luominen ja Kiinan sodan päättäminen voimakeinoin, mikä olisi johtanut sotaan Yhdysvaltojen kanssa ja kansalliseen itsemurhaan, tai 3) rauhan solmiminen Yhdysvaltojen kanssa ja jonkinasteinen kasvojenmenetykset.²⁹⁷ Näitä vaihtoehtoja Williams arvioi seuraavasti:

”There are definite signs that most Japanese leaders and very large segments of the people have conclusively abandoned the first alternative. This leaves only two moves, i.e., war or an agreement with the United States. A decision must be made in the very near future. On this decision rests the nation’s destiny.”²⁹⁸

Williams kiteytti lyhyeen raporttiinsa sen, minkä monet päättäjät Yhdysvalloissa jo varmasti tiesivät: Japanin vaihtoehdot suhteessa Yhdysvaltoihin olivat enää sopu tai sota. Öljykysymys oli yhdessä muiden taloudellisten pakotteiden kanssa ajanut Japanin niin taloudellisesti kuin sotilaallisestikin nurkkaan ja sen tuli nyt päättää, millä tilanteesta päästäisiin ulos. Japanilaiset antoivat 20. marraskuuta vielä *modus vivendi* -ehdotuksen²⁹⁹ Tyynenmeren tilanteeseen, mutta Kiinan hallituksen voimakkaasta vastustuksesta ja monien muiden hallitusten vain osittaisesta tuesta johtuen Yhdysvallat kieltäytyi siitä. Marraskuun lopussa presidentti Rooseveltille tehtiin jo luonnoksia puheesta kongressille, jossa Yhdysvaltojen ja Japanin suhteiden kuvattiin ajautuneen hyvin vaaralliseen tilaan.³⁰⁰

Sodan uhka leijui joulukuun alkuun mennessä voimakkaana Tyynellämerellä ja sen tunnistivat Yhdysvaltojen Japanin suurlähetystön lisäksi epäilemättä myös ulkoministeri Hull ja presidentti Roosevelt. On vaikea arvioida, missä määrin tulevan hyökkäyksen arveltiin kohdistuvan juuri

---

²⁹⁶ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Report by the Commercial Attaché in Japan (Williams), Tokyo 10.11.1941, 591.

²⁹⁷ *ibid.*

²⁹⁸ *ibid.*

²⁹⁹ ”Agree to disagree”. Japani suostuisi vetäytymään eteläisestä Indokiinasta, mutta toivoi Yhdysvaltojen tarjoavan sille tarvittavat öljyvarat. Mainintaa Kiinasta vetäytymisestä ei ollut.

³⁰⁰ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum by Mr. Joseph W. Ballantine to the Secretary of State, Washington 22.11.1941, 633–634; The Secretary of State to President Roosevelt, Washington 26.11., 29.11.1941, 665–666, 688.

Yhdysvaltoja vastaan, mutta suuri osa päättäjistä varmasti arveli hyökkäyksen kohdistuvan eteläiselle Tyynellemerelle. Tärkeä osa Yhdysvaltojen pelote-politiikkaa oli ollut Tyynenmeren laivaston säilyttäminen verraten turvattomassa Pearl Harborissa Havaijilla turvallisemman länsirannikon sijasta ja asiantuntijat olivat ponnistelleet sen puolustusten kanssa sen turvattomuudesta johtuen. Kesään 1941 mennessä valmistelut arveltiin kuitenkin riittäviksi:

”--the immediate objectives of this Government had been to render Hawaii completely impregnable -- I was glad to say that that had now been done and that the general staffs of both the Army and the Navy of the United States believed that Hawaii today could not possibly be attacked succesfully by any enemy force.--”³⁰¹

Tällaiset sodanjohdon vakuuttelut Pearl Harborin läpäisemättömyydestä olivat epäilemättä omiaan tuodittamaan poliitikot virheelliseen turvallisuuden tunteeseen, etenkin kun Yhdysvaltojen poliittisessa johdossa vallitsi jo nyt virheellinen mielikuva Yhdysvaltain asevoimien ylivoimaisuudesta.³⁰²

Japanin sodanjohdon suunnitelmissa Tyynenmeren laivasto oli ymmärrettävästi ensimmäinen uhka Japanille sodan syttyessä Yhdysvaltoja vastaan. Japanin laivaston komentaja amiraali Yamamoto Isoruku toi lokakuussa esille suunnitelmat yllätyshyökkäyksestä Pearl Harboriin, mikä jakoi laivaston johdon, sillä perinteinen strategia oli ollut puolustuspainotteinen. Sodanjohdo kuitenkin hyväksyi sen tosiasian, että täydellinen voitto Yhdysvalloista ei ollut mahdollinen ja ainoa mahdollisuus oli tuhota Yhdysvaltojen taistelutahto nopeilla voitoilla. Yamamoton suunnitelma siten hyväksyttiin ja Liaisonin konferenssi päätti 2. marraskuuta sodan aloittamisesta joulukuun ensimmäisellä viikolla, ellei viime hetken läpimurtoa neuvotteluissa syntyisi. Sodan pyörät oli pantu pyörimään ja viimeistään *modus vivendi* kariutuminen varmisti rauhan päättymisen.³⁰³ Keisarin hyväksyttyä sodan aloittamisen pääministeri Tojo päätti keisarillisen konferenssin 1. joulukuuta kohtalokkaisesti sanoihin: ”At the moment, our Empire stands at the threshold of glory or oblivion.”³⁰⁴

---

³⁰¹ Foreign Relations 1941 Vol. IV: Memorandum of Conversation by the Under Secretary of State (Welles), Washington 3.6.1941, 249.

³⁰² Ben-Zvi 1978, 36.

³⁰³ Sagan 1988, 913–914.

³⁰⁴ Sagan 1988, 919.

Japanin johto siis tunnusti sodan suuret riskit ja Yhdysvaltojen resurssien ylivallan, joita Japani ei pitkässä sodassa kykenisi lyömään. Sodanjohto kuitenkin luotti nopeiden voittojen lyövän amerikkalaisten tunnetusti heikon taistelutahdon, mutta suunnitelmasta löytyi kuitenkin suuri heikkous: Pearl Harbor. Kukaan tuskin osasi ennakoida sitä kansallista sotamielialan jyrkkää nousua, joka Yhdysvalloissa syttyi yllätyshyökkäystä seuranneen suuttumuksen myötä.

Sodan syttymistä epäilleiden amerikkalaispoliitikoiden virhe oli Yhdysvaltojen Japaniin kohdistuneiden pakotteiden vaikutuksen aliarvioiminen. Japanissa sotaan lähdön kustannukset nähtiin pienemmiksi kuin rauhan säilyttämisen kustannukset, kuten Yhdysvaltojen Japanin suurlähetystön talousasiamies oli jo marraskuussa arvioinut. Yhdysvaltojen ylivalta sotilaallisissa ja taloudellisissa resursseissa tunnustettiin molemmin puolin, mutta sen tarjoama pelote ei ollut riittävä Yhdysvaltojen ajettua Japanin nurkkaan etenkin taloudellisesti. Myös Abraham Ben-Zvi korosti artikkelissaan, että etenkin sotaministeri Henry Stimson, valtiovarainministeri Henry Morgenthau Jr. ja ulkoministerin poliittinen neuvonantaja Stanley Hornbeck olettivat, että Japani halusi välttää sodan. He eivät siten nähneet Japanin tiukan vastustamisen vaaroja.³⁰⁵

Yhdysvaltojen strategiset tavoitteet myös jyräsivät päätöksenteossa, kun sotilaalliset aspektit asetettiin suurlähetystön ilmoittamien asianhaarojen edelle. On muistettava, että Yhdysvallat oli jo hyväksynyt tarpeen liittyä sotaan Saksaa (ja ehkä myöhemmin Japania) vastaan, joka nähtiin akselivalloista ehdottomasti suurimpana uhkana ja liittolaisuus erityisesti Iso-Britanniaan koettiin elintärkeäksi. Väkisin solmittu rauha Tyynellämerellä olisi saattanut vaarantaa liittolaisuuden Iso-Britanniaan, mutta myös Kiinaan, joka nyt kantoi suurimman vastuun Japanin aggression patoamisesta. Yhdysvallat halusi siksi välttää sitoumusten tekemistä Japanille.

Suurlähettiläs Grew'n raportit säilyivät loppuun asti asiantuntevina, mutta niiden merkitys tuntui painuvan ulkoministeriössä unholaan useista varoitushuudoista huolimatta. Ulkopoliittisen johdon virkamiehet saivat politiikan arvioinnissa päävastuun, vaikka heiltä puuttui tilanteen vaatima Japanin kulttuurinen tuntemus, joka esimerkiksi suurlähetystön virkamiehillä oli parempi.

Suurimmaksi ongelmaksi Yhdysvaltojen ja Japanin sopuun pääsemisessä muodostui Kiinan kysymys. Yhdysvallat vaati täydellistä vetäytymistä, kun taas Japanin armeijalle asia ei pitkän ja tuloksettoman sodan jälkeen tullut kuuloonkaan. Armeijan kova vaikutusvalta näyttäytyi

---

³⁰⁵ Ben-Zvi 1978, 35–36.

aikaisempien vuosien tavoin vahvana, kun sen omat intressit asettuivat vastatusten hallituksen intressien kanssa. Onkin pohdittava, olisiko edes vetäytyminen Kiinasta tuonut pysyvää rauhaa Tyynellemerelle armeijan voimakkaan vaikutusvallan jatkuessa ja jopa kasvaessa. Varmin tapa liberaalien tai parlamentaaristen voimien saattamiseksi takaisin valtaan oli armeijan ja laivaston täydellinen tappio, jota ei vuoteen 1941 mennessä ollut tapahtunut vielä koskaan. Tämän tunnustivat kaikki Yhdysvaltojen poliitikot – myös suurlähettiläs Grew – mutta kaikki eivät halunneet hyväksyä sitä vielä tuntemattoman kallista hintaa, jonka sota vaatisi.

5. Päätäntö

Suurlähettiläs Joseph C. Grew ehti toimia Yhdysvaltojen Japanin suurlähettiläänä lähes kymmenen vuotta ennen kuin Tyynenmeren sodan alkaminen katkaisi diplomaattisuhteet maiden välillä. Vuosia leimasivat Japanissa politiikkaa ja yhteiskuntaa ylipäättään vallannut militarismi, kansainvälisesti vaikea poliittinen tilanne, sekä suurlähetystön ja kotimaan poliitikkojen ristiriitaiset mielipiteet. Suurlähettilään työ vaikeutui erityisesti Kiina-Japanin sodan syttymisen jälkeen, jolloin Yhdysvaltojen oli pakko valita puolensa Itä-Aasian vaikeassa tilanteessa ja asettua Japanin vastustajaksi.

Grew'n ensimmäiset vuodet Itä-Aasiassa eivät olleet helppoja. Niitä leimasivat Japanin ja Kiinan välejä tulehduttanut Mantshurian kriisi ja Manchukuon hallinnon luominen, sekä Japanin sisäpolitiikkaa ravistelleet kriisit. Armeijan vaikutusvallan tasainen kasvu asetti siviilihallinnon yhä ahtaammalle, mikä yhdessä äärinationalistien toteuttamien salamurhien kanssa takasi voimakkaiden siviilivirkamiesten eliminoitumisen politiikasta. Armeijan ajamat uhkakuvat niin Neuvostoliittoa kuin Yhdysvaltojakin vastaan loivat maahan vahvan militarismin hengen ja resurssit valjastettiin tehokkaasti pitkälti sotilaskäyttöön. Suurlähetystön ja suurlähettiläs Grew'n huomio keskittyi näinä ensimmäisinä vuosina erityisesti Japanin sisäpolitiikan kuvaamiseen ja Japanin poliittisten ratkaisujen selittämiseen sisäpolitiikan kehityksen kautta. Luotto suurlähettilään asiantuntemukseen oli näinä vuosina erityisen suurta, sillä suurlähetystö oli Yhdysvaltain hallinnolle ensisijainen tietolähde Japanin sisäpolitiikkaan.

Grew perusti raportoimansa huomiot ja päätelmät mahdollisuuksien mukaan ensikäden tietoon, kuten virkamiesten virallisiin lausuntoihin, henkilökohtaisiin keskusteluihin tai suurlähetystön japanilaislähteisiin, kuten yhteyshenkilöihin ja sanomalehdistöön. Näistä erityisesti henkilökohtaisia keskusteluja Grew kävi paljon Japanin ulkoministeriön henkilöiden kanssa ja esimerkiksi suurlähetystön sotilashenkilöstö puolestaan konsultoi usein japanilaisia kollegoitaan. Suurlähetystön epäviralliset lähteet valottivat näkökulmia kulissien takana, joita ei muissa tilaisuuksissa ääneen lausuttu suoraan Yhdysvaltojen edustajille. Myös kirjeenvaihto ja keskustelut muiden maiden suurlähettiläiden kanssa toimivat hyvinä kontrastia antavina tietolähteinä. Perustelut

näiden tietolähteiden perusteella ehdotetuille toimintatavoille olivat hyvin asiantuntevia ja vain harvoin tunnekuohun värittämiä.

Ajanjakson loppupuolella Grew'n raporteissa oli havaittavissa varoituksia Japanin liian tiukan vastustamisen vaaroista. Grew konsultoi oman äänensä kuuluvuuden parantamiseksi myös muita suurlähetystön virkamiehiä, sekä muiden maiden suurlähettiläitä ja pyrki vakuuttamaan Yhdysvaltain ulkoministeriön kädenojennuksen tarpeellisuudesta. Vuotta 1941 lähestyttäessä ulkoministeriön arviot Japanin tilanteesta saivat kuitenkin yhä enemmän painoarvoa Grew'n raportteihin verrattuna ja suurlähettilään neuvot sivuutettiin.

Kansainvälinen politiikka vaikutti paljon Japanin käyttäytymiseen ulkopoliitikassa ja sodan uhan kasvuun Tyynellämerellä. Japanin aggressiiviset toimet Aasiassa ja Kiinassa johtivat kansainvälisen yhteisön paheksuntaan ja lopulta Japanin irtaantumiseen voimattomasta Kansainliitosta vuonna 1933. Eristäytyminen länsivalloista toi Japanin lähemmäksi autoritaarista Saksaa, mikä johti antikomintern-sopimuksen solmimiseen marraskuussa 1936. Italia liittyi antikomintern-sopimukseen vuotta myöhemmin, mikä loi pohjan toisen maailmansodan akselivalloille ja kolmiliitolle. Iso-Britannian ja Yhdysvaltojen lähentyminen puolestaan muodosti selkärangan liittoutuneille ja vastakkainasettelu Japanin kanssa oli siten luotu. Kansainvälisen poliittisen tilanteen kiristyessä 1930-luvun lopulla Yhdysvaltain hallituksen jäsenten rooli alkoi korostua suurlähetystöön nähden, mikä näkyi suurlähettilään arvovallan vähenemisellä.

Tyynenmeren sodan juuret on nähtävä Japanin aggressiivisissa toimissa Aasian mantereella jo vuosia ennen varsinaisen sodan alkamista. Manchukuon hallinnon luominen Kiinalle kuuluneeseen Mantshuriaan kiristi maiden suhteita huomattavasti vuosina 1931–37. Myös Japanin halu kitkeä kommunismi Aasiasta, sekä saavuttaa yliote muihin kansoihin nähden johtivat lukuisiin vaatimuksiin Kiinaa kohtaan. Kiina-Japanin julistamattoman sodan puhkeaminen 1937 oli siten väistämätöntä pitkään jatkuneiden vihamielisten suhteiden vuoksi. Sodan vuoksi erityisesti Yhdysvallat ja Iso-Britannia kohdistivat Japanin hallitukseen diplomaattista painetta, jotta tämä kunnioittaisi suurvaltojen solmimaa Nine-Power Treatya, joka takasi Kiinan suvereeniuden ja kaikkien valtioiden tasa-arvoisen pääsyn sen markkinoille. Pitkittyvä ja ratkaisematon kriisi oli yksi suurimpia kompastuskiviä maiden välisissä suhteissa ennen Tyynenmeren sodan puhkeamista.

Japanin, Saksan ja Italian suhteita lähensivät paitsi yhteinen kommunismin vastaisuus, myös länsivaltojen vastustus niiden vaikutusvallan laajentamiselle. Erityisesti Japani ja Saksa olivat

molemmat hyvin nationalistisia ja ylikansoitettuja valtioita, jotka halusivat hankkia elintilaa ympäröiviltä alueilta laajenevalle väestölleen ja raaka-aineita teollisuudelleen. Suurlähettiläs Grew varoitti jo hyvin varhain, että Yhdysvaltojen Japanille kohdistama paine ajaisi sen vahvemmin akselivaltojen ja ääriliikkeiden vaikutusvallan alle. Tämä konkretisoitui viimeistään Saksan, Japanin ja Italian solmittua kolmiliiton syyskuussa 1940 ja Japanin militarisoituessa tasaisesti 1930-luvun kuluessa.

Toisen maailmansodan alkaminen Euroopassa antoi Japanille ensimmäisen maailmansodan tavoin liikkumavaraa Itä-Aasiassa länsivaltojen keskittyessä kotirintamilleen siirtomaiden sijaan. Toisaalta Yhdysvaltojen pysytteleväminen sodan ulkopuolella teki Japanista varovaisen vielä Saksan länsirintaman menestyksen jälkeenkin ja näin ollen esimerkiksi öljyrikkaaseen Hollannin Itä-Intiaan kohdistettiin lähinnä taloudellista painetta. Saksan hyökättyä Neuvostoliittoon kesällä 1941 tilaisuus nähtiin kuitenkin liian hyväksi ja joukkoja päätettiin siirtää eteläiseen Ranskan Indokiinaan. Yhdysvalloissa tämä nähtiin jälleen yhtenä aggressiona ja se aloitti merkittävät taloudelliset vastatoimet Japania kohtaan. Japanilaisten varojen jäädyttäminen ja erityisesti täydellinen öljysaarto loi öljyntuonnista suuresti riippuvaiselle Japanille valtavia aikapaineita. Lopulta Japanin sodanjohto hyväksyi riskialttiin sodan aloittamisen Yhdysvaltoja vastaan, jotta öljyriippuvainen laivasto olisi säilynyt mahdollisimman toimintakykyisenä ja voitto sodassa olisi ollut edes teoriassa mahdollinen.

Kansainväliset tapahtumat vaikuttivat usein etenevän hallitsemattomasti diplomaattien yrityksistä huolimatta, mutta diplomaatialla oli kuitenkin suuri rooli Tyynenmeren politiikan määrittämisessä ja konfliktin ehkäisemisen ponnisteluissa. Yhdysvaltain ulkoministeriön virkamiehet nojautuivat hyvin usein omissa muistioissaan suurlähetystön raportteihin ja siten luottivat suurlähettilään ja muun suurlähetystön henkilökunnan arviointikykyyn, sekä tietojen todenperäisyyteen Japania koskevaa politiikkaa määritellessään. Yhdysvallat säilytti Japaniin melko hyvät suhteet 1930-luvun aikana pitkälti kärsivällisen diplomatian ansiosta, vaikka yhteisiä ratkaisemattomia kiistakysymyksiä oli useita ja Japanissa armeija harjoitti häikäilemätöntä propagandaa Yhdysvaltoja vastaan oman asemansa pönkittämiseksi.

Vuoden 1940 aikana liittolaisuus Iso-Britannian kanssa muodostui tärkeimmäksi kulmakiveksi Yhdysvaltojen ulkopoliitikassa, mikä yhdessä Saksan sotamenestyksen kanssa tarkoitti käytännössä tarvetta Yhdysvaltojen Euroopan sotaan osallistumiselle. Japanin ajautuminen lähelle Saksaa ja Italiaa myös kiristi Yhdysvaltojen suhtautumista Japania kohtaan, sillä akselivaltoja kohdeltiin pitkälti Hitlerin Saksan toimien mukaisesti. Sotaan liittymisen hyväksyminen teki diplomaatiasta

toissijaisen ulkopoliitiikan työkalun ja vei suurlähettiläs Grew'ltä paljon arvovaltaa, etenkin kun hänen mielipidettään asiasta ei kysytty. Siten vuoden 1941 neuvotteluissa Yhdysvallat oli valmis joustamaan vain vähän ja Japanin ehdotukset sovun aikaansaamiseksi torjuttiin.

Japanin osalta diplomatian onnistumista haittasi sen armeijan itsenäinen rooli politiikassa. Kiinan sodan vuoksi armeijan vaikutusvalta oli kasvanut voimakkaasti vuodesta 1937 lähtien, mikä näkyi muun muassa puolustusbudjetin valtavassa osuudessa ja päätösvallan kasvussa. Salamurhien ja vallankumouksen uhan vuoksi hallitus oli haluton uhmaamaan armeijaa erityisesti Kiinasta vetäytymisessä, joka osoittautui suurimmaksi kiistakysymykseksi suhteessa Yhdysvaltoihin koko ajanjakson ajan. Japanin sotilaiden Kiinassa ja muualla Aasiassa suorittamien toimien vuoksi Kiinan sota on aihepiirinä ollut arka aivan viime vuosiin saakka, mutta kenties vaihtuvien sukupolvien ja ulkopuolisten tutkijoiden avulla parempi syventyminen siihen olisi tulevassa tutkimuksessa mahdollista.

Henkilöiden tutkimuksen osalta diplomaattiaineisto osoittautui melko haastavaksi. Virallisissa raporteissa ja keskusteluissa omat tunteet pyrittiin pitämään kurissa ja omat mielipiteet puettiin vahvasti faktatietoon pohjautuviin päätelmiin. Henkilöiden omaa ajatusmaailmaa oli siksi vaikea hahmottaa ja heidän suhtautumistaan muihin merkittäviin ulkopoliittisiin henkilöihin ei siten usein löytynyt suoraan tekstistä. Merkittävää olisi ollut esimerkiksi tietää, miten Yhdysvaltain Kaukoidän laitoksen päällikkönä ja ulkopoliittisena neuvonantajana toiminut Stanley Hornbeck suhtautui suurlähettiläs Grew'n ajatuksiin, etenkin kun heidän suosituksensa poliittisista toimintatavoista erosivat sotaa edeltävinä viimeisinä vuosina paljon toisistaan. Henkilökohtaiset päiväkirjat diplomaattiaineiston rinnalla saattaisivat valottaa tätä kysymystä paremmin ja syventää tietämystämme ulkopoliittisesta päätöksenteosta ja sen sosiaalisesta luonteesta.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Lähdejulkaisut

Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers 1932–1941 – University of Wisconsin Digital Collections

Sanomalehdet

The New York Times 1936–1940. (ProQuest, JY)

Aikakauslehdet

Chamberlin, William, Henry (1939), ”Japan at War”. *Foreign Affairs* Vol. 17, No. 3, pp. 477–488. (ProQuest, JY)

Hindmarch, A. E. (1935), ”The Realistic Foreign Policy of Japan”. *Foreign Affairs* Vol. 13, No. 2, pp. 262–270. (ProQuest, JY)

Nomura, Kichisaburo (1935), ”Japan’s Demands for Naval Equality”. *Foreign Affairs* Vol. 13, No. 2, pp. 196–203. (ProQuest, JY)

Orchard, John, E (1933), ”Economic Consequences of Japan’s Asiatic Policy”. *Foreign Affairs* Vol. 12, No. 1, pp. 71–85. (ProQuest, JY)

Stanley, Eugene (1941), ”Let Japan Choose”. *Foreign Affairs* Vol. 20, No. 1, pp. 61–72. (ProQuest, JY)

Stein, Guenther (1938), ” ”Totalitarian” Japan”. *Foreign Affairs* Vol. 16, No. 2, pp. 294–308. (ProQuest, JY)

Tutkimuskirjallisuus

Ben-Zvi, Abraham (1978), ”The Outbreak and Termination of the Pacific War: a Juxtaposition of American Preconceptions”. *Journal of Peace Research* Vol. 15, No. 1. (JSTOR, JY)

Berry, Nicholas O. (1990), *Foreign Policy and the Press: an Analysis of The New York Times’ Coverage of U.S. Foreign Policy*. USA.

Burns, Richard, Dean & Bennett, Edward, M. (1974), *Diplomats in Crisis: United States-Chinese-Japanese Relations 1919–1941*. Clio Books, Santa Barbara, California.

Chihiro, Hosoya (1968), ”Miscalculations in Deterrent Policy: Japanese-U.S. Relations 1938–1941”. *Journal of Peace Research*, Vol. 5, No. 2, pp. 97–115. (JSTOR, JY)

Craig, Gordon A. (1983), ”The Historian and the Study of International Relations”. *The American Historical Review*, Vol. 88, No. 1.

Curtis, Gerald L. (2013), ”Japan’s Cautious Hawks”, *Foreign Affairs*. Vol. 92 No. 2, pp. 77–86. (ProQuest JY)

Diamond, Edwin (1993), *Behind the Times: Inside the new New York Times*. New York, Toronto.

Fowler, Roger (1991), *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London.

Gordon, Andrew (2009), *A Modern History of Japan – From Tokugawa Times to the Present*. Oxford University Press, New York.

Huff, W. G. (2003), "Monetization and Financial Development in Southeast Asia Before the Second World War". *The Economic History Review, New Series*, Vol. 56, No. 2, pp. 300–345. (JSTOR, JY)

Kennedy, David, M. (1999), *Freedom From Fear: American People in Depression and War, 1929–1945*. New York.

Matthews, Eugene, A. (2003), "Japan's New Nationalism", *Foreign Affairs*. Vol. 82 No. 6, pp. 74–90. (ProQuest JY)

Pratt, Julius, W. (1965), *A History of United States Foreign Policy*. Prentice-Hall, Inc. New Jersey.

Roskin, Michael, G. & Berry, Nicholas, O. (1990), *IR: the New World of International Relations*. USA.

Sagan, Scott D. (1988), "The Origins of the Pacific War". *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, *The Origin and Prevention of Major Wars*, pp. 893–922. (JSTOR, JY)

Schweizer, Karl, W. & Schumann, Matt J. (2008), "The Revitalization of Diplomatic History: Renewed Reflections". Routledge.

Smith, Steve (2002), *The United States and the Discipline of International Relations: "Hegemonic Country, Hegemonic Discipline"*. University of Wessex. (JSTOR, JY)

Takeshi, Matsuda (1986), "The Coming of the Pacific War: Japanese Perspectives. *Reviews in American History*", Vol. 4, No. 4, *The View From Abroad: The Bellagio Conference American History*, pp. 629–652. (JSTOR, JY)